

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN DE L'ASSOCIATION
DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK

XIX

ANNÉE

S SODELOVANJEM ČLANOV ODBORA

UREDIL

DR. JOSIP MAL

16644

LJUBLJANA 1938

II 44537

GLASNIK

ALPHABETICALLY BY SUBJECT

BULLETIN OF THE ASSOCIATION

OF AMERICAN STUDIES

1938

XV

1938

II 44551

030024818

LIBRARY 1938

Kazalo — Index

Razprave — Dissertations

Blaznik Pavle: Kolonizacija Poljanske doline	1
<i>La colonisation de la vallée de Poljane</i>	
Kos Milko: Odlomki stiškega nekrologija iz 15. stoletja	63
<i>Fragments d'un nécrologe de Stična du 15e siècle</i>	
Ložar R.: Rimska najdba iz Polhovega gradca	85
<i>Objets de l'époque romaine trouvés à Polhov gradec</i>	
Mal Jos.: Schwabenspiegel in koroško ustoličenje	109
<i>Le »Schwabenspiegel« et l'intronisation des ducs de Carinthie</i>	

Zapiski — Mélanges

Polec Janko: Še enkrat o svobodnikih na Kranjskem	70
<i>Les colons sans charge (Freisassen) en Carniole (Réplique)</i>	
Ložar Rajko: Bronast kipec gladiatorja z Mirja	74
<i>Statue en bronze d'un gladiateur trouvée au Mirje</i>	
Glonar Joža: Korespondenca med Kopitarjem in J. Grimmom	133
<i>La Correspondance entre Kopitar et J. Grimm</i>	
Glonar Joža: Kopitarjev »Briefjournal« 1816—1829	142
<i>Le »Briefjournal« de Kopitar (1816—1829)</i>	
Grivec Fr.: Slovenski knez Kocelj (Dodatki)	151
<i>Le prince slovène Kocelj (Supplément)</i>	
Saria B.: Viktor Skrabar	158
<i>Victor Skrabar (nécrologe)</i>	

Slovstvo — Chronique des livres

Richard Pittioni: Allgemeine Urgeschichte u. Urgeschichte Österreichs (B. Saria)	76
Izbrani spisi sv. Cecilija Cipriana (B. Saria)	76
Ernst Tomek: Kirchengeschichte Österreichs (J. Turk)	77
Inventare österreichischer staatlicher Archive (M. Kos)	77
Inventare österreichischer staatlicher Archive (J. Polec)	79
France Stele: Monumenta artis Slovenicae (R. Ložar)	81
Slovenska Krajina (V. Bohinec)	82

J. Škafar: Družba sv. Mohorja in Slovenska krajina (V. Bohinec)	83
Die Kärntner Slowenen in Vergangenheit und Gegenwart (F. Zwitter)	84
Karlovske Jože: Umetnostna obrt (J. Glonar)	84
Wagner W.: Die Dislokation der röm. Auxiliarformationen (B. Saria)	160
Klemenc J.: Archäologische Karte von Jugoslawien. Blatt Zagreb. (R. Ložar)	161
Grivec Fr.: Slovenski knez Kocelj (M. Miklavčič)	161
Glauert Günter: Zur Besiedlung der Steiner Alpen und Ostkarawanken (J. Mal)	162
Eberh. v. Künßberg: Flurnamen und Rechtsgeschichte (Jos. Mal)	163
Volc Jožef: Podkoren, črtice iz preteklosti (dr. Rud. Andrejka)	165
S. Kranjec: Med Napoleonom in Leninom (Fr. Zwitter)	165
Karl Gottfr. Hugelmann: Das Nationalitätenrecht des alten Oesterreich (J. Mal)	166
Dr. N—l: Keramična industrija — dioničko društvo u Zagrebu (Jos. Mal)	167
Slovenska fotografija (R. Ložar)	168

GLASNIK

MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

BULLETIN DE L'ASSOCIATION
DU MUSÉE DE SLOVÉNIE

LETNIK

XIX

ANNÉE

ZVEZEK

1-2

CAHIER

S SODELOVANJEM ČLANOV ODBORA

UREDIL

DR. JOSIP MAL

LJUBLJANA 1938

Uredništvo in upravništvo »Glasnika« je v Ljubljani, Bleiweisova c. 24 (Narodni muzej), kamor naj se pošiljajo tudi vsi za »Glasnik« namenjeni rokopisi in recenzijski izvodi.

Za vsebino in obliko so odgovorni pisatelji. Ponatiskovati ali prevajati v »Glasniku« objavljene spise in slike je dovoljeno samo s pritrditvijo avtorja in društvenega odbora ter z navedbo vira.

»Glasnik« izhaja četrtno. Članska cena znaša za letnik **30 Din.**

P. n. člane prosi odbor Muzejskega društva, da blagovolijo poravnati to letno članarino (à 30 Din). Kdor bi imel še kak zaostanek na članarini iz prejšnjih let, tega bo društveni blagajnik s posebnim dopisom opozoril na skupni znesek dolga. Društvo ima svoj čekovni račun pri Poštni hranilnici, podružnica v Ljubljani, s št. 10773 in z naslovom: »Muzejsko društvo za Slovenijo, Ljubljana«.

Pričujoči zvezek (1—2) »Glasnika« je izšel 30. junija 1938.

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO

TISKA JUGOSLOVANSKA TISKARNA V LJUBLJANI (KAREL ČEČ)

KOLONIZACIJA POLJANSKE DOLINE

Dr. Pavle Blaznik

Viri

Razen virov, ki jih omenjam v Kolonizaciji Selške doline,¹ sem uporabil v pričujočem delu predvsem tudi urbar iz l. 1501, last Drž. arhiva pri Narodnem muzeju v Ljubljani, ter vse poljanske franciscejske katastrske mape s parcelnimi protokoli, seznamami posestnikov itd. — Ob tej priliki velja moja posebna zahvala g. univ. profesorju dr. M. Kosu, ki mi je ljubeznivo posojal urbarje iz svoje zbirke. Obenem se zahvaljujem tudi vodstvu in osebju Mapnega arhiva v Ljubljani ter Katastrske uprave v Celju za vso prijaznost in naklonjenost.

PREDSLOVENSKA DOBA

Za Poljansko dolino nimamo prav do 10. stol. po Kr. nikakega listinskega gradiva, ki bi na njegovi podlagi lahko zasledovali naselitev našega ozemlja. Za osvetlitev te dobe smo zato navezani le na posredne priče, v kolikor so se ohranile do današnjih dni.

Poljanska dolina je bila sicer izven območja velikih rimskih cest, vendar so bili domači zgodovinarji že zdavnaj mnenja, da je bilo tudi to ozemlje zvezano z Italijo. Tako sodi Linhart, da je bila Benečija v zvezi s Koroško preko Loke,^{1a} Costa išče staro cesto med Benečijo in Koroško preko Gorice, Ajdovščine, Hrušice, Črnege vrha, Žirov, Poljanske doline na Loko, Kranj in Kokro,² a po Hitzingerju je vodila cesta od Soče proti dolini Idrijce na Cerkno, mimo Stare Oslice v Poljansko dolino, Loko in od tu na Koroško.³ Tudi Kos M. sodi, da je že v predslovenski dobi bila pot med zgornjo Poljansko Soro in Cerkljanskim.⁴ Točneje bi seveda moglo osvetliti to vprašanje le sistematično arheološko raziskavanje, ki se pa poljanskega ozemlja do danes ni tako rekoč niti dotaknilo, če ne upoštevam Pečnikov lakonične ugotovitve, da je zahodno od vasi Poljane prazgodovinsko stanovanje in pa grobovi.⁵

Navzlic temu pa imamo nekaj oporišč, ki bolj ali manj jasno kažejo na to, da je bilo naše ozemlje vsaj rahlo naseljeno že pred prihodom Slovanov.

¹ Blaznik P., Kolonizacija Selške doline, str. 5—8.

^{1a} Linhart A., Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Österreichs. I. 1788, str. 329.

² Costa H., Reiseerinnerungen aus Krain. Laibach, 1848., str. 248.

³ Hitzinger P., Die Lage mehrerer Römerstädte in Krain und in den Nachbarländern. Mittlg. d. hist. Ver. Kr., 1856, str. 20/1.

⁴ Kos M., Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije, str. 42.

⁵ Pečnik J., Prazgodovinska najdišča na Kranjskem. Izv. Muz. dr. Kr., XIV, str. 127.

Tako leži v stranski dolinici nad Hotavljami zaselek V o l a k a, ki je štel od 1291 do 1825 po tri gruntarje. L. 1291 se je imenoval V l a c h,⁶ 1500⁷ Vlatzi, 1630 Velaczi. Najstarejše ime torej kaže, da so bili tu naseljeni Vlahi⁸ — torej prebivalstvo, ki je prebivalo tu pred Slovani in ki so jih naši predniki brez razlike imenovali Vlahe ali Lahe.⁹ Prav v bližini naselbine leži tik nad potokom Volaščico strm grič G r a d i š č e, kjer je stal po tradiciji nekoč grad, last sv. Heme; na tem mestu so našli domačini dva in pol metra globoko lončene črepinje. Iz tega ozemlja so v novem veku dobavljali železnikarski fužinarji železno rudo, a nekaj časa je bilo tu razvito fužinarstvo (gl. str. 39/40). Vse torej kaže, da je zelo verjetno bila tod že v predslovenski dobi doma železarska obrt; saj imamo številne arheološko dokazane primere, da je bilo na ozemlju današnjih gradišč razvito železarstvo v predslovenski dobi.¹⁰ Enako ime Volaka pa dobimo tudi v Dolenčicah in Lučnah kot naziv travniške parcele. Tudi gradišč imamo še nekaj na poljanskem ozemlju. Tako na skrajnem vzhodu na meji med nekdanjim loškim in goričanskim gospostvom pri kmetiji Močeradnik; gradišče je na griču, ki strmo pada proti Sorškemu polju; tudi tu je bil po tradiciji nekoč grad. Ime gradišče dobimo tudi na zahodni meji loškega gospostva zahodno od Ledin (1630 Püchel Gretische). Medtem ko imamo pri gradiščih opraviti zelo verjetno s predslovenskimi naselbinami, so številni t a b o r i bržkone večinoma iz turške dobe, dasi so nekateri verjetno starejši. Mislim tu predvsem na onega v Poljanah, ki je menda istoveten s Pečnikovim prazgodovinskim naseljem (gl. str. 1), a je po Grudnu iz turške dobe.¹¹ Tu je še ohranjeno ime »v gradu«, kjer so bile v polpretekli dobi kleti; po tradiciji so novo cerkev v Poljanah gradili največ s kamenjem teh starih ruševin. Podoben tabor je tudi v Lučnah na posestvu samotne kmetije Selevc; po tradiciji je bil tudi tu grad, čigar kleti se stari ljudje še spominjajo. Sicer pa dobimo tabore, ki so verjetno iz turške dobe, v Gorenji vasi, Žireh, pri Zavracu,¹² pri kmetijah Jeran-Podlesje nad potokom Brebovščico južno od Todraža, pri kmetiji Zaskovkom v Zadobju in pri naselbini Suhi dol proti Golemu vrhu. Kot je razvidno so bili tabori zelo pogosti na črti Lučne—Gorenja vas, kjer je bil torej v oni dobi zelo živahen promet.

Na gotovo predslovensko naselbino pa kaže ime m i r j e (prim. ljubljansko Mirje!). Na to ime naletimo v Lajšah. Parcela »za mirjem« leži pod gričem, v katerem so dobili pri kopanju med svetovno vojno v globočini štirih metrov obsekano kamenje. Naselbina leži na obsežnem osamljenem griču, ki pada zelo strmo proti severu in zahodu. V grapi zahodno od Lajš teče potok Grobnik. Ime za mirjem dobimo tudi v naselbini Podvrh kot naziv za njivo, iz katere so pobrali kamenje in ga zložili v zid. Predslovensko naselbino oziroma utrdbo

⁶ Zahn, Codex diplomaticus austriaco-frisingensis (Fontes rerum austriacarum 36, kratica Fra II, 36), str. 205.

⁷ Letnice, pri katerih ne omenjam drugače, se nanašajo na urbar.

⁸ Prim. Ramovš, Historična gramatika, str. 135.

⁹ Kos M., o. c., str. 49.

¹⁰ Müllner A., Geschichte d. Eisens, str. 40—88.

¹¹ Gruden J., Cerkvene razmere med Slovenci v 15. stol. in ustanovitev ljubljanske škofije, str. 67.

¹² Gruden J., Zgodovina slovenskega naroda, str. 365.

da slutiti tudi ime *f r t i c a* blizu nekdanj prometnih Lučen vzhodno od Zadobja in kmetije Bozovičar proti Bukovemu vrhu, kjer je po razvodnici tekla nekdanj meja med loškim in pograjskim gospostvom. Slično ime *š a n c a* je ohranjeno za hrib pri kmetu Črtancu v Podjelovem brdu (danes že v Italiji). Na pred-slovensko prebivalstvo spominja tudi ime *a j d o v s k i b r i t o f*¹³ takoj vzhodno od Poljan poleg ceste pri kamnolomu. Pozornost vzbuja tudi ime *b r i t o f* na griču nad naselbino Selo. Možno je pa tudi, da je *S t a r a v a s* pri Žireh, ki se že l. 1291 imenuje v urbarju Ztariwasi¹⁴ in v bližini katere ne omenjajo urbarji prav do 18. stol. nikake Nove vasi, imenovana tako res le zaradi svoje starosti, da imamo torej v tem primeru tudi v tej vasi gledati staro pred-slovensko naselbino¹⁵ (gl. str. 20).

Kljub arheološki neraziskanosti poljanskega ozemlja imamo torej le nekaj prič, na podlagi katerih je z večjo ali manjšo gotovostjo možno sklepati, da je bila Poljanska dolina v pred-slovenski dobi naseljena na najrazličnejših straneh — seveda le zelo rahlo. Potemtakem nam ni treba klicati na pomoč imena glavne vode našega ozemlja — Sore, ki ga naši filologi različno tolmačijo; Ramovš razlaga ime Sora iz slovenske besede vreti, vrelec, izvor (prim. selo Sovra blizu Žirov!),¹⁶ medtem ko je Skok mnenja, da imamo tu opraviti z ne-slovensko besedo.¹⁷ Ali četudi bi bila Sora poimenovana res po pred-slovenskem prebivalstvu, nimamo v tem nazivu še nobenega dokaza, da je bilo to pre-bivalstvo naseljeno prav v poljanskem ozemlju; zakaj Sora teče še po ravnini do Medvod in je možno, da jo je tako nazvalo prebivalstvo, ki se je naseljevalo ob njej od ustja proti Škofji Loki.

DOBA PRVE KOLONIZACIJE

Prvič govori o Poljanski dolini listina iz leta 973. Takrat je namreč daroval kralj Oton II. fresinškemu škofu Abrahamu obsežno ozemlje okrog Škofje Loke. Junija meseca le Selško dolino in del Sorškega polja,¹⁸ a že no-vembra tudi del Poljanske doline.¹⁹ Iz te listine, kakor tudi iz one l. 989,²⁰ ki je

¹³ Prim. Kos M., o. c., str. 51. — Prim. Schmid W., Poetovio. Čas. za zgod. in narod., 1935, str. 130.

¹⁴ Fra II, 36, str. 196.

¹⁵ Prim. Kos M., Stari trg in sorodna krajevna imena. Geogr. Vest. V/VI, str. 162/3.

¹⁶ Ramovš, o. c., str. 142.

¹⁷ Skok P., Iz slovenačke toponomastike. Etnolog III, str. 191.

¹⁸ Blaznik P., o. c., str. 15.

¹⁹ Kos Fr., Gradivo II, str. 340: »... usque ad Bocsanam ipsasque alpes Bocsanam et sic ad fines earundem alpium, deinde ubi rivulus C o t a b l a originem sumit, usque ad hunc locum ubi hostium in Zovra fluvium mittit, sicque trans Zouram usque ad summitatem ipsius montis Zourae adiacentis qui extenditur orientem versus, et ita per eundem montem perque convalles usque ad castrum quod vulgo B o s i s e n vocatur et sic deorsum de ripa quantum extenditur unius iugeri longitudo usque ad uadum quem vulgo Stresoubrod vocant...«

²⁰ Gradivo II, str. 383. »... ad castrum quod vulgo B o s i s e n vocatur, statimque de eodem castro usque in rivulum qui vocatur G o z t e h e, et cacumina montium ad Zouram respicientia perindeque ubi prefatus rivulus australi parte decurrens hostium vadit in Zouram...«

deloma natančnejša, je možno rekonstruirati obseg takratnega freisinškega posestva na Poljanskem. Koblar²¹ in Kos Fr.²² menita, da je Cotalba Hotaveljski potok, ki naj izvira pod Mladim vrhom. Hotaveljskega potoka pa v resnici sploh ni, marveč je tam le Logarščica, ki se izliva niže Volake v Volaščico, izvirajočo v Blegašu blizu Leskovice; Volaščica se pri Hotavljah združi s Kopačnico, ki izvira blizu razvodnice z Idrijco, oziroma Cirknico; takoj nato se izliva potok v Soro kot Hotaveljščica. Listinska Cotalba je torej lahko vsak od teh treh potokov. Ker pa je dobil junija 973 škof vso Selško dolino,²³ se moramo odločiti le za Kopačnico ali Volaščico, zakaj ta dva sta najbližja ozemlju, ki o njem govori neposredno prej listina. Kateri od obeh je pravi, nam pove tolminski urbar iz l. 1607, ki razmejuje loško in tolminsko gospodstvo; po njem teče meja »... gegen Rabidnischegea berda bis zum Bach Cottauglia²⁴« — torej proti Robidnici do Kopačnice ali Volaščice, zakaj oba sta v bližini meje obeh gospodstev, ki jo točno poznamo iz loškega urbarja 1630, po katerem je razvidno, da je šla po razvodnici med Soro in Idrijco. Odločiti se moramo za Volaščico, zakaj tolminski urbar omenja malo pred »Cottauglia« pri meji tudi potok Kopačnico. — Iz vsega sledi, da je listinski »rivulus Cotalba« vsekakor današnja Volaščica, da je dobil torej škof pri tej daritvi ozemlje zahodno do Volaščice od njenega izvira do srečanja s Kopačnico; dalje je tekla meja po Hotaveljščici do izliva v Soro. Od tu je šla po Koblarju in Kosu Fr. na Vinharski vrh; možno je pa tudi, da je tekla po hribu Čelu, ki leži južno od Hotavelj tik nad Soro (montis Zourae adiacentis), ki ga mora v velikem loku obkrožiti; od Čela bi se spustila navzdol in šla od tod proti vzhodu na vrhove mimo Bačne proti Kremeniku. Castrum Bosisen stavlja Koblar k Črnemu vrhu,²⁵ a Kos Fr. k izviru potoka Božje, kjer je kmetija Bosen;²⁶ vsekakor ima Kos v mislih potok Mala Božna in kmeta Božnarja. Zelo verjetno imamo iskati castrum Bosisen na ozemlju današnje frtice (gl. str. 3). Lega frtice se sklada z listinskim tekstom, leži na meji loškega in pogradskega gospodstva blizu Kremenika; v bližini izvira potok Velika Božna, po katerem se je gradišče lahko imenovalo; v neposredni bližini je kmet Bozovičar, čigar ime je tudi nemara v kaki zvezi z našim Bosisen. Od tu je šla meja čez Pasjo ravan po glavnem grebenu na Sv. Barbaro in Osovnik, kjer izvira nad Gostečami Gosteški potok, ki teče nato skozi Gosteče (Goztehe). Kdaj je dobil škof ostali — zahodni del Poljanske doline, ni znano. Gotovo pred l. 1291, zelo verjetno pa kmalu po 989.

Da so bili Slovenci naseljeni v Poljanski dolini že 973, dokazuje ime Cotalba kot oznaka za vodo, ki teče skozi tesen, zagato.²⁷ Vsekakor jih je pa bilo prav malo, kakor je sklepati po »Noticia bonorum de Lonka« iz l. 1160.²⁸ Iz nje je razvidno, da je bilo tedaj v vsej Poljanski in Selški dolini komaj 153

²¹ Koblar A., Loško gospodstvo frizinških škofov. Izv. muz. dr. I., str. 57.

²² Gradivo II., str. 339.

²³ Blaznik P., o. c., str. 15.

²⁴ Müllner A., o. c., str. 635.

²⁵ Koblar, o. c., str. 57.

²⁶ Gradivo II., str. 339.

²⁷ Pintar L., Izv. Muz. dr., 1909., str. 126/8.

²⁸ Gradivo IV., str. 207/8.

tako imenovanih slovanskih in 14, oz. 16²⁹ koroških hub, ki jih je staviti v Poljansko dolino, kakor bo razvidno iz kasnejše lokalizacije. In vendar je bilo tedaj to ozemlje že skoraj dve sto let v rokah freisinškega škofa, ki je tu koloniziral podložnike že takrat razmeroma v precejšnji meri, kar dokazujejo koroške kmetije. Zakaj ako je hotel imeti zemljiški gospod res kaj od gospostva, ga je moral naseliti. Da se je škof tega dobro zavedal, kaže urbar iz 1291, oz. 1318.³⁰ Temeljito se je izpremenilo v teh letih zunanje lice Poljanske doline, kakor je razvidno iz sledečega seznama takratnih naselbin s pripadajočimi hubami. Lokalizacija posameznih naselbin leži deloma na dlani, deloma sta se pa z njo nekaj več bavila Koblar³¹ in Kos Fr.;³² na sledečih straneh jo skušam nekoliko izpopolniti.

1. Officiūm Affriach

A n d e r W o l t s 5 h — Volča. Iz urbarja 1630 je razvidno, da je bilo tu pet hub, dasi jih urbarji sicer dosledno omenjajo samo štiri; peta huba, ki je bila kolonizirana okrog 1291, je bila namreč vedno pripisana k naselbini Za Prevalom, dasi sta obe selišči daleč narazen.

I t e m i n a l p i b u s i n p a t r i a r c h a t u o c t o h u b e q u a r u m q u e l i b e t s o l u i t I m a g n u m c a s e u m q u i u a l e r e d e b e t V I d e n a r i o s. Te hube ne leže na našem ozemlju. Urbar namreč našteva vrsto služnosti, ki jih dobi škof iz te županije; pri vsaki služnosti začenja dosledno z item, medtem ko pri naštevanju naselbin item odpade. Že iz tega je razvidno, da omenja urbar te hube le zaradi dohodka, da pa sicer leže na tolminskem ozemlju, ki je bilo last oglejskega patriarha. Iz dajatve (sir) je sklepati, da je odškodnina za pašo. Med županijama Javorje in Hotavlje je ležal v Blegašu velik kompleks dominikalnega ozemlja. Urbar 1630 piše, da so tedaj tam pasli domačini. Prav verjetno je, da gre za tamkajšnjo pašo; saj je Blegaš v neposredni bližini Davče, kjer je izpričano, da so nekoč, zlasti pred poselitvijo, pasli sosednji Tolminci s patriarhovega ozemlja.³³

P o d o b e n e m 3 h — Podobeno.

L o m e c h 5 h — Lom.

T h o b e n e m 2 h — Dobeno. Naselbina je starejša kot Podobeno, ki leži spodaj in je po legi z ozirom na Dobeno dobila ime.

T o l e n t s c h i t z 7 h — Dolenčice. Sedma huba je bila ustanovljena malo pred 1291.

S i t e i n 8 h — Gor. in Dol. Žetina.

M u r a w e 3 h — Murave.

A f f r i a c h 13 h — Javorje. Ena od teh hub je bila ustanovljena okrog 1291.

²⁹ Noticia govori v začetku le o 14 koroških hubah, a malo dalje o 16. Iz teksta je sklepati, da je Noticia sestavljena iz dveh delov, ki sta si po postanku časovno zelo blizu (po prijaznem opozorilu g. univ. prof. dr. Kosa).

³⁰ Fra II., 36, str. 168/230.

³¹ Koblar, o. c., str. 68/79.

³² Kos Fr., Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja, str. 10/27. — Kos Fr., Loško gospostvo l. 1630., Izv. Muz. dr. VII.

³³ Blaznik, o. c., str. 92/3.

Dielnitz 6 h — Delnice.

Jelautz 6 h — Jelovica. Koblar meni, da je bila kmetija Domačejek kolonizirana šele v 16. stol.³⁴ V resnici pa spada pod Jelovico, ki je padla do l. 1500 na tri obdelane in eno propadajočo hubo.³⁵ Polje v Domačejku je le nadaljevanje onega v Jelovici.

Postoriworch 3 h — Podvrh. Vse tri hube so bile kolonizirane okrog 1291. Ime *Postoriworch* (pod Starim vrhom) točno označuje lego zaselka.

Seteneraun 4 h — Četena ravan. Urbarji omenjajo tu sicer le po tri hube, a po onem iz l. 1630 je razvidno, da so bile tod vedno štiri hube; ena od njih je bila podrejena cerkvi (*Widmar, colonus Ecclesiae*).

Prewalt 6 h — Za Prevalom. Vse kmetije so bile na novo ustanovljene okrog 1291, a se niso dolgo vzdržale. L. 1500 se ta kraj omenja kot *Dolenigriboitz* s tremi obdelanimi in eno neobdelano ter *Gorenigriboitz* s štirimi neobdelanimi hubami; že 1560 pa naletimo le še na *Dolenichriwowitz* s tremi hubami in enim rovtom. Propadle hube moramo iskati takoj zahodno od Za Prevala, kjer leži precejšen kompleks senožeti sredi gozda.

2. Officium Furten

Brieznitz 7 h — Breznica.

Zagradum 4 h — Gabrovo. Prvotno ime ustreza dobro legi; zaselek leži namreč nedaleč od ruševin Starega gradu.

Auf dem Sie quod uulgo dicitur Hals 2 h *inculte*. Koblar meni, da odgovarja temu ozemlju kmetija na Suši³⁶ (Sušnik). Iz urbarja 1630 je zlasti razvidno, da je Sušnik vedno spadal pod Breznico. Kmetiji imamo iskati na posestvu Ši jugozahodno od Breznice; lokalizacijo potrjujeta ime in lega. Hubi sta bili že 1291 neobdelani, a kmalu nato so ta tla na novo kolonizirali Korošci; odslej je spadal Ši pod koroško županijo.

Sutchen iuxta forum Lok 1 h *desolata*. Lasti se je loški meščani. Na isto ime naletimo 1291 tudi v koroški županiji, kjer sta bili takrat dve hubi, ki sta ju uživali loški meščani za pašo. Koblar išče *Sutchen* na Trati v loškem predmestju.³⁷ Iz navedenega je pa jasno, da mora ležati kraj na stiku brodske in koroške županije v neposredni bližini Škofje Loke. Tako lego ima ozemlje Žovšče blizu izliva Hrastnice v Soro nad Dobravcem. Ime je zelo podobno urbarialnemu; prostor odgovarja trem hubam, a tamkajšnje njive so še danes pretežno v rokah Ločanov in Puštalcev.

Vondeul 5 h — Bodovlje.

Trachen 7 h — Zminec.

Scheffelt 2 h — Šefert.

³⁴ Koblar, o. c., str. 77.

³⁵ Iz urbarja 1500 je razvidno, da plačujejo podložniki od propadajočih kmetij le dajatev »Sandt Jacobs zinss schilling 42«. Vse take hube so v sledečem urbarju 1560 označene kot propadle.

³⁶ Koblar, o. c., str. 68.

³⁷ Koblar, o. c., str. 68, 78.

G r a u e n e k 3 h desolate. Koblar jih stavlja Na Grič (Gobovec).³⁸ Gotovo jih moramo iskati v neposredni bližini Šeferta in Brodov, ako se držimo točno urbarja, ki našteva sicer v tej županiji naselbine v vrstnem redu kot leže. Tako lego imata kmetiji Mure in Špeglič, ki se razprostirata tik nad dolino med Šefertom in Brodmi. Tudi ime Grauenek potrjuje našo lokalizacijo. Ecke, Eck, Egg pomeni namreč izrazit, štrleč hrib.³⁹ Obe kmetiji ležita na hrbtu, ki je izrazito pomaknjen proti dolini, tako da mora napraviti Sora močan ovinek. Enako kot ši je bilo tudi to ozemlje ob koroški naselitvi že opuščeno. Korošci so to ozemlje na novo kultivirali; zato se je v upravnem oziru priključilo koroški županiji, na katero je že prej mejilo.

F v r t e n 5 h — Brode. Prim. imeni dveh sosednjih zaselkov: Šefert, Brode!

O c h r o g l i c h 4 h — Okrogličan. Že 1291 so začeli tu grunti propadati; zakaj le tri hube so bile naseljene, ki so hkrati uživale četrto. Kasneje je ostal na tem ozemlju en sam gruntar.

G a b e r c h 3 h — Gaberk.

d a t z d e m P e n c h e n 4 h — Log. Pravilnost lokalizacije potrjuje vrstni red v urbarju kakor tudi število hub.

W i z z o c h 3 h — Visoko.

S m o l d i n 3 h in ena neobdelana — Smoldno.

L u f n i k e t H i n t e r b u r c h 3—4 noualia.⁴⁰ Iz kasnejših podatkov je razvidno, da se te hube okrog Ljubnika in Starega gradu niso obdržale, če so jih sploh poselili.

3. Officium Polan

E x a l i a p a r t e a q u e a p u t s a n c t u m M a r t i n u m 2 h — Predmost pri Poljanah. Sv. Martin je farni patron poljanske cerkve, ki leži takoj na drugi strani Sore.

B e i d e r A i c h 3 h — Dobje.

M i t t e r d o r f 6 h — Srednja vas.

O b e r n d o r f 9 h — Gorenja vas.

I n P o l a n e x a l t e r a p a r t e a q u e 4 h — Sestranska vas, ki leži z ozirom na Gorenjo vas na drugi strani Sore. Prvotno je torej ime Poljane veljalo za vso razširjeno dolino vzhodno od današnjih Poljan do tam, kjer se zoži zahodno od Gorenje vasi. Kasneje se je ime obdržalo le za skrajni vzhodni del, kjer je bil sedež fare.

I n H a r d I n f e r i o r i 3 h — Dolenja Dobrava.

I n H a r d S u p e r i o r i 4 h — Gorenja Dobrava.

A u f d e m C o l k e 4 h — Gorenje Brdo. Pravilnost lokalizacije je razvidna iz urbarja 1642 (Na Kholzi ins gemain na Gorenich Werdich).

³⁸ Koblar, o. c., str. 68.

³⁹ Prim. Simonič L., Kočevarji v luči krajevnih in ledinskih imen. Glasnik Muz. dr. XVI, str. 64.

⁴⁰ Notandum quod in der Lufnik et Hinterbuch sunt quedam noualia de quibus possent institui tres uel IIII hube, Fra II, 36, str. 194.

Dragotes 7 h — Dolenje Brdo (1642 *Dragatteschach ins gemain na dollenich Werdich genannt*).

Tezzén 2 h — Petelin. Pravilna je Koblarjeva lokalizacija,⁴¹ ki pa Kosu Fr. ni jasna,⁴² ker je brez utemeljitve. Točnost lokalizacije najbolj potrjuje dejstvo, da uživa to ozemlje, kjer je bila že od 1560 dalje le ena huba od 1604—1714 podložnik Petelin.

Mulperg 4 h — Malenski vrh.

Jabnalich 3 h inculte. Ta naselbina začenja v urbarju vrsto onih, ki plačujejo tako imenovani šiling. L. 1291 so bile vse tri hube neobdelane. Gotovo moramo iskati kraj na desni strani Sore; zakaj takoj za tem imenom sledi v urbarju vrsta naselbin, ki so nanizane na tej strani od severa proti jugu. *Jabnalich* mora torej ležati med Soro in Vinharji. Res dobimo v tem delu ime *Jablanovica* za zelo obsežno gozdno parcelo.

Aput Indicherios 3 h — Vinharje. Ime kaže, da so bili kolonisti doma iz *Innichena*.

Item Ztoyan tenet unam hubam.

Item Marin et Prodan tenent unam hubam.

Item Chunradus et Petrus unam hubam.

Item Branizla unam hubam.

Item Petrus unam hubam.

Germanach 3 h — Kremenik.

Poimenovanje teh podložnikov je prav tako, kot ga najdemo tedaj v sosednji koroški županiji. Lokalizirati je možno te kmetije na podlagi urbarjev iz 16.—18. stol., ki navajajo naselbine te županije v istem vrstnem redu kot oni iz 1291. V vseh teh urbarjih si slede: Vinharje, Bačna 4 h, Brdo 1 h, Kremenik itd. Bačna in Brdo štejeta skupaj pet hub — število, ki tudi govori za tako lokalizacijo. Obe naselbini ležita v bližini Vinharjev in Kremenika, a hkrati poleg koroške županije.

Martin de Schirochidol 2 h.

Item Allesin 1 h.

Prilezzi 3 h — Prilesje. Po vrstnem redu imamo iskati one tri hube med Kremenikom in Prilesjem — v Zadobju, ki se v urbarjih 16. stol. imenuje Črni vrh (1636 *Tscherni Verch insgemain Sa dobiamb*) in šteje tri obdelane hube. Tem hubam odgovarjajo kmetije Tominc, Rožanc in Za kovk. Prvi dve imata zemljo v zaselški razdelitvi in sta naslednici hub, ki ju je užival Martin. Tudi morfologija tega ozemlja odgovarja nazivu široki dol. Za kovk je v aglomeraciji s tema in leži dalje proti Prilesju, od katerega ga loči prostran gozd. Prim. imeni: Prilesje in Allesin (od lesa).

Lutschen 4 (1318 — 5) h — Lučne.

Dolgonibo 3 h — Dolge njive.

Zuchodole 2 h — Suhi dol, je sicer omenjen v tem urbarju v žirovski županiji, a vsi ostali urbarji ga prištevajo poljanski. Leži namreč blizu meje med obema županijama.

⁴¹ Koblar, o. c., str. 72.

⁴² Kos Fr., Doneski, str. 20.

Witodras 2 h — Todraž.

Laschich 3 h — Lajše.

Jesaulach 2 h in 1 propadla. Kasneje je omenjena naselbina le še 1500 kot Oschewlach z dvema propadajočima hubama. 1291 je zaselek zaznamovan med Lajšami in Sp. Ravnjo — med naselbinama, ki sta daleč narazen; s Sp. Ravnjo se namreč začena vrsta selišč na levi strani Sore. Ker je pa Oschewlach 1500 omenjen med Sp. in Gor. Ravnjo, sodim, da ga moramo iskati na levi strani. Verjetno leži nekje v bližini obeh Ravnj, mogoče na ozemlju, ki spada pod Gor. Žetino, a leži med Gor. Žetino in Podvrhom. Ni pa danes v tem kompleksu ohranjeno nobeno podobno ledinsko ime.

In Inferiori Seteneravn 3 h — Sp. Ravan (prim. urbarialno ime za Ceteno ravan, str. 6). L. 1500 je bila ena od teh hub neobdelana.

In Superiori Seteneravn 2 h — Gor. Ravan.

Jazbinach 3 h — Jazbine.

Lauzkiberde 2 h in ena neobdelana — Lovsko brdo.

Zelo verjetno je bil kmalu po 1318 koloniziran tudi kraj Sussie (1500). V vseh urbarjih od 1500 dalje je namreč omenjen z dvema hubama sredi med starimi naselbinami v razliko z novimi 16. in 17. stol., ki jih zaznamujejo urbarji na koncu županij. Lokalizacijo zlasti omogoča urbar 1642, ki označuje to naselbino kot »Suschie ins gemain Pod Lessam genannt« — 2 h. Južozahodno ne daleč od Todraža ležita dva močna grunta Podlesje in Jeran. Lega obeh kmetij ustreza tudi urbarju 1630, po katerem je spadal ta zaselek pod podružnico sv. Urbana, enako kot sosednji Todraž. Lega pa je tudi v skladu s potekom kolonizacije; saj ležita kmetiji prav na zahodni meji ozemlja, ki je bilo naseljeno do začetka 14. stol.

4. Officium Cotaueul

Chlad 6 h.

In Inferiori Chlad 3 h — Kladje. L. 1500 so bile na ozemlju obeh zaselkov le še tri obdelane in tri propadajoče hube.

In Inferiori Raun 3 h. Že 1500 se zaselek sploh več ne omenja. Koblar ugiba, ni li mogoče »Raun« današnje Podjelovo brdo.⁴³ To istovetenje je brez podlage, saj leži Podjelovo brdo daleč v ozemlju, ki je bilo prvič kolonizirano šele v 16. in 17. stol. in je spadalo pod novo županijo Oslico. Vrstni red v urbarju in skupno propadanje kaže, da zaselek Raun najbrž ni bil daleč od Kladja. Verjetno imamo te propadle kmetije iskati v ozemlju Zabrežnik južno pod Kladjem, kjer naletimo dvakrat na ime na ravni in enkrat na široki ravni. Za to lego govori tudi vrstni red v urbarju 1291, kjer tvori sicer naslednjih sedem naselbin geografsko strnjeno ozemlje.

In der Chotwusse 3 h — Hobovše. L. 1500 je bila ena od teh že propadla.

Tobrawe 2 h. Naselbino je zelo verjetno istovetiti s kmetijo Mežnar v Stari Oslici. Iz urbarja 1630 je namreč razvidno, pod katero podružnico so spadale posamezne naselbine v tej županiji, le pri zaselkih Tobrawe in Jescher-

⁴³ Koblar, o. c., str. 74.

schicz taka omemba odpade. Več naselbin obsega podružnica sv. Pavla v Stari Oslici, a vse so razmeroma daleč od cerkve. Ker so bila na našem ozemlju tla v neposredni bližini cerkve navadno kolonizirana, sodim, da je zelo verjetno treba enega od zaselkov Tobrawe in Jescherschicz iskati na kmetiji Mežnar poleg cerkve. Jescherschicz ne pride v poštev, kot je razvidno spodaj. Ostane torej le Tobrawe. Za tako lokalizacijo govori tudi vrstni red v urbarju, ne nasprotuje ji pa tudi obseg kmetije. Računa se namreč za $1\frac{1}{3}$ grunta, kar odgovarja urbarjem, po katerih je ena kmetija propadla že pred 1500, a jo je obdeloval kmet z drugega posestva (1630).

Ozlit z 1 h in ena opuščena — Jezerc. Ime Ozlitz je omenjeno samo v urbarju 1291. V vseh ostalih urbarjih naletimo na tem mestu na ime Jescherschicz in podobno z eno hubo. Ime nas opravičuje, da istovetimo to kmetijo s posestvom kmeta Jezerca, ki se nahaja poleg mežnarjevega grunta na zahodu.

Trebei 4 h — Trbija.

Podgor 5 h — Pogara.

Chornitzach 5 (1318 — 6) h — Krnice. L. 1500 je bilo tu pet obdelanih in ena neobdelana huba.

Laschich 2 h — Lajše.

Rubinitz 3 h in ena opuščena h — Robidnica.

Werchchotaueuel 2 opuščeni hubi. Ime kaže, da imamo iskati to že 1291 propadlo naselbino nad Hotavljami. Tik nad naseljem so danes poleg dveh samotnih kmetij (Slajka, Uranšek) senožeti v rokah hotaveljskih posestnikov. Ozemlje propadlih hub so pač uživali hotaveljski kmetje kot senožeti, dokler se niso večine tega ozemlja polastili novi rovtarji v 16. in 17. stoletju.

Ztodor 3 h — Studor.

Thobenem 3 h — Dobenc.

Wizgor 4 h — Izgorc. Od 1500 je bila tu le ena huba.

In der Susge 2 h — Suša.

Cholm 2 obdelani in 2 neobdelani h — Homovc. L. 1500 je bila le še ena huba.

Prezriach 3 h. Po Koblarju je treba iskati naselbino v staroosliških rovtih.⁴⁴ L. 1630 je spadala pod podružnico sv. Lovrenca in Kancijana v Hotavljah, kamor so pristojne še Hotavlje, Hlavče njive in Srednje brdo. Vse te naselbine morajo torej tvoriti enotno ozemlje. V vseh urbarjih — razen 1291 — sta naselbini Preserje in Hotavlje zaporedoma imenovani. Iz katastralne mape 1825 je razvidno, da je polje Hotavelj, ki štejejo takrat šest celih gruntov in en polgrunt, strogo ločeno v dve celoti. Današnje Hotavlje ne obsegajo torej samo urbarialnih Hotavelj, marveč tudi Preserje; pri enem od teh gruntarjev je še ohranjeno domače ime Presérc.

Qualtsemb 3 h — Hlavče njive (1500 Chlapscheniue). Naselbina je imenovana po hlapcih; zanimivo je, da leži v neposredni bližini (Dol. Brdo) njiva praznikovce.

In der Chotaueuel 4 h — severni del Hotavelj.

Zredimberdi 5 h — Srednje brdo.

⁴⁴ Koblar, o. c., str. 75.

Capaznitz 3 h — Kopačnica.
 Liezgawe 7 h — Leskovica.
 Vlach 3 h — Volaka.
 Schabratsch 5 h — Čabrače.

5. Officium Syroch

Ledinitz 3 h — Ledinica.

Rupe 2 zapuščeni h. Koblar meni, da je s tem imenom istovetno »Rupigory Nasselli«, kjer se omenjajo 1560 štirje novi rovti.⁴⁵ Rovti leže takoj zahodno nad Selom v vzhodnem delu Jarčje doline, ki se je nekoč imenovala Rupe. Kakor marsikje drugje gre tudi tu za sekundarno naselitev.

Chraizkimberdo 2 zapuščeni h — Kranjsko brdo. Tudi tu so kasneje ozemlje iznova kolonizirali. L. 1560 naletimo na rovte Khranskhimberdi, ki so od 1577 zaznamovane pod Okroglim (1636 Okroglim oder Kranskim Werdi); spadajo pa pod hotavelsko županijo, ki se prav tu stika z žirovsko.

Nazzeli 3 h — Selo.

Tobratsch 8 h — Dobračeva.

In Ztariwazi 3 h — Stara vas.

In der Radus 3 h (1500 Radischeui 1 h, 1630 Radischouim 1 h). Že Kos M. domneva, da so spadale kmetije »In der Radus« vsaj deloma v okoliš Nove vasi.⁴⁶ Tako tolmačenje dopušča vrstni red v urbarju 1291, hkrati pa tudi lega, kajti Nova vas leži ob potoku Račevi. Dokazuje pa pravilnost domneve urbar 1630, po katerem spada ta naselbina pod podružnico sv. Ane v Ledinici; če bi ležala naselbina više ob Račevi, bi spadala pod sv. Janeza Krstnika v Goropekah kot n. pr. Log nad Račevo. Isto dokazuje tudi skupna posest 1630, ki jo z »Radischouim« uživajo prebivalci Stare vasi in Žirov; skupna last je vedno v neposredni bližini naselbin, ki jo uživajo. Na ime Nova vas, ki ga je dalo prebivalstvo glede na sosednjo Staro vas, naletimo prvič v urbarju 1688 (»noui Vossi«, 1709 »na Vassi«).

Ragopetsch 7 h. 1500 Gorapetzi 4 h in 1 neobdelana — Goropeke. 1500 Wrekobtz 3 h — Brekovice. Več kot verjetno je, da so tri hube, ki jih pogrešamo po 1291, oz. 1318, istovetne z onimi, ki se 1500 naenkrat pojavijo v Brekovicah; Brekovice leže jugozahodno od Goropek in ni med njima nobene naselbine.

Martingenpotoch 2 h — Martinj Vrh.

An der Zernonitz 4 h. Koblar meni, da so te hube do 16. st. propadle.⁴⁷ Zernonitz je potok Žirovnica, ki se izliva južno od Žirov v Soro. Hube so bile ustanovljene najbrž malo pred 1291, zato še nimajo naselbinskega imena. V urbarju 1500 naletimo na tem mestu na dve imeni, ki ju 1291 še ni: Nalossy 2 h in Soure 3 h. Soure je Sovra, ki leži ob izlivu Žirovnice v Soro; 1291 se je imenovala po manjši Žirovnici, od 1500 dalje po večji Sori. Nalossy, ki je štel 1560 zopet le eno hubo, pa je obsegal ozemlje močnejše kajže, ki leži zahodno od

⁴⁵ Koblar, o. c., str. 69.

⁴⁶ Kos M., Stari trg in sorodna krajevna imena. Geogr. Vest. V/VI, str. 163.

⁴⁷ Koblar, o. c., str. 69.

Sovre ob potoku Žirovnici ter se ji pravi v Logu, in trdnega grunta, ki leži malo južno od te kajže. Pravilnost te lokalizacije dokazuje tudi urbar 1630, po katerem spada »na Lossy« pod podružnico sv. Tomaža v Gor. Vrsniku, ki je v neposredni bližini tega ozemlja, in po katerem ima gmajno ob Žirovnici. Ostanke propadle hube so si pa prisvojili poleg onega kajžarja še gruntarji iz Gor. Vrsnika.⁴⁸

In der Raunich 2 h — Ravne.

In Inferiori Breznitz 6 h — Dol. Vrsnik.

In Superiori Breznitz 7 h — Gor. Vrsnik.

Ledina 5 h — Ledine.

In Minori Ledinach (1318) 4 h (1643 Doleni Ledini insgemein Petschnikh genannt) — Pečnik.

In Goritich 5 h — Korito.

In der Goriten (1318) 3 h — Krnice. Iz kat. mape je razvidno, da teh 1318 na novo ustanovljenih hub ne moremo iskati v Koritu. Morale so pa ležati v neposredni bližini Korita, po katerem jih je urbar 1318 označil. Z lego in številom hub se ujema naselbina Krnice, ki 1825 skoro meji s svojim poljem na ono iz Korita.

In der Brieznitz 6 h — Breznica.

Zuchodole 2 h (gl. str. 8).

In Syroch 6 h — Žiri.

6. Officium Karinthianorum

V tej županiji v urbarju 1291/1318 na splošno niso omenjene nikake naselbine, marveč so označena samo imena posameznih podložnikov. Zato je v glavnem nemogoče lokalizirati posamezne kmetije. Položaj je tem bolj zamotan, ker dobimo tedaj tu kmetije najrazličnejšega obsega — od $\frac{1}{4}$ —4 hub. L. 1291 je bilo v tej županiji 73 podložnikov, ki je imelo v celoti $71\frac{1}{2}$ hub, štiri hube so pa bile neobdelane; do 1318 se je število hub dvignilo z nakupom in kultiviranjem na 83. Prav enako število podložnikov dobimo tudi v letu 1500, ko zaznamuje urbar že naselbinska imena. Kolonizacija je bila torej že v začetku 14. stol. zaključena. Iz vsega je razvidno, da je treba vzeti za osnovo lokalizaciji predvsem urbarje od 1500 dalje, na podlagi katerih bo v posameznih redkih primerih možna tudi točna lokalizacija imen iz 1291/1318.

Nalossy 4. Koblar meni, da je to Log, ki spada pod škofjeloško faro in občino,⁴⁹ Kos Fr. istoveti ime s Sv. Barbaro.⁵⁰ V resnici odgovarja to ozemlje kmetijam Oberšnik, Osojnik, Bernik in Močeradnik. Urbar 1630 namreč trdi, da spadajo vse štiri kmetije pod podružnico sv. Barbare, a so daleč druga od druge; so torej samotne kmetije, kar je v skladu z dejanskim položajem. Za prvo omenja, da leži v »Hrastnicz«; to je Oberšnik ob Hrastnici. Tretji podložnik se je pisal 1560—1714 Bernik, četrti 1500—1625 Močeradnik; obe imeni sta se do danes ohranili kot hišni naziv. Pravilnost lokalizacije potrjuje tudi skupna

⁴⁸ ... gemein Scherounize, welche vor Jahren ein Huoben gewest sein solle (1630).

⁴⁹ Koblar, o. c., str. 78.

⁵⁰ Kos Fr., Doneski, str. 25.

posest iz 1630; Močeradnik uživa gozdove skupno z Gostečami in Godeščem, a pašo ima že na goričanskem ozemlju; na vse to ozemlje res meji Močeradnikova kmetija.

Gorenioselnik 2 (1560 dve obdelani in ena neobdelana, 1630 dve in pol hubi). Iz urbarja 1630 je razvidno, da je tu cerkev sv. Mohorja; spada v sorško faro, ki je že izven loškega gospostva; tja morajo dajati kmetje kolekture župniku in cerkovniku. To so kmetije, ki leže že v kat. občini Studenčice jugovzhodno od cerkve sv. Mohorja izven loškega območja. L. 1625 so bili vsi trije podložniki Čarmani; enako so se pisali vsi trije kmetje 1825. So nasledniki onih treh podložnikov, ki so v urbarju 1291 označeni pod »in Superiori Ozlinch«.

Dolenioselnik 4 (1560 tri obdelane in ena neobdelana h). Koblar⁵¹ in Kos Fr.⁵² menita, da je to Dol. Osolnik, ki naj po Koblarju spada v faro Soro in občino Medvode. A urbar 1630 pravi, da je tu cerkev sv. Barbare, ki pa spada v loško faro. Torej mora to ime odgovarjati le Sv. Barbari, kjer so v resnici bile 1825 tri kmetije v rahli aglomeraciji. Ena od teh si je prilastila tudi propadlo hubo. Sv. Barbara je torej istovetna z »In Inferiori Ozlinch« iz 1291, kjer se omenja ena huba. Tu je treba pa tudi iskati hubo »iuxta capellam« 1291, ki jo stavlja Koblar k sv. Mohorju na Osovniku.⁵³ Ker smo one kmetije že uspešno lokalizirali, upravičeno lahko sodimo, da capella odgovarja cerkvi sv. Barbare, za kar govori tudi vrstni red v urbarju 1291, kjer si sledijo: Sup. Ozlinch, Inf. Ozlinch, iuxta capellam. Pri Sv. Barbari sta bili že 1291 torej najmanj dve kmetiji.

Sarnonitzi 7 in ena neobdelana kmetija (1560—5 h). Urbar 1630 omenja, da so kmetije daleč narazen, da jih spada nekaj pod podružnico sv. Barbare, a nekaj pod Sv. Ožbolt; ena ima sosede v Hrastnici. Tej označbi ustrezajo kmetije: Podlesnik, Jamnik, Žirovnik (= Sarnonitzi), Kozjek in Vodnik. Ozemlje vseh teh je v enotnem kompleksu.

Choiški 4. Urbar 1630 pravi, da spada prva kmetija še pod podružnico sv. Andreja, a ostale pod sv. Ožbolt. Ker leže današnje Fojke najjužneje od vseh kmetij, ki spadajo pod Sv. Ožbolt, je razvidno, da te štiri kmetije ne tvorijo teritorialne celote. Pri prvi kmetiji omenja urbar 1630, da nima »sauad« (ograjena paša); mogoče je ta kmetija Podbrežnikova, ki je bila 1825 sicer lep grunt, a skoro brez paše, medtem ko imajo druge kmetije obsežne pašnike. Leži tudi najjužneje pri Sv. Andreju. — Druga huba je istovetna s Presečnikovo kmetijo; že 1630 se je pravilo pri Presečniku; oproščena je bila robote, ker je Presečnik pazil na graščinski gozd »na Mlazi«. Še danes se imenuje eden velikih gozdov te kmetije na mlaki. Tudi to posestvo je daleč od Fojk in so vmes še druge kmetije. — Le zadnji dve posestvi sta res v Fojkah, kjer dobimo 1825 dve samotni kmetiji v aglomeraciji; obe poslopji ležita skupaj, polje obeh pa tvori celoto sredi gozda in paše. Po urbarju 1500 je užival vse to ozemlje en sam podložnik, dasi je po obsegu vsaka huba zase dvojni grunt. Tako je več kot verjetno, da odgovarjajo Fojke v ožjem smislu ozemlju štirih hub, ki jih je obdeloval 1291 Vlricus dictus Koyker⁵⁴. Ostali dve hubi (Presečnik in Podbrežnik)

⁵¹ Koblar, o. c., str. 78.

⁵² Kos Fr., Doneski, str. 25.

⁵³ Koblar, o. c., str. 78.

sta pa mogoče kmetiji, ki ju je 1291 imel Vlricus filius eiusdem Koykerii.⁵⁴ To tolmačenje bi tudi zadovoljivo razložilo, zakaj spadata oni dve posestvi, ki sta daleč vstran, pod Fojke. Da omenjajo vsi urbarji 1500—1714 za celotno ozemlje le štiri hube, nas ne moti; saj izpričuje urbar 1630 v mnogih primerih koroške županije jasno, da izraz huba v naslovu ni mišljen kot grunt, marveč le kot posestvo.

Chrastnizi 9. Po urbarju 1630 spadajo nekateri podložniki pod Sv. Andrej, drugi pod Sv. Ožbolt; niso naseljeni le ob Hrastnici, marveč sploh v tem območju. To ime torej obsega posestva po Sv. Andreju in Sv. Ožboltu, v kolikor jih nismo že drugam lokalizirali. Gotovo je iskati na tem ozemlju tudi oni dve hubi, ki ju je obdelovala 1291 Maria in der Chraeznitz.⁵⁵

Walterskiverch 8 (1630 šest obdelanih in ena neobdelana huba). Iz urbarja 1630 je razvidno, da sta spadali prvi dve v sosesko sv. Petra v Bodovljah, ostale pa pod sv. Filipa in Jakoba. Prvi dve hubi moramo iskati pri Sv. Petru v Hribu. Prvi podložnik je namreč imel razen grunta 1630 še eno propadlo kmetijo, ki jo omenjajo kasnejše urbarji kot rovt, a je od 1688—1714 zopet z gruntom v enih rokah podložnika Heinricherja (1681 Arinher); 1825 dobimo tu 1 grunt in $\frac{1}{3}$ grunta, ki sta bila sicer v rokah dveh gospodarjev, ki sta se pa pisala Arher. — Pri drugi hubi je 1630 omenjeno, da jo uživa podložnik, ki ima še eno hubo v isti županiji pod naslovom »Im Pach«; tudi ti dve posestvi spadata pod sv. Petra v Bodovljah. Po kat. mapi se lepo vidi, da je treba iskati kmetijo »Im Pach« ob bodovljski grapi (kmetija Babnik), a večje posestvo je nad njo kot samotna kmetija pri Sv. Petru v Hribu. Koblar⁵⁶ in Kos Fr.⁵⁷ torej napačno stavljata »Im Pach« v Sopotnico; kmetija pod tem imenom je le nerođen vložek pod poglavje Sopotnica. — Ostanejo še štiri hube, ki jih dobimo v vseh urbarjih pod imenom Valterski vrh. Te so istovetne s štirimi grunti, ki jih zaznamuje 1825 kat. mapa pod Stanišče. So samotne kmetije, ki spadajo pod cerkev sv. Filipa in Jakoba. Pri oni, ki jo je užival kmet Kermel od 1500 do 1714, se še danes pravi pri Kermelu.

Chribu 2. Koblar stavlja hubi k Sv. Petru.⁵⁸ Do 1630 sta bili hubi v urbarjih označeni vedno s samostojnim imenom Chribu; podložnika sta se na obeh hubah do 1636 oz. 1688 pisala Hriberniki. V urbarju 1630 sta pa bili kmetiji imenovani kot zadnji pri Valterskem vrhu in sta po urbarjevi oznaki spadali pod sv. Filip in Jakob. S tema hubama sta torej istovetna grunta na Valterskem vrhu, ki se imenuje tudi Hrib, kjer stoji cerkev sv. Filipa in Jakoba. Pravilnost lokalizacije dokazujejo tudi osebni imeni obeh podložnikov; na eni hubi se omenja 1636—1714 podložnik Košir, na drugi 1688—1714 Stanovnik; obe imeni dobimo še 1825 pri obeh gruntih na Valterskem vrhu.

Kalechsernitzach 8. Po urbarju 1630 spadajo deloma pod sv. Volbenk, deloma pod sv. Soboto (Bukov vrh). Temu položaju odgovarja lega kmetij na Kovskem vrhu. Sem spada tudi kmetija Srnice v dolini, kjer je torej še

⁵⁴ Fra II. 36, str. 212.

⁵⁵ Fra II. 36, str. 210.

⁵⁶ Koblar, o. c., str. 79.

⁵⁷ Kos Fr., Doneski, str. 26.

⁵⁸ Koblar, o. c., str. 78/9.

ohranjeno staro urbarialno ime; kmetijo pa danes prištevajo upravno pod Visoko.

W u k a v e r c h 6 (1560 : 5 h) — Bukov vrh.

K a t t o b l i 2. Obe kmetiji sta spadali 1630 pod sv. Soboto. V takem položaju sta danes kmetiji Kisovec in Hotovelnik, ki ležita takoj vzhodno nad grapo Hotoveljsčice. Pri eni se je torej še ohranilo urbarialno ime.

P l e t s c h n i m w e r d i 2. Po urbarju 1630 je pripadala ena huba sv. Soboti, a druga Poljanam. S kmetijo, ki je spadala pod Poljane, je istoveten grunt Muha nad Hotovljo, kjer se še pravi v Plečnem brdu. Druga kmetija je pa grunt Drnovšek, ki leži severno od Kremenika in spada že pod Bukov vrh.

S a m e a 2. Urbar 1630 piše, da spada ena kmetija pod podružnico sv. Vida v Lučnah, a druga pod sv. Urbana v Žirovskem vrhu. Zato moramo iskati to ime na meji obeh sosesk. Zadobje spada še pod sv. Vida, a sosednji Kremenik že pod sv. Urbana. A prav med tema naselbinama dobimo dva polgrunta Bozovičar, ki sta tvorila nekoč enoto in spadata pod lučensko sosesko. Spodaj sta posestvi Brložnik in Zore, ki sta tudi verjetno naslednika enotnega grunta; po tradiciji je spadal Brložnik nekoč pod sosesko sv. Urbana. To lokalizacijo podpira tudi ime Samea = za mejo. Obe hubi sta namreč že za mejo koroške županije, zakaj vmesni Kremenik je bil uvrščen v poljansko županijo. — V to ozemlje moramo staviti 1318 na novo ustanovljeno hubo »In Cremenich inter Karinthianos« in zelo verjetno tudi obe »In Ztreseschim« (= stražišče, prim. v neposredni bližini v Zadobju ohranjeno ime frtica, str. 3). L. 1318 na novo ustanovljeno kmetijo »In Posavnitz« je pa treba menda iskati malo vzhodno od tod v Pasji ravni.⁵⁹

G a b e r s k i g o r i 9 — Gabrška gora. To ime ne obsega samo kmetij, ki so res na Gabrški gori, marveč tudi tiste v Logu, kolikor spadajo pod poljansko faro.

S o p o t n i t z i 14 — Sopotnica.

Primerjava urbarja 1291/1318 s kasnejšimi da slutiti, da je bil urbar 1291/1318 tudi za koroško županijo v glavnem pisan v istem vrstnem redu kot kasnejši. Oba Ozlinch, ki sta pripisana 1291 na koncu urbarja, nas ne motita, ker ju je prav takrat škof šele dokupil.⁶⁰ To misel podpirajo dvojne kmetije, ki jih je 1291 največ omenjenih sredi seznama koroške županije. Kakor kaže rekonstrukcija na podlagi kat. map 1825, so bile dvojne kmetije razvite v hribovju desne strani Sore — torej na ozemlju, ki je tudi v urbarjih 1500—1714 zaznamovano sredi koroške županije. Tudi Fojke so 1291 kakor tudi v naslednjih urbarjih kmalu na vrsti. Pri zadnjih 24 podložnikih 1291 ni nobenega posestva z nad eno hubo; v urbarjih 1500—1714 sta na tem mestu Gabrška gora in Sopotnica, kjer ni po rekonstrukciji niti enega posestva, ki bi bilo močnejše kot navaden grunt.

V urbarju l. 1500, ki nam je kot prvi ohranjen po onem iz 1318, ne dobimo na splošno po doslej omenjenih županiyah nikakega prirastka. Zato nas tem bolj preseneča pojav nove županije h l e v n o v r š k e s 36 podložniki, ki so uživali tedaj 30¾ hub v sledečih naselbinah.

⁵⁹ Fra II. 36, str. 215.

⁶⁰ Fra II. 36, str. 214/5.

D o l e c h 10 — Dole in Potok. Iz kat. mape 1825 je razvidno, da je ozemlje obeh imen v celoti, ki odgovarja urbarialnemu Dolech.

C z a b r a t z a 5 — Zavrac.

I s g o r i 5 — Izgorje.

G o r e n i i s s g o r i 2 — Opale. Za pravilnost lokalizacije govori že lega, zakaj Opale leže nad Izgorjem. Enako se sklada tudi število kmetij. Razen tega je bil 1825 v Opalah kmet Reven, imenovan enako kot eden obeh podložnikov 1604—1714. Sicer pa pomeni Opale isto kot Izgorje.

R a d i s c h e u i 4 — Račeva.

S t a n o m e r i c h r i b u 2 — Vrh, Sv. Trije Kralji (1636. Stanommer Hribu bei denen drei H. H. Khönig).

K l e n o v r c h 4 in ena neobdelana huba — Hlevni vrh.

C h l e b i s c h i 4 — Hlevišče.

Kot je razvidno, je obsegala hlevnovrška županija ozemlje takoj južno od žirovske županije do razvodja.

V katero dobo naj stavimo to kolonizacijo? Ali naj bo to zaključna faza prvega kolonizatoričnega delovanja (14. stol.), ali naj nemara predstavlja začetek druge velike kolonizacije — torej ob koncu 15. stol.?

Razmere v žirovski županiji govore za to, da je bilo hlevnovrško ozemlje kolonizirano še v prvi polovici 14. stol. Prav blizu meje obeh županij namreč dobimo selišča Log, Ravne, Sovra, Pečnik, Krnice, Govejk in Srnaki, ki so bila kolonizirana na koncu 13., oz. začetku 14. stol. (gl. str. 20, prim. str. 11/2). Zelo verjetno je, da se je kolonizacija od tu prav kmalu nadaljevala še v razmeroma ozkem pasu južno od žirovske županije do razvodnice, do kamor je segalo loško gospostvo.

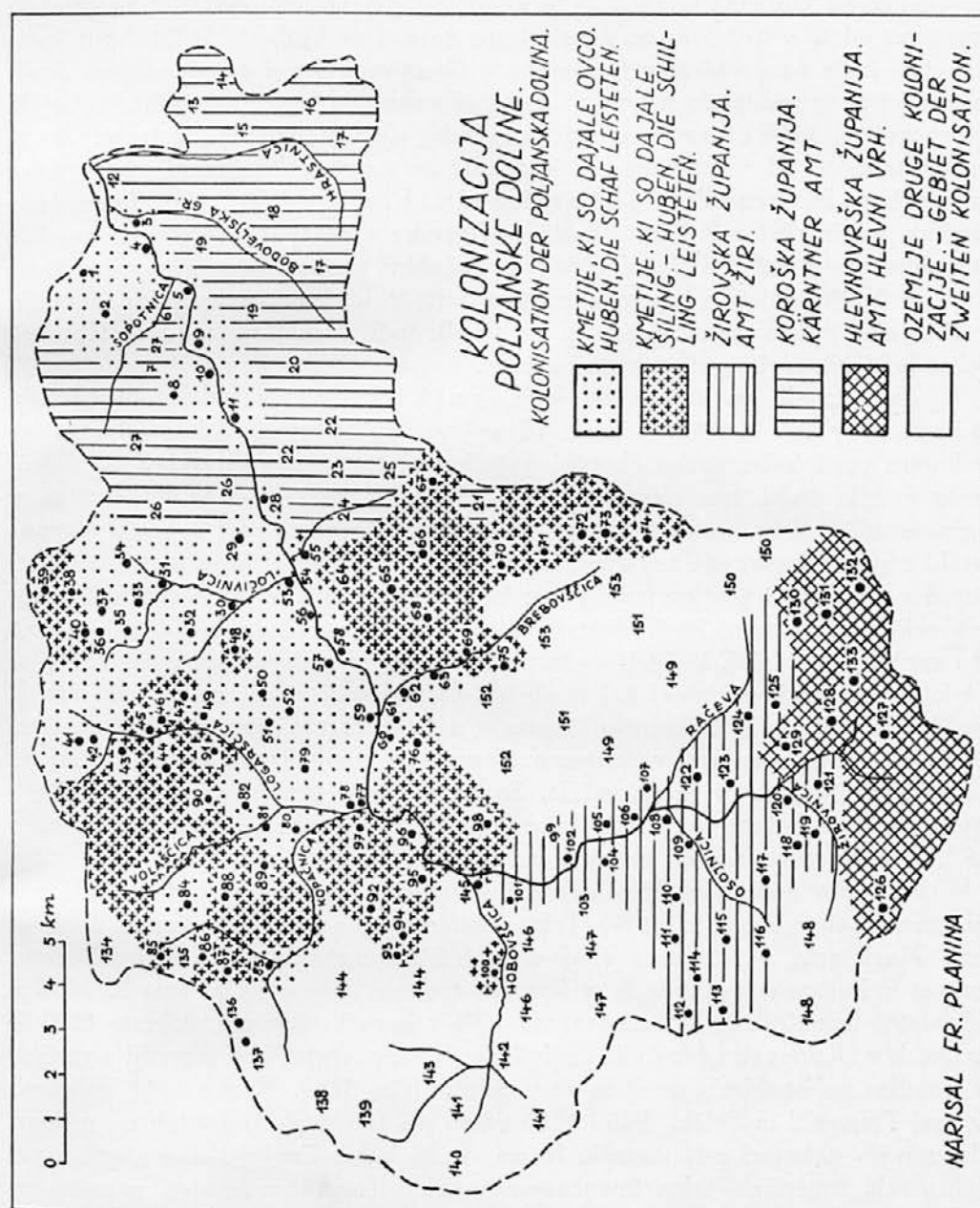
Sicer pa govore v prid tej domnevi tudi urbarji. Na ozemlju druge kolonizacije namreč še dolgo po naselitvi ni govora o hubah, marveč le o rovtih, ki naj se polagoma razvijajo v hube. Na hlevnovrških tleh, kjer dobimo 1493 omenjeno hlevnovrško županijo,⁶¹ pa pozna urbar že 1500 le hube, kar dokazuje, da je bilo ozemlje kolonizirano precej pred 1500. Pač pa označujejo urbarji 16. in 17. stol. nove koloniste te županije na enak način kot drugje po loškem gospostvu (stari in novi rovtarji).

Da je bilo to ozemlje naseljeno v dobi prve kolonizacije, dokazujejo tudi cerkve, ki so bile tu zelo na gosto postavljene. Na tako majhnem ozemlju osmih selišč dobimo v seznamu cerkva loškega gospostva iz l. 1529, ki je dodan urbarju 1501, kar štiri cerkve: v Zavracu cerkev sv. Ulrika, v Hlevišču sv. Katarine, na Vrhju sv. Treh kraljev, na Hlevnem vrhu sv. Nikolaja. Na toliko cerkev nalletimo pač le na ozemlju prve kolonizacije. Na vsem ozemlju mlajše kolonizacije 16. in 17. stol. v Poljanski dolini dobimo le cerkev v Novi Oslici; enako premore v Selški dolini vsa Davča s Podporeznom in Martinj vrh tudi le eno cerkev.

Vse govori torej za to, da je treba na tem ozemlju iskati z a d n j o fazo p r v e kolonizacije, ki je bila verjetno zaključena sredi 14. stoletja. Ali je pa mogoče tudi drugod na ozemlju prve kolonizacije, ki je potrebovala za končno poselitev par sto let, ločiti s t a r e j š e naselbine od m l a j š i h ?

⁶¹ Landshut, Staatsarchiv, Rep. 53, Fasc. 295.

Hribovje na obeh straneh poljanske Sore med Škofjo Loko in Poljanami je spadalo — razen Gabrovega, Breznice, Smoldnega in Okrogličanove kmetije — pod koroško županijo; naseljeno je bilo torej s Korošci, kar znači,

da je dal to ozemlje naseliti šele freisinški škof. Sem so se začeli naseljevati Korošci pred l. 1160. Takrat je bilo namreč tu že 14 oz. 16 koroških kmetij (str. 5). Kolonizirali so to ozemlje prav do 1318; saj je zrastle tu še med 1291 in 1318

šest novih kmetij.⁶² Približno 1318 je bila kolonizacija tega ozemlja zaključena; kajti l. 1500 dobimo v tej županiji isto število hub kot 1318 (83). Tako dolgotrajnemu koloniziranju razmeroma majhnega ozemlja odgovarja tamkajšnja razdelitev zemlje na samotne kmetije in njih aglomeracije. Sodim pa, da ne smemo iskati koroških kolonistov le v koroški županiji, marveč tudi na ozemlju zahodno od te v hribovju na desni strani Sore. Ime Vinharje (1291 Aput Indicheros) kaže na prebivalce iz Innichena ob zgornji Dravi na vzhodnem Tirolskem, ki pa je spadal do kasnega srednjega veka pod historično politični pojem Koroške.⁶³ L. 1318 na novo ustanovljeno hubo »in Cremeniasch« je treba lokalizirati zahodno od Kremenika, ki je spadal že v poljansko županijo, a vendar piše urbar »In Cremeniasch inter Karinthianos« (str. 15). Razen tega omenja urbar 1291 v Poljanski dolini podložnike z imeni le na ozemlju koroške županije ter v sosedni Bačni, Brdu in Zadobju; na podoben primer naletimo tudi v Selški dolini v ozemlju potoka Luše,⁶⁴ ki tvori s koroško županijo teritorialno celoto; prav možno je, da so bili tudi tamkajšnji kolonisti Korošci, ki so prišli tja preko poljanskega ozemlja.

Razni znaki pa kažejo, da je koroški kolonist zasedel tudi ozemlje hlevnovrške županije. Imeni Hlevni vrh in Hlevišče dokazujeta, da so bili tam pred kolonizacijo obsežni pašniki, kamor so gonili živino od daleč; zato je bilo treba tam postaviti hleve. S tem v zvezi nas zanima notica v urbarju 1630, iz katere je razvidno, da je moral že od nekdanj pobirati hlevnovrški župan od vsakega svojega kmeta določeno vsoto, ki jo je moral oddajati letno v znesku 12 goldinarjev županu koroške županije, ki na hlevnovrsko niti ne meji. To dajatev so imeli hlevnovrški podložniki za robotnino; je pa — sodeč po zapiskih v salskih knjigah — le plačilo za gozd, oziroma za pašo v gozdu. Dajatev kot krajevni imeni dajeta slutiti, da so gonili nekoč na to pašo živino predvsem podložniki iz koroške županije; zato je koroški župan zbiral dajatve, ki so jih morali prispevati v ta namen. Kasneje so tam nekateri zemljo kultivirali in se naselili, dajatev je pa ostala. So pa še 1630 gonili tja prašiče iz tujih gospostev, za katere so morali dajati zemljiški gosposki odškodnino, kakršno je bilo sicer treba odšteti za pašo v dominikalnih gozdovih.

Na neko sorodnost hlevnovrških kolonistov s Korošci kažejo tudi posamezna osebna imena iz l. 1500. Tako dobimo tedaj pri Sv. Treh kraljih dvakrat ime Marintzek, v Hlevnem vrhu enkrat Marintschek; na to ime naletimo takrat v Poljanski dolini le še v koroški županiji. Isto velja za ime Ruedolf v Hlevišču. Ime Kolker, ki ga poznamo 1291 v koroški županiji, dobimo 1500 le v Doleh v hlevnovrški županiji. Tudi glede dajatev tvorita obe županiji v razliko z ostalim poljanskim ozemljem eno celoto (str. 32/8). Razen tega naletimo v vsej Poljanski in Selški dolini 1500 edino pri teh dveh županijah na primer, da uživajo nekateri posamezniki le po $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ hube. Enako dobimo edino pri teh dveh županijah tako imenovane sovatne (sauadt = ograjen prostor za živino). Pa tudi zunanji izgled hlevnovrških posestev nas tako po obsegu kot

⁶² Fra II, 36, str. 215.

⁶³ Kos M., Slovenska naselitev na Koroškem, Geogr. Vest. VIII, 1932, str. 102. Prim. Jaksch-Wutte, Erläuterungen zum Historischen Atlas der österr. Alpenländer, I/4, 59 d.

⁶⁴ Fra II, 36, str. 219—220.

razdelitvi (samotne kmetije in njih aglomeracije) spominja na razmere v koroški županiji.

V dolini med koroškim ozemljem je bila brodska županija, ki jo je koroška županija vzhodno od Visokega presekala na dvoje. To ozemlje je bilo naseljeno vsekakor prej kot koroško, ker bi sicer Visoko s Smolnim, ki je odtrgano od ostale brodske županije, spadalo pod poljansko. Pa tudi sicer so Korošci deloma naseljevali ozemlje, ki je spadalo do 1291 pod brodsko županijo, a so kmetije propadle (str. 6/7). Iz tega je razvidno, da je mlajša koroška kolonizacija prodirala proti starejši, ki je bila tu omejena na dolino in sosednje najbližje hribovito ozemlje, obenem pa tudi, da so Korošci zasedli prvotno hribovje na desni strani Sore, ki je bilo kompaktno koroško, medtem ko je leva stran v večjem delu spadala prvotno pod brodsko županijo in so se Korošci naselili tja lahko šele tedaj, ko so stare kmetije propadle.

Na vzhodni strani Poljanske doline je bila torej dolina prej naseljena kot hribovje, ki jo obdaja. Pa tudi sicer izgledajo 1291 naselbine v dolini močno ustaljene. Število hub se tu po 1291 ne zvišuje, a tudi ne pada. Tu dobimo v treh primerih sklenjene naselbine z razdelitvijo na delce (str. 21, 22), ki jih znanost v veliki meri smatra kot najstarejši tip kmečkih selišč.⁶⁵ Izgleda torej, da je bila glavna dolina naseljena v veliki meri že pred 1160 in da je dobršen del l. 1160 omenjenih hub odpadel na dolino.

Med starejše naselbine je šteti tudi večino onih v srednjem delu hribovja na levi strani Sore. Deloma govori za to zemljiška razdelitev na delce, ki jo dobimo tu v štirih primerih (str. 22) in ki sicer v hribovju ni preveč pogosta. Važnejšo oporo nam pa daje urbar 1291, ki loči naselbine z ozirom na dajatve v dve skupini: a) plačajo »ovis st. Georii«, b) plačajo »schilling«. Prvo dajatev odštevajo vse naselbine županije Brode in Žiri ter nekatere iz poljanske, javorske in hotaveljske županije, drugo vse iz koroške ter nekatere iz poljanske, javorske in hotaveljske županije (gl. tabele, str. 49/55 in priloženo karto).⁶⁶ Že Zahn je opazil to razliko in je domneval, da so hube, ki plačujejo šiling, mogoče na novo ustanovljene.^{66a} Te domneve nisem mogel spraviti v sklad z razmerami v Selški dolini, ker so tam 1291 vse hube plačevale šiling in vendar je bila Selška dolina rahlo naseljena v času, ko jo je dobil freisinški škof.⁶⁷ Natančnejši študij razmer v Poljanski dolini pa vseeno kaže, da Zahnova domneva ne bo brez podlage. Pozornost vzbujata že brodska in koroška županija; starejša brodska plačuje ovco, mlajša koroška šiling. Na zanimiv primer naletimo pri h o t a v e l j s k i županiji. Naselbine, ki plačujejo ovco, so močno ustaljene; število gruntov je ostalo isto od 1291 pa do 1825. Drugače pri naselbinah s šilingom; že 1291 je bilo tu kar šest opuščenih hub; do l. 1500 so padle obdelane katastrofalno od 52 na 36, pač pa se je število hub po tem letu skozi stoletja obdržalo nespremenjeno. Iz tega sledi, da so bile naselbine, ki plačujejo šiling, na tleh mlajše kolonizacije; verjetno je bilo to ozemlje kolonizirano malo pred 1291,

⁶⁵ Ilešič S., Kmetiska naselja na vzhodnem Gorenjskem. Geogr. Vest. IX. str. 76.

⁶⁶ Karti je narisal g. prof. Planina, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

^{66a} Zahn, Die Leistungen der freisingischen Untertanen in Krain am Beginne des 14. Jhs. Mittlg. h. V. Kr., 1861., str. 3.

⁶⁷ Blaznik, o. c., str. 45.

sicer ne moremo razumeti take spremembe v tako kratki dobi; hube, ki so pa krizo prestale, so lahko kljubovale do današnjih dni.

Tudi razmere v javorski županiji so značilne. Tu so plačevale le štiri naselbine šiling; dve od teh (Podvrh in Za Prevalom) urbar 1291 naravnost označuje kot novi;⁶⁸ tretja, Jelovica, je zopet neustaljena; med 1291 in 1500 je število hub padlo od šest na tri. Nasprotno so vse hube popolnoma ustaljene v ostali javorski županiji, kjer pa vendar dobimo 1291 tri nove kmetije; a prav pri teh naletimo na zanimiv primer. Vse hube, ki so 1291 dajale ovco, so morale kasneje v razliko z ostalimi, ki so plačevale le v denarju, odšteti razen denarja tudi žito. Ena od teh novih hub je v Volči, druga v Dolenčicah; obe sta v nasprotju z ostalimi bili oproščeni davka v žitu. Tudi poljanska županija je v skladu z navedenim. Naselbine, ki plačujejo ovco, so bile že 1291 vse ustaljene; razen štirih, ki leže v hribovju na levi strani Sore, so vse v dolini. One s šilingom so vse v hribovju, in sicer razen štirih vse na desni strani. Od teh sta dve kmalu po 1318 propadli, ker ju urbar 1500 ne omenja več; Vinharje, Bačno, Brdo in Zadobje smo pa že prej označili kot mlajše naselbine (str. 18).

Edino neskladnost dobimo v žirovski županiji, ki plačuje vsa ovco. To je ozemlje, ki je bilo konec 13. stol. naseljen otok sredi gozda. Tu so v dolini naselbine, ki so gotovo izpred 13. stol., kot n. pr. Stara vas (str. 3). Ali iz urbarja 1291/1318 je razvidno, da je več naselbin zrastle šele v 13. in začetku 14. stol. Med 21 naselbinami, ki jih tu omenja urbar 1291/1318, sta bili dve že 1291 propadli; v eni je padlo do l. 1500 število hub od tri na eno, kar dokazuje neustaljenost. Log in Sovra sta bila kolonizirana verjetno malo pred 1291 (str. 11/12), a Ravne, Pečnik in Krnice šele v začetku 14. stol.⁶⁹ Iz teh primerov je jasno, da je bila tu kolonizacija živahna prav v času urbarja 1291/1318 in da se ne motimo, če sodimo, da so prav kmalu po 1318 zrastle selišča Log (2 hubi), Govejk (2 hubi) in Srnaki (3 hube), ki jih omenja urbar 1500. Kajti Log in Govejk imata razdeljeno polje na zaselški način (str. 21, 22/3), ki ga sicer pri kolonizaciji od 15. stol. dalje na loških freisinških posestvih sploh več ne dobimo; Srnaki so pa sicer v aglomeraciji, a leže na ozemlju, čigar naselitev je bila v ostalem že v začetku 14. stol. zaključena. Tako je za polovico naselbin te županije iz 13./14. stol. izkazano, da so bile ustanovljene v 13. in v začetku 14. stol.⁷⁰ In vendar plačuje 1291 vsa županija ovco; je pa z ozirom na ostale dajatve močno približana kmetijam, ki so plačevale šiling (str. 34). A prav ta županija je tudi kasneje v izjemnem položaju. Medtem ko plačujejo 1630 vse ostale županije te vrste razen denarja tudi žito, odrajuje žirovska le denar (str. 32). V tej županiji se je torej sistem nekoliko pomešal.

Iz vsega navedenega vendar sledi, da so v Poljanski dolini — razen v žirovski županiji — hube, ki plačujejo ovco, starejše kot one s šilingom. Freisinški škof je potemtakem prej začel sistematično kolonizirati Poljansko kot Selško dolino.

Prvotno je torej bila naseljena vsa dolina do Hotavelj. Istočasno je silil kolonist tudi v hribovje leve strani Sore ob potokih navzgor, kamor ga je vabila

⁶⁸ Fra II, 36, str. 210.

⁶⁹ Fra II, 36, str. 197.

⁷⁰ Zato ni nujno, da je bila Stara vas tako imenovana zaradi velike starosti.

prisojna lega. To ozemlje je — razen koroškega na vzhodu — tako kompaktno naselil, da je bilo že v drugi polovici 13. stol. le malo prikladnega prostora za nove naselbine. Od koroške županije pa do Kopačnice je le trinajst selišč iz mlajše dobe. Pač pa je začel tiščati kolonist v drugi polovici 13. stol. proti ozemlju Stare Oslice, kjer se kolonizacija zaenkrat še ni obnesla, kot je razbrati iz propadlih hub (Werchchotaeuel, Cholm, Tobrawe, Ozlitz, str. 9/10). Hribovje na desni strani je bilo dolgo nenaseljeno. To ozemlje so kolonizirali Korošci od 12. do 14. stol. V drugi polovici 13. stol. je bilo naseljeno tudi ozemlje ob važni prometni črti Lučne—Gorenja vas. Tudi kolonizacija žirovskega otoka je bila končana šele v drugi polovici 13. in v začetku 14. stol. in je dosegla svoj zaključek sredi 14. stol. na jugu v hlevnovrškem ozemlju.

Kolonizacijo je vodil na ozemlju koroške županije njen predstojnik (stifterius), sicer pa povsod drugje loški oskrbnik, ki mu je pripadala vsaka deseta na novo ustanovljena huba. Med njimi se je zlasti odlikoval Wernher (1253—1267).⁷¹ Tako so imeli njegovi dediči v rokah tri hube na Osovniku, a tri pri Sv. Barbari.⁷² Kakor je razvidno iz urbarja 1291, se je tedaj škofu posrečilo dobiti nazaj te kmetije z nakupom.⁷³ — Končni uspeh prve kolonizacije, katere težišče je bilo v drugi polovici 13. stol., pa kaže sledeča tabela, ki nam odkriva veliko razliko proti l. 1160, ko je bilo v vsej Poljanski in Selški dolini komaj 169 kmetij.

Županija Javorje	71	hub		
„ Brode	46	„ in	8	neobdelanih
„ Poljane	94	„ „	5	„
„ Hotavlje	85	„ „	6	„
„ Žiri	84	„ „	4	„
„ Koroška	83	„ „	—	„
„ Hlevni vrh	30 $\frac{3}{4}$	„ „	1	„
493 $\frac{3}{4}$ hub in 24 neobdelanih				

Na vprašanje, kako se je naseljeval kolonist, ali posamič ali v skupinah, nam daje najboljši odgovor študij katastralnih map. Kot je razvidno iz priložene karte, imamo v Poljanski dolini sledeče tipe zemljiške razdelitve: 1. razdelitev na delce, kjer je parcelacija močno razdrobljena in imajo posamezne kmetije deleže enakomerno razdeljene po vsem polju bodisi v obliki prog, bodisi nepravilnih oblik; 2. navadna zaselška razdelitev, pri kateri so deleži posameznih posestnikov v nepravilnih oblikah neenakomerno razmetani, vendar je pri kmečkem domu največ zemlje; 3. progasto zaselška razdelitev, ki se loči od prejšnje, da imajo parcele vsaj deloma obliko prog; 4. aglomeracija samotnih kmetij, kjer je vsaka kmetija celota zase, vendar kažejo kmetije neko rahlo medsebojno povezanost v tem, da meje s poljem druga na drugo; 5. samotne kmetije, ki so po-

⁷¹ Blaznik, o. c., str. 18—20.

⁷² ... in terminis Chraecnic uersus Pilchgraec. Fra II, 35, str. 299/300.

⁷³ Fra II, 36, str. 214/5.

polnoma osamljene brez vsake zveze med seboj. Pri samotnih kmetijah se je vršila kolonizacija le po posameznikih; tudi pri aglomeraciji je možno, da so se naseljevali posamič; lahko so pa kolonizirali zemljo tudi v družbi zlasti tam, kjer dobimo v enotnem polju ene naselbine več skupin poslopij; vsaka skupina se je verjetno istočasno naselila. Pri prvih treh tipih je pa popolnoma jasno, da se je moralo prebivalstvo naseliti istočasno, ker bi se sicer ne pojavljala taka pomešanost parcel. Oglejmo si par primerov, ki to nazorno dokazujejo!

Krnic v žirovski županiji urbar 1291 še ne omenja. Pač pa dobimo 1318 notico: *Item in der Goriten sunt III hube seruientes ut prime sub anno MCCCXXIII.*⁷⁴ Ustanovljene so bile torej istočasno, ker bodo istočasno začele plačevati davek. Kat. mapa izkazuje 1825 za to naselbino gručasto obliko z zaselško razdelitvijo polja. Zanimiv primer dobimo v Lučnah. L. 1291 so bile tam štiri hube, a 1318 pet. Peta huba je bila torej ustanovljena med 1291 in 1318, kar se lepo odraža v zemljiški razdelitvi 1825. Prvotni štirje grunti imajo razdeljeno polje v progasto zaselški obliki; vsakemu pripada 7 do 9 kompleksov; prvi štirje podložniki so torej skupno krčili in se skupno naselili. Nova peta huba je pa samotna kmetija, ki leži vzhodno od prvotnega selišča in je od njega ločena s pašo. Podoben primer srečamo v Ledinah; 1291 je bilo pet, 1318 šest hub. L. 1825 dobimo tu v gruči pet gruntov, ki imajo razdeljeno polje na zaselški način; novi grunt iz 1318 je pa samotna kmetija severozahodno od naselbine. Na zelo poučen primer naletimo v Ravnah v žirovski županiji. Urbar 1291 omenja tu »... sunt due hube culte, nec poterunt institui«.⁷⁵ Zdi se, da škof ni mogel dobiti novih podložnikov na kmetiji. A že 1318 piše urbar, da sta bili 1315 »institute ... de nouo due hube in dem Rawn«.⁷⁶ Obe stari hubi sta bili torej vnovič naseljeni.⁷⁷ Med 1318 in 1500 so bile pa tu kolonizirane še tri nove hube. Vseh pet hub dobimo v kat. mapi 1825; oba stara grunta imata zemljo razdeljeno na zaselški način; od novih sta pa dva v aglomeraciji in prislonežena na stara grunta, medtem ko je eden na vzhodu selišča kot samotna kmetija.

Ker se je število hub pri večini naselbin obdržalo skozi stoletja nespremenjeno, je v veliki meri možno rekonstruirati prvotno stanje; rekonstrukcija je pa seveda nemogoča tam, kjer je število gruntov občutno padlo.

1. Razdelitev na delce. Dolina: Log, Gorenja vas, Sestranska vas. Leva stran: Delnice, Lom, Dol. Brdo, Hlavče njive.

2. Navadna zaselška razdelitev. Dolina: Brode, Poljane, Predmost, Srednja vas, Dol. Dobrava, Gor. Dobrava, Selo, Ledinica, Stara vas, Žiri, Sovra. Leva stran: Gabrovo, Breznica (4 grunti), Volča, Lovsko brdo, Podobeno, Dolenčice, Murave, Javorje, Četena ravan, Za Prevalom, Hotavlje, Gor. Brdo, Malenski vrh, Jazbine, Gor. Ravan, Sp. Ravan, Jelovica, Gor. Žetina, Dol. Žetina, Čabrače, Volaka, Dobeno, Studor, Robidnica, Krnice, Breznica, Korito, Krnice, Ledine, Pečnik, Govejk, Gor. Vrsnik, Dol. Vrsnik,

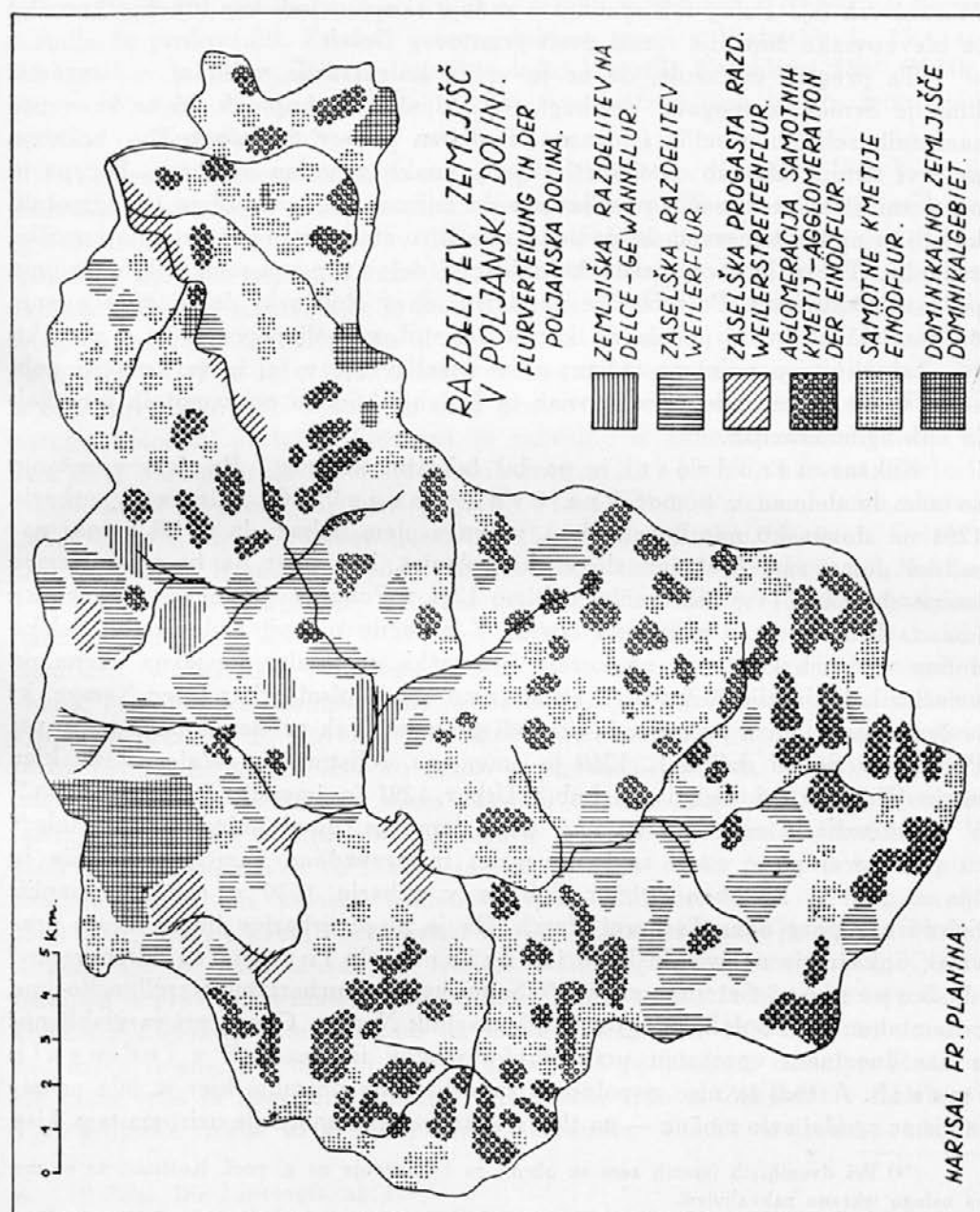
⁷⁴ Fra II, 36, str. 197.

⁷⁵ Fra II, 36, str. 196.

⁷⁶ Fra II, 36, str. 197.

⁷⁷ Tu gre tedaj le za dve hubi, ne pa za štiri, kot meni Koblar, o. c., str. 69.

Ravne (deloma), Dole (del.). Desna stran: Lajše, Vinharje, Todraž, Zadbje (le dva grunta, tretji je v aglomeraciji), Prilesje, Lučne (le štirje, peti je samotna kmetija), Goropeke, Log.

3. Progasto zaselška razdelitev. Dolina: Bodovlje, Zminec, Gaberk, Preserje, Trbija, Pogara. Leva stran: Podvrh, Srednje brdo, Kopačnica, Lajše, Leskovica.

4., 5. Samotne kmetije in njih aglomeracija. Dolina: Visoko (agl.). Leva stran: Breznica (tri sam. kmet.), Smoldno (a), Suša (a), Hobovše (a), Srnaki (a). Desna stran: Kremenik (a), Brdo (sam.), Bačna (2 a, 2 sam.), Zadobje (deloma a.), Dolge njive (a), Suhi dol (a), Brekovice (a), Martinj vrh (a). Poleg teh spadajo v zadnjo skupino tudi vse kmetije koroške in hlevnovrške županije razen dveh gruntov v Doleh.

Ta pregled dokazuje, da se je vršila kolonizacija v dolini — izvzemši kmetije Srnice in mogoče Visokega — izključno v skupinah, ki so se v posameznih seliščih naselile istočasno. Podoben primer dobimo tudi v hribovju na levi strani zahodno od Gabrške gore, enako zahodno od Žirov. Pač pa je na desni strani tak način naseljevanja le izjemen; tu prevladuje tip samotnih kmetij in njih aglomeracij, ki pa segajo na levo stran le preko ozemlja koroške županije. Tu se je torej vršila kolonizacija deloma po posameznikih, deloma po malih skupinah. Potrebno je poudariti, da v Poljanski dolini naseljevanje na zaselški način, ki je bilo do konca 13. stol. najbolj pogosto, že v začetku 14. stol. skoraj popolnoma izgine; novo naseljevanje v tej in še kasnejši dobi se je vršilo razen deloma v Ravnah in Doleh izključno po samotnih kmetijah in njih aglomeracijah.

Kakšne narodnosti je pa bil takratni kolonist? Pri tem vprašanju so nam le deloma v pomoč krajevna imena.^{77a)} Če naletimo v urbarju 1291 na slovensko naselbinsko ime, vidim v njem dokaz, da je bil v taki naselbini doma vsaj pretežno slovenski kolonist, ker sicer ne bi pisal Nemec imena slovenski. V veliki večini dobimo 1291 v Poljanski dolini lepa slovenska imena. Drugače je z nemškimi imeni. V poročilu o moji Kolonizaciji Selške doline vprašuje Gatterer, ne kažejo li nemška urbarialna krajevna imena na nemško kolonizacijo.⁷⁸ Zavedati se moramo, da je pisal urbar tujec Nemec, ki je često pisal imena po svoje in jih tudi prevajal. Tak primer dobimo n. pr. pri Podblici v Selški dolini. L. 1269 je omenjena v listini kot Waicenstain, kjer imajo Wernherjevi dediči pet hub.⁷⁹ Urbar 1291 jo imenuje Podwelopetsch.⁸⁰ V istem urbarju naletimo na ime »Auf dem Sie, quod uulgo dicitur Hals;⁸¹ tu piše torej pisec v isti sapi slovensko in prevedeno nemško ime (Sie je šija = vrat⁸²). Podoben primer dobimo v urbarju 1630 v osliški županiji: Schwarczenperg oder Tscherni Verch. Da je pisec urbarjev imena često prevajal, dokazujejo nazivi »In Hard inferiori«, »In Inferiori Seteneraun«, »In Superiori Seteneraun« itd.⁸³ Samo nemško urbarialno naselbinsko ime potemtakem še ne dokazuje, da je bil naselnik Nemec. Oporo pri razglabljanju o narodnostnem vprašanju prvotnih kolonistov imamo tudi v ledinskih imenih. A tudi ta niso popolnoma zanesljiva na ozemlju, kjer je bila asimilacija že zgodaj zelo močna — na tleh živahnejše komunikacije oziroma tam, kjer

^{77a)} Pri dvomljivih imenih sem se obrnil za tolmačenje na g. prof. Koštišala, ki se mu za uslugo iskreno zahvaljujem.

⁷⁸ Gatterer M., Carinthia, 1933, str. 164 sl.

⁷⁹ Fra II, 35, str. 299/300.

⁸⁰ Fra II, 36, str. 224.

⁸¹ Fra II, 36, str. 192.

⁸² Pleteršnik, str. 627.

⁸³ Fra II, 36, str. 199, 201.

je bil slovenski element v veliki premoči. Vinharje so n. pr. gotovo prvotna nemška naselbina, a danes dobimo tam izrazita slovenska ledinska imena; le ime riglc in mogoče cegolin kažeta na prvotno prebivalstvo. Ozirati se je treba tudi na rodbinska imena. Pa tudi pri teh je težavno, ker so nastajala šele v 15. in 16. stol. — v času, ko se je moglo morebitno z Nemci naseljeno ozemlje že posloveniti. Zanimiv primer dobimo zopet v Vinharjih. L. 1500 so bili tam kmetje Marin, Vikarin (mogoče laški Vicari?), Komalevc, 1560 Oblak, Vikarn, Maček. Prvotno nemška naselbina je po približno tri sto letih brez nemških rodbinskih imen!

Večino vzhodnega hribovja so naselili kolonisti s Koroške, kjer je imel freisinški škof mnogo posestva. Zahn meni, da so prišli z Lurnskega polja in zgornje doline Möll.⁸⁴ Cerkev sv. Primoža in Felicijana na Gabrški gori, ki je spadala v koroško županijo, kaže, da je verjetno vsaj en del Korošcev prišel iz okolice Vrbskega jezera, kjer je imel freisinški škof pri Celovcu sredi 12. stol. svoja posestva.⁸⁵ Ob Vrbskem jezeru je bil namreč grob sv. Primoža in Felicijana,⁸⁶ kjer je že v 9. stol. stala cerkev na čast obema svetnikoma.⁸⁷ Tu je bilo slovensko prebivalstvo ob času preselitve pač v večini. Da so bili naši koroški kolonisti pretežno Slovenci, je razvidno iz njihovih osebnih imen, ki nam jih je ohranil urbar 1291. Slovenskih imen je 33;⁸⁸ Nedeil, 3 Zwetz (Sveteč), 2 Zobodin, 2 Koyker, Martinitz, 2 Malei, 7 Janez,⁸⁹ 2 Walchvyn, Jantz, Janse, Lubei, Chuptz, Marse (Marše), Lubtitzin (Ljubičič), 2 Ztoian,⁹⁰ Kristan, Gelein⁹⁰ (Jelen), Marin, Branizla, Prodan. Indiferentnih imen je 39, kot: 11 Martin, 4 Jakob, 2 Andrej, 2 Peter, 2 Štefan itd. Nemških imen je 16: 3 Chunradus, Hadmvt, Wildunch, Walto, 2 Bertoldus, Gerhart, Ortolfus, Lampertus, Hertwich, Heinrichus, Wolfel, Oto, Rudolfus. Podobno kot urbarialna naselbinska nemška imena, tudi nemška osebna imena še ne dokazujejo nemške narodnosti. Zakaj v mnogih primerih so slovenski podložniki imeli nemška imena; to dokazujejo razne listine, ki govorijo izrečno n. pr. o slovenskih pričah, ki imajo nemška imena.⁹⁰ L. 1500 dobimo na vsem ozemlju koroške županije le dve nemški imeni: Fleyschaker in Kurtl; nekaj imen je le krstnih; namesto njih dobimo že 1560 izrazita slovenska rodbinska imena; samo v enem primeru nadomešča prejšnje krstno ime nemško rodbinsko ime: Wachter, ki ga pa dobimo že 1500 v Brodeh. Le imeni Fleyschaker in Kurt nista prišli sem po notranji kolonizaciji, ker ju sicer takrat po ostalem loškem gospostvu ni dobili. Kažeta torej, da je prav nekaj malega nemškega elementa takrat še bilo med koroškimi kolonisti. Podobno naletimo tudi na hlevnovrških tleh 1500 na štiri nemška rodbinska imena, ki jih sicer takrat ni bilo na poljanskem ozemlju: Flekh v Hlevnem vrhu in Hlevišču, Zankher v Hlevnem vrhu in Zuepoldt v Doleh. — Tudi ledinska imena so v veliki večini slovenska. Vendar je treba poudariti,

⁸⁴ Zahn, Die Leistungen, str. 1.

⁸⁵ Fra II, 36, str. 11/2.

⁸⁶ Gradivo II, str. 248.

⁸⁷ Scheinigg J., Slovenska osebna imena v starih listinah. Izv. Muz. dr. Kr., III, str. 140.

⁸⁸ Prim. Scheinigg, o. c., str. 142—5.

⁸⁹ To ime dobimo tudi ob Vrbskem jezeru v 12. stol., Fra II, 36, str. 11/2.

⁹⁰ Scheinigg, o. c., str. 8/9.

da najdemo skoraj preko vsega koroškega ozemlja sporadično nemška imena, tako na levi strani 2 rigl, 2 kogl, 2 špil, šenpajkelc (voda), desno 4 rigl, 3 kogl, rekl, na reklcah, reklica, špil, za moštencem, skerovnica, kajtre?, kucl?, pod narigerjem?, cegolin? (voda). Imena nemški grič na Valterskem vrhu ne stavljam v to skupino, ker je bil tam dominikalen gozd, od tod ime. Nekaj nemških imen dobimo tudi v sosednjih koroških naselbinah, ki so bile izven koroške županije: rigl, riglc, rekl, na lošteh, klovže, 2 kucl?, štorman?, cegolin?, medtem ko na ozemlju hlevnovrške županije danes ni dobiti nemških ledinskih imen. Nemška ledinska imena še najbolj dokazujejo, da je bilo med sicer slovenskimi koroškimi kolonisti vendar nekaj nemškega elementa.

Tudi na ostalem poljanskem ozemlju je bil slovenski živelj takoj od vsega početka v veliki večini. V zbirki ledinskih imen dobimo le nekaj izrazitih nemških besedi. Dolina. Visoko: špil, Gorenja vas: volbene. Leva stran. Lom: klovža. Delnice: pinta, v riglcah, Murave: rekl. Gor. Žetina: rekl, Čabrače-Logar: kobl, Kopačnica-Topličar: klavža. Desna stran. Prilesje: špil, Suhi dol: v rejgelnah. Žirovski del. Brekovic: za širmom, Ravne: špekl, Log: štuca.

Nekaj več dobimo 1500 nemških rodbinskih imen. Dolina. Brode: Wachter, Log: Farstner, Predmost: Schalderman, Pogara: Putz. Leva stran. Lom — trije od petih podložnikov: Cotzyan Nemat, Oswald Nemat, Pettar Nemat, Delnice: Lamprecht Nemat, Javorje: Zewritzer, Murave: Janes Thomase, 1560. Simon sin Thomas Demsser, Podvrh: Gruesl, Gor. Žetina (vsi štirje podložniki): Lamprecht, Drassel, 2 Demsser, Jelovica: Partl Haberly, Dol. Brdo: Gadways, Krnice: Pheyffer, 1560. Jurij sin Zeyritzer. Desna stran. Lučne: Schalmayster. Žirovski del. Selo: Sollniczer, Ledinica: Sollniczer, Dobračeva: Gasser, Streit, Stara vas: Wurtel, Žiri: Futt, Račeva: Verweser. Imeni Zeyritzer in Haberl, ki je izrazito soriško, kažeta, da gre pri njiju le za notranjo kolonizacijo. Pri drugih je možno, da gre za imena kolonistov, ki jih je naselil škof sem naravnost iz svojega nemškega ozemlja; treba je pa poudariti, da so bili to le nemški posamezniki v sicer slovenskem ozemlju, na kar kaže ime Nemat; takega naziva bi v nemški pokrajini ne dobili. Ti posamezniki, ki so bili naseljeni največ v hribovju leve strani Sore, so se v slovenski okolici kmalu poslovenili. Že po l. 1582 ne dobimo v Poljanski dolini imena Nemat.

Par osebnih imen iz l. 1500, kot Verlann v Suši in Čabračah, mogoče tudi Gusell v Bodovljah, Valterskem vrhu in Gabrški gori, Wradesko v Prilesju in Vikar v Vinharjih ter Kremeniku, kaže, da je bilo že pred 16. stol. na poljanskem ozemlju tudi nekaj romanskega elementa.

Socialni položaj poljanskih podložnikov se da deloma razbrati že iz zemljiške odmere. V naslednjem seznamu navajam pod 1. naselbine, ki imajo polje v delcih ali v zaselški razdelitvi. Pri teh je možno iskati povprečen obseg hub v posameznih seliščih. Vendar je bilo mogoče približno rekonstruirati prvotno odmero le v onih naselbinah, kjer se je obdržalo prvotno število gruntov do 19. stol. Zato upoštevam v seznamu le taka selišča. Številka se nanaša samo na polje, ki je bilo že prvotno v zasebnem užitku. Gozd in paša sta bila dolgo skupna; do delitve je prišlo največ šele v 18. stol. Pod 2. upo-

števam naselbine s samotnimi kmetijami in njih aglomeracijo. V teh seliščih seveda ni mogoče iskati povprečka, ker so bile hube od vsega početka zaokrožena celota.

1. (.) Dol. Brdo ⁹¹ 6,4 oralov	(—) Lajše 15,5 oralov
(.) Gabrovo 9 "	(—) Zadobje 15,5 "
(.) Bodovlje 9,1 "	(.) Brode 15,6 "
(.) Dolenčice 9,1 "	(—) Trbija 16,4 "
(.) Javorje 9,2 "	Dobračeva 16,4 "
(.) Breznica 9,8 "	(—) Lajše 16,5 "
(.) Hlavče njive 10 "	(.) Gor. Žetina 16,9 "
(—) Jazbine 10 "	(.) Gor. Dobrava 16,9 "
(.) Gor. Brdo 10,5 "	Žiri 17,7 "
(—) Četena ravan 10,5 "	Sovra 17,7 "
(.) Malenski vrh 11 "	Breznica 18 "
(.) Murave 11,1 "	(—) Lučne 18,4 "
(.) Preserje 11,3 "	(—) Pogara 18,8 "
(.) Gorenja vas 11,3 "	Korito 19 "
(.) Lom 11,3 "	(—) Prilesje 20 "
(.) Gaberk 11,7 "	Goropeke 20 "
(.) Delnice 11,7 "	(.) Predmost 21 "
(.) Volaka 11,8 "	Krnice 21 "
(.) Čabrače 12,7 "	Stara vas 21 "
(.) Zminec 12,8 "	(.) Leskovica 21,4 "
(.) Dobje 13 "	(.) Kopačnica 22 "
(—) Krnice 13 "	(—) Studor 22 "
(—) Gor. Ravan 13,3 "	Log 22,5 "
(.) Dol. Žetina 13,4 "	Ledine 22,5 "
Selo 13,5 "	Ledinica 26 "
Dol. Vrsnik 13,5 "	Govejk 29,5 "
(.) Hotavljje 13,5 "	2. (.) Smoldno 7 — 8,5 "
(—) Dobeno 13,7 "	(.) Breznica 9,5—14 "
(.) Srednje brdo 13,8 "	(—) Bačna 11 — 22 "
Gor. Vrsnik 13,9 "	Ravne 12 — 27 "
(—) Vinharje 14 "	(—) Kremenik 12,5—16 "
(.) Sestranska vas 14,2 "	Brekovice 13 — 29 "
(.) Podobeno 14,3 "	(—) Suša 14 — 16 "
(—) Robidnica 14,5 "	(.) Visoko 15,5—16,5 "
(.) Srednja vas 14,6 "	(—) Suhi dol 16 — 28 "
(—) Podvrh 15 "	(—) Brdo 17 "
(.) Volča 15 "	Martinj vrh 19 — 24 "
(.) Dol. Dobrava 15,2 "	(—) Zadobje (agl.) 20 "
(.) Log 15,4 "	(—) Dolge njive 21 — 33 "
(—) Todraž 15,5 "	Srnaki 27 — 29 "

Kot je razbrati iz tabele, je obseg kmetij kaj različen, dasi se suče največ kmetij med 10 in 17 orali. Če primerjamo starejše hube, ki plačujejo ovco, z mlajšimi s šilingom, vidimo v splošnem močno razliko. Pod 13 oralov polja ima 21 naselbin, a med temi sta samo dve, ki plačujeta šiling. Na drugi strani je opaziti, da so hube, ki so bile kolonizirane šele v začetku 14. stol., zelo obsežne

⁹¹ Znak (.) obsega selišča, ki so plačevala ovco, (—) ona s šilingom. Brez znaka so naselbine žirovske županije.

(Log 22,5, Srnaki 27—29, Govejk 29,5 oralov). Starejše hube so torej v glavnem manjše kot mlajše. V splošnem gre to pač na račun boljše lege in boljše zemlje, ki so jo prvi kolonisti lahko izbirali. So pa gotovo tudi primeri, kjer so nastale razlike v obsegu kmetij zaradi različnega postopanja do posameznikov. To dokazuje n. pr. velika razlika med Dol. Brdom (6,4) in Predmostom (21), ki je v dolini. Obe naselbini sta bili ustanovljeni verjetno precej istočasno na lepem prostoru, a vendar dobimo tako različno odmero.

Posebne razmere dobimo v tej dobi na tleh koroške županije. Tu so 1291 uživali posamezniki zemljo v obsegu $\frac{1}{4}$ —4 hube. Korošci so namreč edini med vsemi loškimi podložniki imeli pravico, deliti hube na dva ali celo štiri dele že 1291 — torej v času, ko je bilo za kolonizacijo še dovolj zemlje na razpolago. Istočasno je pa tudi edino koroški kolonist imel prodajno pravico. Vsak je lahko hubo prodal, komur je hotel, le da je bil kupec zmožen obdelovanja in odplačevanja služnosti gosposki. Ob prodaji je moral dati prodajalec oskrbniku 12 denarjev, kupec pa škofu 10% kupnine, a županu neko manjšo vsoto.⁹² Posledica teh pravic je bilo na eni strani drobljenje hub, na drugi pa kopičenje kmetij v enih rokah. — Na koroških tleh je bilo razvito tudi združno življenje; v šestih primerih sta uživala 1291 po dva podložnika skupaj eno hubo.⁹³

Po stanju 1291 je bila zemlja razdeljena, kot kaže sledeča tabela.

Število podložnikov	Obseg zemlje	Skupaj
1	4 hube	4 hube
1	2 $\frac{1}{2}$ „	2 $\frac{1}{2}$ „
7	2 „	14 „
2	1 $\frac{1}{2}$ „	3 „
1	1 $\frac{1}{4}$ „	1 $\frac{1}{4}$ „
35	1 „	35 „
2	$\frac{3}{4}$ „	1 $\frac{1}{2}$ „
17	$\frac{1}{2}$ „	8 $\frac{1}{2}$ „
7	$\frac{1}{4}$ „	1 $\frac{3}{4}$ „
73 podložnikov	ima skupaj . . .	71 $\frac{1}{2}$ hube

Niti polovico podložnikov torej ni uživalo tedaj normalne kmetije. Do 1318 se je število hub povečalo na 83. Prav toliko podložnikov je bilo v tej županiji 1501, ko so imeli zemljo tako razdeljeno.

Število podložnikov	Obseg zemlje	Skupaj
3	1 $\frac{1}{4}$ hube	3 $\frac{3}{4}$ hube
43	1 „	43 „
29	$\frac{1}{2}$ „	14 $\frac{1}{2}$ „
4	$\frac{3}{4}$ „	3 „
4	$\frac{1}{4}$ „	1 „
83 podložnikov	ima skupaj . . .	65 $\frac{1}{4}$ hube

Vrednost vseh hub bi torej znašala 1501 le 65 $\frac{1}{4}$ hub nasproti 83 iz l. 1318. Ker je pa bilo 1501 število podložnikov isto kot 1318, sodim, da v tem raz-

⁹² Fra II, 36, str. 211.

⁹³ Prim. Dolenc M., Pravna zgodovina za slovensko ozemlje, str. 141.

dobju obseg kulturne zemlje ni padel. Urbar 1501 verjetno ni več registriral tako natančno razlik posameznih kmetij; saj dobimo pri urbarjih od 1560 dalje v naslovih vsake naselbine v koroški županiji sploh le cele hube, medtem ko je v tekstu parkrat omenjeno, da je dozdevna cela huba le slaba, ali da šteje le za pol hube. Zato sem mnenja, da se je položaj iz 1318 v veliki meri obdržal še v naslednjih stoletjih. Za to sodbo govori tudi rekonstrukcija kmetij na podlagi katastralnih map iz 1825. Sicer je tako delo na ozemlju samotnih kmetij težje, ker so morebitna kasnejša krčenja slabše razvidna, vendar je v glavnem razbrati, da variira obseg starih posestev med 10 in 36 orali. Med njimi je petnajst kmetij, ki se po svojem velikem obsegu precej ločijo od ostalih. Te imam za dvojnike. Vsi leže na desni strani Sore (gl. str. 53/4).

Na podobne razmere naletimo tudi v hlevnovrški županiji. Tudi tam so uživali posamezniki zemljo najrazličnejšega obsega.

Število podložnikov	Obseg zemlje	Skupaj
2	2 hube	4 hube
1	1¼ "	1¼ "
20	1 "	20 "
2	¾ "	1½ "
5	½ "	2½ "
6	¼ "	1½ "
36 podložnikov	ima skupaj . . .	30¾ hube

A tudi tu so omenjali urbarji od 1560 dalje le cele hube, ki so pa bile v resnici najrazličnejšega obsega, kot je razvidno iz kat. mape, po kateri so merili tamkajšnji stari grunti od 13 do 82 oralov. Posestva so torej na hlevnovrških mlajših tleh dosti obsežnejša kot na starejših v koroški županiji.

Socialna stopnja poljanskih kolonistov se da pa najbolj razbrati iz obveznosti nasproti zemljiškemu gospodu in njegovim uslužbencem. Urbar iz l. 1291 nam nudi tudi v tem oziru dragocene podatke. Že prej (str. 19) smo omenili, da loči ta urbar poljanske koloniste glede na dajatve v dve skupini. Prva skupina, ki obsega vso brodsko in žirovsko županijo ter del poljanske, hotaveljske in javorske, plačuje o v c o, druga, pod katero spada vse koroško ozemlje ter del poljanske, hotaveljske in javorske županije, pa odšteva š i l i n g. Ni pa to edina razlika v dajetvah med obema tipoma, kot kaže naslednja tabela.⁹⁴

A.

B.

1. Ovis sancti Georii	20 den.	Schilling 35 den.
2. Pro steura vini	8 "	 8 " (Korošci nič)
3. Harreht	6 "	 6 "
4. Frumentum		le deloma
5. Poklon	3 "	o d p a d e
6. Dajatev za božič	14 "	
7. Dajatev ob škofovem bivanju na loških tleh		isto (Korošci nič)
8. Steura	20 "	o d p a d e 20 den.

⁹⁴ Fra II, 36, str. 188—215.

9. Jaitreht	o d p a d e
10. Sterbochsen	isto
11. Dajatev oskrbniku ob priliki sodstva .	podobno

1. Podložniki prve skupine (A) morajo dati škofu na dan sv. Jurija ovco z jagnjetom; lahko pa plačajo po 20 starih denarjev, če ne zmorejo one dajatve, kar pa morata potrditi pod prisego župan in gozdar. Podložniki druge skupine (B) plačajo na ta dan po 35 starih oz. 30 novih denarjev.

2. Za praznik sv. Jakoba oddaja vsak v A »pro steura vini« enega prašička; če ga nima, se lahko odkupi z 8 starimi (7 novimi) denarji. Podobno obveznost — dva podložnika dasta skupaj enega prašička v vrednosti 14 denarjev, oz. vsak 7 novih denarjev — dobimo tudi pri B. Zato sodim, da odgovarja ta dajatev oni »pro steura vini«. Koroška županija tega ne plača.

3. Za praznik sv. Mihaela so odštevali dajatev »pro harreht«, ki je bila verjetno odkupnina za tlačansko delo trenja lanu.⁹⁵ Ta dajatev je omenjena pri vseh županijah A in B, razen pri hotaveljski; vendar so jo očitvidno tudi tam odštevali, saj so prav pri hotaveljski županiji zapiski zelo površni; omenjena ni niti dajatev »sterbochsen«, ki jo sicer dobimo takrat povsod po Poljanski in Selski dolini. Splošno so dajali »pro harreht« po 6 starih (5 novih) denarjev; le v javorski županiji, kjer je izrečno poudarjeno, da pritiče ta dajatev oskrbniku (officialis), dajejo po dve meri (mez) ovsa, tri stare denarje, tri povese lanu, dve pogači s prigrizkom, a po sedem podložnikov skupaj oddaja eno mero ječmena.

4. O sv. Mihaelu oddaja A žito po letini in cenitvi uradnikov, če je bil škof za sv. Jurija v Loki ali ne; le pri žirovski županiji ta dajatev ni omenjena. — B plačuje žito le, če je bil škof za sv. Jurija v Loki. Korošci odštevajo le rž in oves, ne pa pšenice.

5. Vsako tretje leto odštevajo podložniki A o sv. Juriju poklon. Po dva kmeta morata dati ovco, ali skupno 16 denarjev, če ovce ne zmoreta. S temi ovcami obnavljajo ali urejajo na novo sirnice (planšarske kmetije — swaige). B poklona ne plačuje.

6. Za božič da vsak podložnik A po enega prašiča, oziroma 14 starih (12 novih) denarjev. B je brez te dajatve.

7. Kadar pride škof v loško gospodstvo, morajo vsi podložniki prispevati meso za kuhinjo; le pri Korošcih ta dajatev ni omenjena.

8. Vsi — verjetno tudi Korošci — plačujejo steuro, ki je znašala okoli 20 denarjev.⁹⁶

9. Jaitreht⁹⁷ plačujejo med sv. Martinom in božičem v različni višini: podložniki brodske županije po tri mere ovsa, osem pogač s prigrizkom; poljanske po štiri mere ovsa, šest hlebov s prigrizkom; oni iz hotaveljske in javorske po dve meri ovsa ter pet pogač. V dolini plačajo torej na splošno več. Pač pa je pri žirovski županiji izrečno omenjeno, da te dajatve ne odštevajo; isto velja tudi za skupino B.

⁹⁵ Hauptmann, Die Freileute. Carinthia, 100, str. 28. — Prim. Blaznik, o. c. str. 63, 65.

⁹⁶ Blaznik, o. c., str. 65.

⁹⁷ Zahn meni, da je to prispevek za pašo svinj, Leistungen, str. 3.

10. Ob podložnikovi smrti je bilo treba dati najboljšega vola in prašička (sterbochsen) — dajatev, ki je značilna za nesvobodnike. Če vdova ne ostane na kmetiji, se premoženje razdeli na tri dele ne glede na dediče. En del pripade škofu, drugi vdovi, a tretji del porabijo za molitev v zveličanje pokojnikove duše. Le koroški podložnik že v 13. stol. lahko svobodno prodaja posestva; ostali podložniki so to pravico uživali gotovo šele proti koncu 15. stoletja.⁹⁸

11. Trikrat na leto — ob sv. Juriju, sv. Mihaelu in svečnici — so se vršile pojezde; ob tej priliki je prišel oskrbnik soditi v vsako županijo — razen koroško, ki jo je obiskal le enkrat letno. Prehrano so morali oskrbeti njemu in spremstvu župani in podložniki. V vseh županijah je bil župan vsakokrat dolžan dati po en sodček vina, hkrati pa dodati vse potrebno za kosilo in večerjo, v kolikor ni pobral v ta namen od kmetov. Ti so morali dajati vsakokrat po eno mero ovsa za živino (v poljanski županiji A za sv. Mihaela in svečnico po dva kmeta skupaj eno mero, a v hotaveljski B županiji prvič po dva, drugič in tretjič po štirje eno mero) in po en hleb kruha, podložniki v žirovski županiji tudi prigrizek. Razen tega so morali odšteti o sv. Juriju in sv. Mihaelu piščancev in jajc — oni iz B tudi kozličkov — kolikor so jih potrebovali za prehrano, a o svečnici po možnosti vsak eno pišče; kar je ostalo, je pripadalo oskrbniku. Le pri Koroščih je stvar drugačna. Ker je tam o manjših deliktih razsojal domači župan, je prišel oskrbnik tja samo enkrat na leto. Tedaj mu je moral dati župan sodček vina, a kmetje po eno mero ovsa, eno mero rži, en hleb in eno pišče ali prigrizek. Vendar daje sicer vsak oskrbniku o veliki noči po 30 jajc, a jeseni po dve stegni, županu pa po eno rebrce, ki ga pa lahko odkupijo z denarjem.

Poleg teh dajatev je še nekaj izrednih, med katere spada odštevanje svinjskih stegen. V posameznih letih so namreč na veliko pasli svinje v škofovih gozdovih.⁹⁹ Tja so gonili tudi svinje iz drugih gospodstev. Tujci so enako kot meščani plačevali od vsake svinje škofu en denar ali eno mero ovsa, za majhne samo polovico.¹⁰⁰ Ostali so dajali od vsake zaklane živali po eno stegno. Iz naselbin A je dobil od teh vsako tretje škof, ostale oskrbnik kot jaitreht (poljanska županija forstreht); iz naselbin B pripadajo vsa stegna škofu, le v koroški županiji dajejo redno vsako leto po dve stegni oskrbniku.

Kdor je imel mlin, je odšteval poleg ostalih dajatev o sv. Štefanu še šest hlebov s prigrizkom ali pa tri denarje;¹⁰¹ te dajatve niso bili oproščeni ne gozdarji, ne župani.¹⁰²

Poseben položaj so uživale sirnice (planinske kmetije, swaige), ki so bile oproščene nekaterih dajatev. Odštevati so morale letno po dve sto sirov; vsak sir je moral biti vreden najmanj tri obole. Če izjavita škofova ocenjevalca sirov, da je bila živina jalova, plača sirnica mesto zadnjih sto sirov deset denarjev manj kot eno marko. Razen tega so sirnice odštevale tudi harreht in

⁹⁸ Prim. Blaznik, o. c., str. 45/6.

⁹⁹ Ta navada je bila tu gotovo še ohranjena v 17. stol. (Landshut, Staatsarchiv, Rep. 53, Fasc. 297, Nr. 415.)

¹⁰⁰ Fra II, 36, str. 190/1.

¹⁰¹ Fra II, 36, str. 192.

¹⁰² Fra II, 36, str. 216.

Dajatve

	Župa-		
	žirovska	a) hotaveljska	b)
1. Steur	à 80—90 β ¹⁰⁵	à 22—40 β	à 32 β . . .
Sbaigelt	à 32 β . . .	à 32 β	à 32 β . . .
St. Jacobsschilling	à 42 β	{ pšenica rž oves	
2. Županov račun.			
St. Michaels harrecht	à 10 β . . .		à 10 β . . .
Vogtrecht	skupaj 92 β . . .		skupaj 96 β
St. Jorgenrecht	à 24 β . . .		à 32 β . . .
Accidencia	skupaj dvakrat à 1 m 68 β . . .		skupaj 27 β
Czinstrayd			
Steura vini	à 10 β . . .		à 10 β . . .
Stewr porcorum Martini	à 17 β . . .		à 33 β . . .
Plochphenig	skupaj 92 β . . .		skupaj 42 β
Pojezda prva	skupaj 1 m 24 β		skupaj 1 m
druga	skupaj 1 m 24 β		skupaj 1/2 m
tretja	skupaj 1 m 24 β		skupaj 1/2 m
Pro officio	skupaj 2 m 15 β		skupaj 1 m
In festo st. Georii	skupaj 3 jagnjičke 3 jajca	skupaj 49 piščancev 4 jagnjičke	
Pro scapulis			
Skupen znesek županovega računa	à 80 β in 1 pete- lina ter oves . . .	à 21 β	à 76 β . . .
ob poklonu	à 90 β in 1 pete- lina ter oves . . .		à 86 β . . .

steuro. Bile so dolžne dajati meso ob škofovem bivanju v Loki ter voziti vino z Dolenjskega ali od drugod, če je bilo potrebno.¹⁰³ — Zadnje tri služnosti — harreht, steuro in vožnjo so poleg jaitrehta zadevale tudi kmetije, ki so gojile čebele;¹⁰⁴ tudi te kmetije so bile torej nekaj na boljšem kot ostale.

¹⁰³ Fra II, 36, str. 189/90, 207.

¹⁰⁴ Fra II, 36, str. 207/8.

leta 1501.

nija							
a) poljanska b)		a) javorska b)		brodska	koroška	hlevnovrška	
à 20-50 B	à 22-50 B	à 22-52 B	à 22-52 B	à 10-50 B	à 30-100 B	à 30-100 B	
à 32 B	à 32 B	à 32 B	à 32 B	à 32 B	à 10 B	à 16 B	
à 42 B	pšenica rž oves	à 42 B	pšenica rž oves	pšenica rž oves	tudi	à 42 B	
					prispeva'o		
	à 10 B	à 10 B	à 10 B	à 9 1/2 B	à 9 1/9 B	à 10 B	
	skupaj 92 B		skupaj 68 B	skupaj 32 B	skupaj 1 1/2 m	skupaj 29 B	
	à 33 B		à 12 B	à 24 B		skupaj	
						1 m 10 B	
skupaj 1 1/2 m 32 B				skupaj 75 B		skupaj	
						1 m 60 B	
					àlmera rži » ovsa ali 32 oz. 40 B¹⁰⁶	àlmera rži » ovsa ali 32 oz. 40 B¹⁰⁶	
	à 10 B	à 10 B	à 10 B	à 9 1/2 B			
	à 18 B	à 15 B	à 18 B	à 18 B			
	skupaj 92 B	skupaj 80 B					
	skupaj 80 B	skupaj 1 1/2 m 60 B	skupaj	skupaj			
			1 1/2 m 2 B	1 1/2 m 2 B			
	skupaj 80 B	skupaj 1 1/2 m 60 B	skupaj	skupaj			
			1 1/2 m 2 B	1 1/2 m 2 B			
	skupaj 80 B	skupaj 1 1/2 m 60 B	skupaj	skupaj			
			1 1/2 m 2 B	1 1/2 m 2 B			
	skupaj 80 B	skupaj 2 m	skupaj	skupaj			
			1 m	3 1/2 m			
tudi prispevajo		skupaj 29 piščancev	skupaj 49	skupaj			
		3 jagnjičke	piščancev	piščancev			
			4 jagnjičke	4 jagnjičke			
				skupaj 1 m			
	à 73 B	à 74 B	à 80 B	à 91 B ¹⁰⁷	à 93 B ¹⁰⁷		
à 21 B		à 20 B					
	à 83 B	à 82 B	à 90 B in	à 99 B	à 101 B		
			1 petelina				

Kot je razvidno je bilo možno skoraj vse obveznosti plačati v denarju. Če primerjamo dajatve navadnih kmetij med seboj, dobimo splošno tri raz-

¹⁰⁵ 160 šilingov (B) je ena marka šilingov (m), Kos Fr. Zgodovinski pobirki iz loškega okraja. Izv. Muz. dr. Kr., II, str. 25.

¹⁰⁶ Ko je poklon, plačajo po 40 B.

¹⁰⁷ V tej vsoti je všteti tudi 42 B, ki so jih plačevali kot »St. Jacobs schilling«.

lične skupine. 1. Podložniki v naselbinah A — razen žirovske županije — plačujejo poleg služnosti v naturi še v novcu po 71 denarjev. 2. V drugi skupini je ozemlje pod B razen koroške županije. Ti podložniki plačujejo po 69 denarjev, ne odštevajo jaitrehta, a tudi dajatev v žitu je zelo lahka. Sem prištevam tudi žirovsko županijo, dasi plačuje ovco, a je oproščena jaitrehta; tudi dajatve žita urbar v tej županiji ne omenja — menda ne pomotoma; zakaj v urbarju 1630 se še kaže vedno razlika med obema tipoma A in B v tem, da mora tip A odštevati žito, tip B pa ne; žirovska županija tudi tedaj žita ni oddajala. 3. Koroška županija plačuje le 61 denarjev, je sicer deležna istih ugodnosti kot druga skupina, a ji razen tega tudi ni treba prispevati mesa za kuhinjo ob škofovem priходу. Iz vsega lahko sklepamo, da je zemljiški gospod favoriziral kolonizacijo 13. in 14. stoletja (str. 16/21). Zadovoljen je bil, da je na nenaseljena tla dobil koloniste; zato je tam z dajatvami nekoliko popustil.

Na podobne razlike naletimo tudi v urbarju iz l. 1501. Dajatve so se tedaj delile v dve skupini: 1. dajatve, ki so jih odštevili direktno zemljiškemu gospodu, 2. dajatve v županov račun; iz urbarja 1630 je razbrati, da je moral župan večino tega denarja odplačati zemljiškemu gospodu; izjema je bil le koroški župan, ki je lahko obdržal kakih 40 odstotkov.

Kakor je razvidno iz tabele imamo tudi 1501 opraviti s tremi vrstami plačnikov. 1. Prva skupina odgovarja ozemlju, ki je 1291 plačevalo ovco. Pri tej je treba poudariti, da je 1501 odrajtovala kot »St. Jacobs schilling« žito (pšenico, rž, oves); enako še 1630, le da je mesto žita mogla plačati denar. Največ dajatev plačujejo ti podložniki v županov račun — vsako leto redno 73—80 β, a vsako tretje leto, ko je poklon, 82—90 β. Žirovska županija izkazuje tudi 1501 prehodno značaj; tamkajšnji podložniki namreč ne plačujejo »St. Jacobs schilling«; je pa zato pri njih »steuer« večji kot kjerkoli drugje, ako upoštevam, da gre visok steuer v koroški in hlevnovrški županiji na račun dvojnih hub; tudi za pojezde plača žirovska županija več kot druge.

2. Druga skupina obsega ostalo ozemlje razen koroške in hlevnovrške županije. Te kmetije odrajtujejo kot »St. Jacobs schilling« po 42 β, so pa brez dajatve v žitu. Ne plačujejo nič »St. Jorgenrecht«, nič v »steura vini«, nič »steura porcorum Martini«; obenem tega ozemlja tudi ne zadene poklon vsako tretje leto. V županov račun dajejo letno komaj 20—21 β. Razlika med obema skupinama se kaže v višini dajatev tudi 1630; prva plačuje takrat 7,5—12 goldinarjev, a druga komaj 5—6,5 goldinarjev.

3. V tretjo skupino spadata koroška in hlevnovrška županija. V razliko z ostalimi kmetijami, ki plačujejo v »sbaigelt« po 32 β, odštevajo tamkajšnje hube le po 10 oz. 16 β; če huba ni cela, plačuje le ustrezeni del. V županov račun plačujejo sicer 91 oz. 93 β — vsako tretje leto 99 oz. 101 β, vendar je v to vsoto zaračunana dajatev »St. Jacobs schilling«. Posebna dajatev je »czinstraide« (rž in oves), kar so pa že 1501 lahko odplačali v denarju. Dajatev za pojezde v hlevnovrški županiji ni omenjena. Povezanost med obema županijama se kaže tudi kasneje v tem, da so morali po urbarju 1630 hlevnovrški podložniki plačevati koroškemu županu letno po 16 krajcarjev (str. 18).

Pač pa so dajatve pri s i r n i c a h enake brez ozira na to, kje leže. V županov račun plačujejo 13—21 β, petelina, pogačo in oves, zemljiškemu gospodu

direktno pa 1 marko 40 š. Dajatev je torej večja kot pri ostalih kmetijah. Zato so često prepisovali sirnico od revnih kmetij na bogatejše, vendar vedno tako, da je pripadala enakemu tipu kmetij — bodisi kmetiji, ki odštevata žito, bodisi taki, ki plačuje v denarju.

Razen teh služnosti dobimo 1500 pri poljanskih podložnikih še nekaj drugih obveznosti. O veliki noči so dajali j a j c a.

	kaščarju	pisarju	mojstru-posodniku
ž u p a n i j e : Žiri	103	40	40
Hotavlje	100	25	25
Poljane	100	32	25
Javorje	100	28	25
Brode	100	25	25

Koroška in hlevnovrška županija nista dajali nič.

Kot »s c h r e y b e r s o l d« so morali prispevati vsi kmetje po dve kokoši in štiri denarje, župani pa ob pojezdah po dve kokoši in dve pogači; le koroška in hlevnovrška županija nista nič odštevali.

Vsak kmet je moral odštevati kot »m o y s t e r s o l d« eno skledo ovsa, eno povese lanu ter 16 povesmov prediva, župani po dve kokoši ter ob pojezdah še po dve pogači. Pri koroški in hlevnovrški županiji je izrečno omenjeno, da te dajatve ne odštevajo. Razen tega so podložniki iz žirovske, hotaveljske, poljanske in javorske županije prispevali p l e č a, od katerih je odpadlo 10% na lovskega mojstra, 4% na pisarja; ostala pleča sta si delila zemljiški gospod ($\frac{2}{3}$) in kaščar ($\frac{1}{3}$). Brodska, koroška in hlevnovrška županija te dajatve niso poznale. Kadar je prišel novi škof prvič v Loko, so morali vsi podložniki prispevati m e s o z a k u h o; le županiji koroška in hlevnovrška zopet pri tej dajatvi nista omenjeni. Koroško in hlevnovrško ozemlje je bilo torej glede na te dajatve v izjemnem položaju.¹⁰⁸

Večjo enotnost pa kaže poljansko ozemlje pri vprašanju d e s e t i n e, o kateri nas najbolje pouči urbar iz l. 1630. Iz tega je razvidno, da je tedaj pobiralo loško gospostvo samo manjši del desetine; tako je pri starih hubah le v brodski županiji večina desetine odpadla na Loko, v koroški nekako polovica, a v ostalih komaj tretjina. Druga desetina je pripadala deloma zasebnikom, deloma ženskemu samostanu v Loki, a največ idrijskemu gospostvu. Loško gospostvo si je v tem oziru skušalo popraviti položaj pri novo koloniziranem ozemlju. Tako je pripadala Loki vsa desetina osliške županije in vseh rovt hlevnovrškega ozemlja. V poljanski županiji je dobivalo loško gospostvo od starih rovt le polovico, a od novih vso desetino. V nekaterih primerih se kaže razlika celo pri eni in isti kmetiji; desetina stare obdelane zemlje pripada drugam, a desetino novih lazov pobira loško gospostvo. Svojo desetino je tedaj dajalo gospostvo v zakup posameznikom, tako n. pr. osliško v l. 1630 za znesek 384 gld. in dve koži plemenite kune. Desetina je bila v primeri z ostalimi dajatvami zelo občutna. Oproščeni so je bili le redki posamezniki, tako

¹⁰⁸ Prim. podobne razmere v soriškem ozemlju v Selški dolini, Blaznik, o. c., str. 61/70.

n. pr. Topličar v Kopačnici zaradi zdravilnih toplic, ki so bile na njegovi kmetiji, in sosednji kajžar, ki je Topličarju pomagal in sprejemal ljudi, ki so se prišli kopat. Desetino so odštevali deloma v denarju, deloma v žitu, nekateri hobovski kajžarji celo v žeblih. Gruntarska desetina je dosegla večinoma vrednost štirih goldinarjev, kajžarska nekako dveh, kar je pri novih kolonistih 16. in 17. stol., ki so jim šele z izboljševanjem kmetij večali davke, znatno presegalo višino vseh ostalih dajatev.

Ce ne upoštevamo tlake in manjših služnosti cerkvi, se je 1630 vrednost dajatev, ki so jo morali gruntni letno odštevati, gibala nekako od 9 do 16 goldinarjev — v času, ko so bili vredni ca 300 do 1000 goldinarjev.

Seveda je bil poljanski kolonist že od vsega početka dolžen delati zemljiškemu gospodu tlako,¹⁰⁹ vendar je točna razporeditev razvidna šele iz urbarja 1501 in 1630. Tudi tlaka ni bila enakomerno porazdeljena. Po urbarju iz 1501 so bile najbolj prizadete žirovska, hotaveljska, poljanska in javorska županija; te podložnike je namreč vezala najtežja tlaka, prevažanje vina, dasi so dobili za to nekaj odškodnine.¹¹⁰ Na žirovsko županijo je odpadlo 28, na hotaveljsko 18, poljansko 25, a javorsko 13 voženj. Vino so vozili z Dolenjskega, pa tudi Trsta in Vipave¹¹¹ škofu v Freising; po ena vožnja iz vsake teh županij je pa pripadala županu, gozdarju, pisarju in mojstru na loškem gospodstvu. Razen tega so bili dolžni tamkajšnji podložniki sekati les, kolikor ga je rabila gosposčina za apnenice, pomagati so morali pri zidavi na gradovih in jezovih, pri mlinih ter čistiti mestne jarke. Podložniki v brodski županiji so bili dolžni voziti les za oskrbnika in kašcarja, preklje za vrt na gradu in ob stolpu ter vršiti tlako pri gradovih. Kmetje hlevnovrške županije so morali plačevati za tesianje po tri β, za enega konja po en β in po en penez za dve lati. Korošci so bili dolžni sekati za gradove in mline, les požagati in ga prepeljati do Žovšč oziroma Trate pri Škofji Loki, a tesan les po potrebi spraviti na Stari grad. Če je pa postavila gosposčina pri gradu popolnoma novo stavbo, je moral škof povrniti za vso pomoč dve tretjini stroškov.

Še bolj natančno so označene razlike v urbarju 1630. Iz njega je razvidno, da so bili popolnoma oproščeni vsake tlake vsi tudi najnižji škofovi uslužbenci (n. pr. tičarji v Račevi, Martinj vrhu, Sovri, Sušju, Podlesju). Enako so bili prosti robote podložniki na sirnicah, gostilnah in vidmih; le dolžnost prevažanja vina je tudi te zadevala, a so se lahko odkupili z letno dajatvijo 40 krajcarjev. Pač pa so bili vidmarji (štirje: iz Žirov, Poljan, Gorenje vasi in Četene ravni) dolžni preskrbeti za škofijsko kaščo v Poljanah potreben les, slamo za streho in vršiti tam ročno delo; vendar je moral tesarje zemljiški gospod plačati. V ostalem se je omejeno število podložnikov lahko rešilo tlake tako, da so se posamezniki pogodili z županom, gozdarjem ali deželnim sodnikom za neko vsoto (okrog 1 gld.); ta pravica je bila namreč uvrščena med stalne dohodke teh funkcionarjev. Tudi kajžarji so hodili na tlako, ki pa zanje enako kot za rovtarje še ni bila točno urejena; zato so vsi plačevali manjšo

¹⁰⁹ Blaznik, o. c., str. 67/8.

¹¹⁰ Blaznik, o. c., str. 66.

¹¹¹ Kos Fr., Doneski, str. 89, 95, 163.

vsoto (12 do 18 krajcarjev) kot robotnino. V ostalem je bila tedaj tlaka razporejena kot kaže sledeča tabela.

a) Prevažanje vina		b) Ročno delo na gradovih, mlinih in apnenicah	c) Skrb za drva
Ž u p a n i j e :	žirovska	žirovska	žirovska
	hotaveljska	hotaveljska	hotaveljska
	poljanska	poljanska	poljanska
	javorska	javorska	javorska
	hlevnovrška	hlevnovrška	
		osliška	osliška
			brodska
			koroška

ad a) Podložniki hlevnovrške županije poudarjajo, da delajo to tlako le iz dobre volje z 2—3 konji, a loško gospostvo je zahtevalo 5 konj. Zato so se podložniki pritožili pri deželni gosposki.¹¹²

ad c) Korošci so sekali drevje v dveh dominikalnih gozdovih v koroški županiji in ga spravljali do ravnine. Sicer so pa sekali les dvakrat na leto podložniki žirovske, javorske in osliške županije v Žirovskem vrhu; debela so razsekavali hotaveljski kajžarji in poljanski kmetje; les so spravljali tri do petkrat na dan do vode žirovski, hotaveljski in poljanski podložniki. Na j t e ž j e delo — kot poudarja urbar — je zadevalo brodske podložnike, ki so morali v vsakem letnem času plaviti drva tako iz Poljanske kot iz Selške doline. Razen tega so morali voziti v Loko gradbeni les podložniki koroške in brodske županije iz domačega ozemlja, a podložniki javorske županije iz Luše v Selški dolini.

Žirovski podložniki so morali tudi popravljati pota in ceste, kadar jih je razdrla voda, vzdrževati tri mostove, oskrbovati loški grad z deščicami iz Žirovskega vrha ter trebiti graščinske travnike; zadnja dolžnost je zadevala tudi osliške tlačane. Iz vsega je razvidno, da so bili koroški in hlevnovrški podložniki tudi glede na tlako tako 1501 kot 1630 na boljšem kot ostali kolonisti v Poljanski dolini.

Vendar so se prav v času našega urbarja 1630 že vršili poskusi, temeljito reformirati robotno vprašanje; tega dela se je z vso vnemo lotil škofov diplomat Puecher, ki ni izbiral sredstev za doseg svojega načrta. Šestkrat se je mudil v ta namen na loških tleh.¹¹³ Skušal je povečati škofove dohodke z uvedbo nove pristave, kjer bi delali loški podložniki tlako, — oziroma z novim davkom — robotnino.¹¹⁴ Končno se je odločil zemljiški gospod za robotnino. Zaradi odpora podložnikov je prišlo do dolge pravde, ki se je končala šele 1652, ko je Puecher dosegel vse s podkupovanjem kranjskega deželnega glavarja ter vlade in tajnega sveta v Gradcu. Odslej so morali plačevati kmetje letno povprečno

¹¹² Prim. Kos Fr., Loško gospostvo l. 1630. Izv. Muz. dr. Kr., VII, str. 123.

¹¹³ Striedinger I., Hans Georg Puecher (Freiherr von Puech) ein freisinger Diplomat des 17. Jahrh. XII. Sammelblatt d. hist. Ver. Freising, 1920, str. 7.

¹¹⁴ Striedinger, o. c., str. 19/20. Blaznik, o. c., str. 69.

4 goldinarje robotnine, a poleg tega opravljati še en dan pravo roboto.¹¹⁵ S tem je bilo poljansko ozemlje glede na tlako izenačeno.

FUŽINARSTVO

Vedno lepši vsestranski razmah škofovega gospodarstva v Poljanski dolini je pa v 16. stoletju hipoma začela ogrožati velika nevarnost — fužinarstvo. Sicer je imel freisinški škof na loškem ozemlju vse rudarske pravice po privilegiju iz l. 1277 v svojih rokah, a recepcija rimskega prava v začetku 16. stol. se na take pravice ni ozirala. Odslej naj pripade deželnemu knezu vse rudno bogastvo, a z njim tudi gozdovi, ki so bili nujno potrebni fužinarstvu.¹¹⁶ Fužinarstvo, ki ga je dotlej škof podpiral v Selški dolini,¹¹⁷ je bilo odslej zanj nesreča, katere se je treba obvarovati. A navzlic škofovi opreznosti se je ta nevarnost kmalu pojavila tudi v Poljanski dolini, kjer ne naletimo na fužinarstvo v času, ko je bil še škof gospodar tudi nad rudarstvom.

Malo pred l. 1549 se je začelo razvijati fužinarstvo v Hobovšah (današnje Fužine). Iz tega leta je namreč ohranjen zagovor loškega žitničarja Sigesdorfa, iz katerega je razvidno, da so zgradili nekateri meščani novo fužino in dve hiši med Poljanami in Žirmi ob potoku Hobovščici v bližini Sore poleg deželne ceste. Brez njegove vednosti so začeli v sosedstvu pustošiti gozdove; s tem delajo škodo sosednjim loškim podložnikom, pa tudi gosposčini, ker je bilo od tam lahko plaviti les v Loko; razen tega uničujejo tudi divjačino in ribe. Napravljene škode ne bo odtehtalo pet renskih goldinarjev, ki jih bo prejemale od fužinarjev loško gospostvo.¹¹⁸ Nova fužina, ki je že od vsega početka naletela na odpor loške gosposke, je torej zrastle na meji naseljenega in nenaseljenega ozemlja; fužinarji so pač hoteli izkoristiti sosednje močne gozdove. Podjetje je bilo v rokah družbe loških meščanov, ki so si izrabo med seboj porazdelili. Na vsakih osem tednov so prišli vsi na vrsto. L. 1560 je bilo šest gospodarjev; 1563 le še pet, med katerimi je imel skoraj polovico tednov loški meščan Jakob Heinricher. Po Müllnerju so izdelovali žeblje iz rude, ki so jo dobivali iz Nove Oslice.¹¹⁹ L. 1565 je huda povodenj razdrla podjetje,¹²⁰ ki je bilo pa že 1568 zopet obnovljeno ter je imelo 1588 pet gospodarjev.¹²¹ Podjetje je omenjeno v vseh urbarjih do 1688, vendar je razvidno, da je bil tekst enostavno prepisan iz urbarja v urbar. Obrat je že davno prej propadel. Saj piše 1689 Valvasor, da je prišlo do poloma pred nekako šestdesetimi ali še več leti; takrat so namreč dobili podjetje v roke upniki fužinarja Carniona; zaradi njihove neizkušenosti je vse skupaj kmalu propadlo.¹²² Gotovo je le, da je bilo podjetje še 1616 v obratu; zakaj takrat so bile Hobovše še v seznamu volilcev

¹¹⁵ Striedinger, o. c., str. 26/7. Blaznik, o. c., str. 69.

¹¹⁶ Blaznik, o. c., str. 79/81.

¹¹⁷ Blaznik, o. c., str. 70/9.

¹¹⁸ München, Metropolitanarchiv: Heck. Frsg. 142, str. 320.

¹¹⁹ Müllner, o. c., str. 531, 636.

¹²⁰ Landshut, Staatsarchiv, Rep. 53, Fasc. 296.

¹²¹ Müllner, o. c., str. 150/1, 636.

¹²² Valvasor, III, C16. — Müllner, o. c., str. 638.

višjega rudarskega sodnika.¹²³ — Spomin na to podjetje je še danes v imenu Fužine za naselbino, ki se je razvila na onem mestu v dobi fužinarstva. Iz katastralne mape je razvidno, da je naselbina izključno nepoljedelska ustanova. L. 1825 je štela petnajst kajzarjev, ki so imeli poslopja deloma skupaj ob izlivu Hobovščice v Soro, deloma malo od tod navzgor. Zemlje so imeli največ do štiri orale; polje posameznikov sicer ni močno izpremešano, vendar kaže, da se prebivalstvo ni naseljevalo posamič. Ti posestniki so pač potomci starih fužinarskih delavcev.

Skoraj istočasno je zrastle nova fužina tudi v žirovskem koncu — v Brekovicah. Kot prva posestnika novo zgrajene fužine se omenjata 1550 loški meščan Jakob Heinricher (isti kot v Hobovšah) in Jurij Piwagkh. Pri fužini je bila tudi kovačija, žaga in dve novi kajži. Škofu je bilo treba plačevati od fužine po tri marke, a od ostalih objektov po 12 B letnega davka.¹²⁴ Že od vsega početka je prišlo do sporov med fužinarji in loškim gospostvom zaradi nerednega plačevanja davkov ter zaradi izsekavanja gozdov.¹²⁵ Ponovno (1557, 1560) se je loško gospostvo pritožilo na cesarja, da delajo fužinarji z uničevanjem gozdov škodo podložnikom in gospostvu; obenem ga prosi, naj pošlje sem komisarje, ki naj napravijo red.¹²⁶ Pritožbe menda niso dosti zalegle; pomagala je bolj narava, ki je tudi to fužino razdrila. A kmalu jo je obnovil Jakob Heinricher,¹²⁷ ki se omenja kot edini gospodar te fužine od 1560 do 1579.¹²⁸ L. 1581 obrata ne dobimo več v fužinskem seznamu.¹²⁹ Pač je še nekaj časa delala brescianska peč; tu sta namreč podjetnika Gnecco še 1587 topila železno rudo, ki sta jo dovažala iz hribovja v neposredni bližini; raztopino sta pošiljala v svojo vipavsko fužino Hubelj v nadaljnjo obdelavo. Ali zaradi prezadolženosti so jima upniki blago zaplenili.¹³⁰ Tako je tudi ta peč nehala delati; že 1595 je brekoviška fužina označena kot propadla.¹³¹

Mlajšega postanka je — upoštevajoč le freisinško dobo — fužinarstvo nad Hotavljami ob potoku Volaščici. Izgleda, da je razvoj fužinarstva na tem ozemlju narekovala obilica železne rude. Izpod Srednjega brda so namreč že 1614 spravljali železno rudo na selško stran v fužino Farjev potok.¹³² Iz 1637 je ohranjena listina, po kateri je razvidno, da je nameraval tedaj tu napraviti fužino ljubljanski meščan Cornion.¹³³ Škof svetuje oskrbniku previdnost, ker se freisinška škofija glede gozdov ne more popolnoma podvreči zahtevam rudarskega reda. Fužinarji naj bodo loški podložniki, od katerih si je treba predvsem zagotoviti davke, a hkrati pred njimi zavarovati freisinške gozdove.¹³⁴ Dovoljenje je bilo kmalu nato izdano, zakaj že 1642 dobimo v urbarju notico,

¹²³ Müllner, o. c., str. 637.

¹²⁴ Landshut, Staatsarchiv, Rep. 53, Fasc. 296, str. 12.

¹²⁵ Landshut, Staatsarchiv, Rep. 53, Fasc. 42.

¹²⁶ Landshut, Staatsarchiv, Rep. 53, Fasc. 296.

¹²⁷ Müllner, o. c., str. 476.

¹²⁸ Müllner, o. c., str. 640.

¹²⁹ Müllner, o. c., str. 621, 624, 641.

¹³⁰ Müllner, o. c., str. 720.

¹³¹ Müllner, o. c., str. 647.

¹³² Kos Fr., Doneski, str. 98.

¹³³ Kos Fr., Doneski, str. 100.

ki govori o tej fužini. Cornionovo podjetje je bilo precej veliko; sestajalo je iz dveh brescianskih peči, ene cajnarice (priprava za izdelovanje železnih paličic); poleg tega je bila kovačija, kjer so izdelovali žeblje, trgovina, mlin, žaga ter tri delavske hišice. Za vsak objekt so plačevali zemljiškemu gospodu poseben davek v skupni vrednosti 13 goldinarjev. Za les, ki so ga sekali v Blegašu, so odštevali 18 gld. Podjetje je propadlo za višjega rudarskega sodnika Rosettija, ki je služboval 1658—1667.¹³⁴ Vendar so pa tu rudo kasneje (na primer 1772) še kopali in jo dobavljali Železnikom,¹³⁵ kar se je po tradiciji vršilo še pred sto leti. — Obilica rude in gradišče v neposredni bližini, o katerem pravi tradicija, da je imela tam svoj grad sv. Hema, da slutiti, da je bilo v tej okolici razvito rudarstvo že v predslovenski dobi (str. 2).

Malo časa je bila v obratu tudi fužina ob potoku Brebovščici pod Lučnami. L. 1609 je namreč dovolil nadvojvoda Ferdinand Gašparju Oblaku postaviti na tem mestu fužino, proti čemur je loški glavar protestiral. L. 1612 je bil lastnik fužine Coronino.¹³⁶ Drugih vesti o tej fužini ni. Verjetno je podjetje prav kmalu propadlo, dasi je bila okolica tako bogata železne rude, da so jo od tu spravljali v Železnike še v drugi polovici 19. stol.¹³⁶

Fužinarstvo torej v Poljanski dolini ni pognalo preveč globokih korenin, a vendar dovolj, da je ogrožalo posest zemljiškega gospoda. Zaradi recepcije rimskega prava je grozilo, da se izmaknejo izpod oblasti zemljiškega gospoda ne samo fužinarske naselbine, marveč tudi vsi obsežni gozdovi v zahodni polovici Poljanske doline, ki so bili ob pojavljanju prvih fužin še popolnoma nenaseljeni. Nesrečo je bilo treba preprečiti in s tem v zvezi se je začela druga velika doba intenzivne kolonizacije, ki je dosegla svoj višek na koncu 16. stoletja.

DOBA DRUGE KOLONIZACIJE

Urbarja 1500 in 1501 dokazujeta, da je bilo tedaj ozemlje Poljanske doline naseljeno domala v takem obsegu kot l. 1318. Iz urbarialnega gradiva druge polovice 16. stoletja je pa razvidno, da se je nekako sredi 16. stol. začelo veliko kolonizatorično delo, ki je imelo svoje izhodišče v severozahodnem delu Poljanske doline — na ozemlju, ki je spadalo tedaj pod hotaveljsko županijo. Hotaveljska županija, v kateri je zrastle samo l. 1555 število rovtarjev novincev od 25 na 38,¹³⁷ je postala preobširna. Zato se je zahodni del do 1560 upravno osamosvojil z na novo ustanovljeno osliško županijo.

Na prvo sled nove kolonizacije v hotaveljski županiji naletimo že 1500, ko omenja urbar pod imenom Jesertschitzi eno hubo in tri rovtje. L. 1560 je bila huba označena pod naslovom Jesertschitsch, a vsi trije rovti so bili zabeleženi šele na koncu županije pod istim imenom. Stara huba je istovetna s kmetijo Jezerc (str. 10). Novi rovti ne morejo biti daleč proč. Z enim je gotovo istoveten bližnji grunt Jezeršek, kar dokazuje ime; ostala rovtja pa

¹³⁴ Müllner, o. c., str. 168, 162, 169.

¹³⁵ Müllner, o. c., str. 205.

¹³⁶ Müllner, o. c., str. 644.

¹³⁷ Landshut, Staatsarchiv, Rep. 53, Fasc. 296.

ustrezata zelo verjetno sosednjima gruntoma Presker in Škrbina. Vsi trije grunti so namreč v aglomeraciji; vendar so se prvotni kolonisti naselili posamič, kajti 1500 so odštevali zelo različne vsote (42, 24, 20 β). — Sicer pa najbolje poznazuje potek druge kolonizacije v tej županiji sledeča tabela.

	1500	malo pred		1588—1621	1621—1630	Vseh			
		1560—1588 ¹³⁹							
1 grunt ¹³⁸	3	3	—	—	6				
½ grunta	—	3	1	—	4				
⅓ grunta	—	15	15	1	31				
kajža	—	30	30	19	79				
	3	+	51	+	46	+	20	=	120

Pri redkih primerih je možno nove koloniste točno lokalizirati. Tako se je že 1560 pojavilo dvoje rovt v Kladju, kjer je bilo 1291 še devet hub, a 1500 le še tri obdelane in tri neobdelane (str. 9). Istega leta dobimo tudi nove rovtne na Kranjskem brdu, kjer sta bili 1291 le dve zapušteni kmetiji (str. 11). Ozemlje, ki je bilo ob prvi kolonizaciji preslabo, je ob drugem zaletu v 16. stol. zadovoljevalo. Do 1560 je zrastle Topličarjev grunt v Kopačnici, a do 1588 nekateri rovti tik starih naselbin (Robidnice, Volake, Hobovš, Suše). Tudi kajže, ki so na novo zrastle do 1588, bomo v splošnem dodelili pač starim naselbinam. Malo je namreč verjetno, da bi se tako mala posestva razvila v tej dobi na ozemlju, ki je bilo dotlej popolnoma nenaseljeno, a na katerem so zrastle po 1588 močnejša rovtarska posestva. Sicer je pa marsikatera kajža pripadala fužini; saj dobimo pri nekaterih dajatev v žeblih. Prirastek prve dobe (do 1588) je torej v večji meri staviti prav v neposredno bližino starih naselbin.

Do močnejše kolonizacije dotlej popolnoma nenaseljenega ozemlja je prišlo v dobi 1588—1630. Od 1588 do 1621 dobimo 46 novincev, od katerih je bilo več kot ⅓ pravih rovtarjev. Med 1621 in 1630 se je na novo naselilo 20 kolonistov, ki so bili sicer 1630 še skoro vsi na kajžarski stopnji, vendar so se posestveca iz leta v leto izboljševala in dobila kasneje značaj celega ali delnega grunta. Po 1630 dobimo v urbarjih le še tri novince. — Kolonizacija dotlej neposeljenega hotaveljskega ozemlja je torej dosegla svoj višek proti koncu 16. in v začetku 17. stol. V tej dobi je zrastle večina kmetij obširne Stare Oslice.

V okrog 1560 ustanovljeni o s l i š k i županiji je zastavil kolonist sekiro za oskrbnika Leonharda pl. Sigesdorfa,¹⁴⁰ ki je oskrboval loško gospostvo najmanj v letih 1553—1570.¹⁴¹ V tej županiji dobimo posamezna naselbinska imena, katerih lokalizacija je pa precej otežkočena. Ker je bila osliška županija sredi 16. stol. v nastajanju, so kmetije v takratnih urbarjih zaznamovane brez pravega reda. Tako so n. pr. omenjeni pod naslovom Hobovše (Chodwulsch) tudi rovti

¹³⁸ Razvrstitev sem izvršil pri tabelah na podlagi setve po urbarju iz 1630. Razlikovanje je v glavnem točno, ker označuje urbar pri nekaterih rovtih, kolikemu delu hube odgovarjajo. Pod 5 mer (halben) setve imajo kajže, 5—10 mer — ⅓ grunta, 10—20 mer — ½ grunta, nad 20 mer — 1 grunt.

¹³⁹ Do 1588 so vpisovali vse novince tako v Poljanski kot v Selški dolini naravnost v urbar, od takrat dalje pa v poseben rovtarski seznam (Neugereutler Register).

¹⁴⁰ Landshut, Staatsarchiv, Rep. 53, Fasc. 296.

¹⁴¹ Kos Fr., Zgodovinski pobirki, str. 7.

iz na novo kolonizirane Davče, ki je zelo daleč od Hobovš.¹⁴² Orientacija je tem težja, ker ni bilo na tem na novo naseljenem ozemlju cerkev; zato seveda tudi nimamo označene v urbarju 1630 pri kolektivnih imenih njih pripadnosti k posameznim cerkvam. Razen tega je danes večji del ozemlja pod Italijo, zaradi česar je delo na terenu onemogočeno. Vendar skušajmo lokalizirati posamezne rove sledeč urbarju 1630.

L a n i s c h a c h — 6 kmetij. Iz mejnega popisa te županije (1630) je razvidno, da sta bili tedaj daleč narazen dve imeni Lanišče; eno je bilo južno od Škofja, kjer je danes kolektivno naselbinsko ime Podlanišče, drugo blizu Jazen. Naše urbarialno ime je istovetno s prvim, kar dokazuje zlasti notica na koncu osliške županije 1630; piše namreč, da imata tolminski naselbini Planina in Čeplez, ki ležita jugozahodno od Škofja, na loškem ozemlju lepe senožeti, ki segajo skoraj do loških podložnikov Lucije Peternelj iz Novin, Gregorja Dolenca — ta ima eno kmetijo v Žirovskem brdu, a drugo v »Hobovšah« — in Matevža Podobnika, ki je omenjen pod imenom Lanišče. Lanischach je torej Podlanišče. To lokalizacijo podpira tudi kat. mapa 1825, ki zaznamuje na tem ozemlju sedem posestev, ki ustrezajo obsegu starih rovt; te razmere se domala strinjajo z urbarialnimi noticami. — Malo naprej omenja urbar, da imajo prebivalci tolminske naselbine Jazne senožeti na gori Lanišče. To je pač drugo Lanišče, za katero izkazuje tudi kat. mapa 1825 senožeti, ki so v rokah posestnikov iz Jazen.

O s z l i c z — 8 kmetij	14 kmetij
M e r s s l i m V u e r c h o — 6 kmetij	

Urbar 1560 omenja pod imenom Osslitz 13 posestev, a že tedaj je pri enem od teh pripisano ime »Merslimburchi«. Od 1568 dalje je zadnjih šest kmetij pod samostojnim naslovom Marsliwurch. Mrzli vrh leži takoj južno od Nove Oslice poleg drugega Lanišča, ki je del urbarialnega Mrzlega vrha, kot je razvidno iz kat. mape, kjer je označen najlepši grunt z imenom Mrzli vrh; ta kmetija je vsakakor istovetna z ono, ki o nji piše urbar 1630 pod naslovom Mrzli vrh, da je najboljša huba v vsej županiji. Osslitz iz 1560 ustreza torej ozemlju Nova Oslica, Mrzli vrh in Lanišče; na tem teritoriju je bilo 1825 14 posestev, kar se lepo sklada z urbarialnimi zapiski.

N o u i n a c h — 3 kmetije (1560 : 2) — Novine.

S e r n o u s k i m W e r d i — 6 kmetij (1644 Scherouskhim Werdi). Kos Fr. ne ve, kam s tem imenom.¹⁴³ Koblar ugiba, če ni mogoče istovetno s Srednjim brdom.¹⁴⁴ L. 1560 je bilo v urbarju pod tem imenom 10 kmetij, vendar so kmalu štiri odpadle, ker niso ležale v tej celoti; ena je iz Lanišča, dve iz ozemlja, ki je bilo 1563 oz. 1569 pripisano pod žirovsko županijo — torej sta ležali nekje blizu meje obeh županij. Za ostalih šest vendar predpostavljam, da so ležale v enotnem kompleksu. Ker sta imela dva podložnika pod tem imenom 1630 svojo pašo že na tolminski strani, moramo iskati te kmetije na tolminski meji. V takem položaju je ozemlje Podpleče, kjer je bilo 1825 pet gruntov; dva od teh sta samotni kmetiji prav na tolminski meji; pri enem od obeh je vpisano

¹⁴² Prim. Blaznik, o. c., str. 85.

¹⁴³ Kos Fr., Doneski, str. 15.

¹⁴⁴ Koblar, o. c., str. 76.

domače ime Saruskimwerdam (= Žirovsko brdo). V Podpleču so bili 1825 trije posestniki Primožiči, a v 17. stol. dobimo v tem poglavju to ime dvakrat (1610—1714, 1644—1714), kar tudi govori za pravilnost naše lokalizacije.

Hudowolsch. Pod tem imenom je bilo 1630 označenih 32 posestev. A že iz urbarja 1560 je razvidno, da so bile tedaj mišljene pod tem imenom vse kmetije v tej županiji, v kolikor jih nisem že doslej omenil. Tudi ostali urbarji dokazujejo, da ni govora o kaki sistematični razvrstitvi kmetij pod tem imenom. Razen Hobovš samih spada sem gotovo tudi Tičje brdo. Med številnimi rovtarji dobimo namreč v Lomeh ime Pšenica z rovtom, ki ga je užival 1709 Mössikh; 1825 pa naletimo v Tičjem brdu na posestnika Meška, po domače Lom. Tudi zadnji med »hobovškimi« rovtarji 1630 Hans Mraulle je iz Tičjega brda, ker je po popisu sodne meje 1630 imel Hans Mraulle rovt južno od Robidnice, kar se ujema s položajem Tičjega brda. — Gotovo se pa ne motimo, če iščemo pod tem naslovom tudi lepe številne rovtve iz Podjelovega brda.

Na Presznikh — 6 kmetij (1688 Na Petschi). Razvrstitev kmetij pod tem imenom kaže na enako neurejenost. Urbar 1630 piše pri zadnjem kmetu, da so ga prepisali v žirovsko županijo; moral je torej biti nekje na južni strani osliške županije. A v urbarju 1568 dobimo notico, da ima Jakob Erseen iz »Napresenikh« svoj rovt tam kot Juri Selenitz in Thoni Lambschnikher; po urbarju 1560 je imel T. Lambschnikher rovt »zu Wurchosslitzi«. »Wurchosslitzi« je iskati še nad Hobovšami, kakor je razvidno iz istega urbarja. Menim, da je mišljena pri tem imenu Oslica kot celotna županija sodeč po mejnem zapisku iz 1630: »Der Gerichts Confin aus Alsszer (= Davča) Ambt heryber in die Oszlicz geht von Schwarzenperg oder Tscherni Verch herab«. Osliška županija je torej obsegala še poljanski del Davče, bila prekinjena po hotaveljski županiji pri Robidnici in se zopet nadaljevala pri Tičjem brdu. V skladu s tem je možno staviti ime »Na Presznikh«, ki ga Koblar ne ve lokalizirati,¹⁴⁵ vsaj v glavnem v poljansko Davčo, ki leži prav na vrhu osliške županije. Lokalizacijo bi bilo treba še preizkusiti z ledinskimi imeni, kar je pa nemogoče zaradi državne meje.

Razvoj kolonizacije je razviden iz sledeče tabele.

	1560		1570		1630					
	rovt	kajža	rovt	kajža	rovt	(1 gr	¹ / ₂ gr	¹ / ₃ gr)	k.	
Podlanišče	5	—	5	—	6	(4	2	—)	—	
Nova Oslica	13	—	13	—	14	(11	3	—)	—	
Mrzli vrh										
Lanišče										
Novine	2	—	2	—	3	(3	—	—)	—	
Podpleče	6	—	6	—	6	(3	3	—)	—	
Hobovše	28	—	36	—	37	(17	19	1)	1	
Podjelovo brdo										
Tičje brdo										
Davča-poljanska										
Sovodenj	—	—	—	—	1	(1	—	—)	—	
Brez lokalizacije	—	1	—	3	4	(—	—	4)	20	
	54	+ 1	62	+ 3	71	(39	+ 27	+ 5)	+ 21	

¹⁴⁵ Koblar, o. c., str. 76.

Kolonizacija, ki se je začela sredi 16. stol. (str. 41), je bila torej v nekaterih delih zaključena že okrog 1560, drugod okrog 1570. Od 1570 do 1630 je bilo kultiviranih komaj devet novih rovtov, a še ti so večinoma iz let, ki so blizu 1570. — Kajžarji so se v nekoliko večji meri začeli razvijati šele po 1570. Do 1588 jih je bilo devet. Pač pa je bilo vseh dvanajst novincev med 1588 in 1630 kajžarskega značaja. Njih nasledniki so kajžarski značaj tudi obdržali, kar dokazuje rekonstrukcija na podlagi kat. map iz 1825. Iz tega sledi, da na osliških tleh že 1588 ni bilo več prostora za prave rovtarje in da je bila takrat tu prava kolonizacija že zaključena.

Če vzamemo *hotaveljsko* in *osliško* županijo kot celoto, vidimo, da se je prvi le rahli kolonizacijski sunek sicer pojavil v hotaveljski županiji, da je pa glavna kolonizacija v dotlej popolnoma naseljenem ozemlju potekala v smeri od zahoda proti vzhodu.

Istočasno je pa opaziti močno kolonizacijsko gibanje tudi v *žirovski* županiji, kot vidimo iz priložene tabele.

	1500	po 1500—1588		1588—1630	Vseh		
1 grunt	—	15		2	17		
½ grunta	—	24		27	51		
⅓ grunta	—	13		24	37		
kajža	6 ¹⁴⁶	44		38	88		
	6	+	96	+	91	=	193

Od kajž iz l. 1500 je staviti z gotovostjo dve v Žiri, a eno v Novo vas; ostale verjetno niso daleč od tega ozemlja, kjer je bilo že takrat središče najmočnejše poseljenosti. Število novincev je zrastle do 1560 na 53, a do 1588 kar

1500—1588	1 grunt	½ grunta	⅓ grunta	kajža			
Rupe nad Selom	1	4	1	—			
Blizu Kladja	—	1	—	—			
Blizu Kranjskega brda	1	1	—	—			
Koprivnik	—	—	1	—			
Gradišče	—	1	—	—			
Javorjev dol	7	4	—	—			
Mrzli vrh	—	1	1	—			
Selo	—	—	—	2			
Ledinica	—	—	—	1			
Dobračeva	—	—	—	2			
Stara vas	—	1	2	2			
Žiri	—	—	—	3			
Žirovnica—Log	1	1	—	—			
Ideršek—Čuden vrh	—	1	1	1			
Nova vas—Račeva	3	—	3	2			
Žirovski vrh	—	1	1	—			
Brez lokalizacije	2	8	3	37			
	15	+	24	+	13	+	50

¹⁴⁶ Kajžarji se torej omenjajo pod imenom Vndersass na loškem ozemlju že v urbarju 1500. Dolenc M., *Pravna zgodovina*, str. 223, je zasledil ta pojem na slovenskem ozemlju šele v začetku 17. stol. v arhivalijah blejskega gospostva.

na 102. Lokalizirati se dajo le deloma, dasi dobimo starejše rovtarje v urbarju 1630 razdeljene pod posamezna naselbinska imena; iz ostalih urbarjev je namreč razvidno, da so nekateri rovti daleč proč in nimajo nikake skupnosti z onimi imeni.

V tej županiji je vladala do 1577 v upravnem oziru velika zmešnjava. Nove koloniste v severnem delu so vpisovali večinoma kar pod na novo ustanovljeno osliško, deloma tudi hotaveljsko županijo; šele kasneje so jih prepisali pod Žiri. Iz tega lahko sklepamo, da je bila kolonizacija v severnem delu v glavnem le nadaljevanje osliške. Izmed 52 rovt, ki so zrastle do 1588, jih je možno 24 z gotovostjo lokalizirati v precej strnjeno ozemlje na severni strani županije. Deloma je bilo to ozemlje nekoč že naseljeno, a kasneje opuščeno (Rupe, Kladje, Kranjsko brdo, str. 9, 11). A največ novih rovt je v severozahodnem delu — v Koprivniku, Gradišču, Mrzlem vrhu in Javorjevem dolu, ki je obsegal takrat tudi Jarčjo dolino. Deloma so tiščali v tej dobi tudi na ozemlje Žirovnica-Log ter Ideršek-Čuden vrh — torej na nenaseljena tla med žirovsko in hlevnovrško županijo. Obenem pa že naletimo na gibanje na vzhodni strani županije — proti Račevi in Žirovskemu vrhu; vendar ta smer v tej dobi še ni bila preveč upoštevana. Če bi vse nelokalizirane rovt (13) prisodili Žirovskemu vrhu, bi jih bilo tedaj tam komaj 15, kar ni v nobenem pravem razmerju s položajem 1825, ko je bilo v žirovskem delu Žirovskega vrha 40 posestev z značajem $\frac{1}{4}$ —1 grunta. Žirovski vrh je bil torej v glavnem koloniziran po l. 1588. Iz vsega je razvidno, da moramo zelo verjetno staviti nelokalizirane rovt v glavnem v severni del županije.

Nič manj živahna pa ni bila kolonizacija v žirovski županiji v dobi 1588 do 1630. Saj naletimo do 1621 na 61 novincev, katerih število je zrastle do 1630 na 91. Med njimi prevladujejo rovtarji z $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ grunta. Le redke od njih je možno lokalizirati. Vendar je razvidno, da dobimo še vedno posamezne novince v severozahodnem kotu (Lanišče, Jarčja dolina). A iz pripisov in zgoraj navedenega je jasno, da je šel močnejši tok v tej dobi proti vzhodu — proti Račevi in Žirovskemu vrhu. Okrog 1630 je bila druga kolonizacija tudi v tej županiji na splošno končana; urbarji izkazujejo do 1714 le še štiri novince.

Ne dosti manjše gibanje se je vršilo v sosednji poljanski županiji, kjer so zapisovali novince v razliko z ostalimi prav do 1604 naravnost v urbar, a šele nato v posebne registre. Kolonizacijo prikazuje sledeča tabela.

	1500	po 1500—1604	1604—1621	1621—1630	Vseh				
1 grunt	—	3	3	1	7				
½ grunta	—	5	8	1	14				
⅓ grunta	—	8	2	2	12				
kajža	3	68	29	23	123				
	3	+	84	+	42	+	27	=	156

Le redke od teh je možno lokalizirati. Sicer je pa v tej županiji zadeva bolj preprosta. Kajzarji do 1604 so pač tudi tu v glavnem omejeni na starejše naselbine. Za nove rovtarje je bilo pa prostora samo v enotnem ozemlju Žirovskega vrha (Sv. Antona in Sv. Urbana) in Brebovnice. Novinci so bili do 1604

večinoma kajžarji; le majhen odstotek odpade na rovtarje, ki jih je treba iskati na dotlej nenaseljenem ozemlju. V kratkem razdobju 1604—1621 dobimo kar 42 novincev, od katerih je bilo 13 rovtarjev. Iz tega je razvidno, da moramo iskati težišče rovtarske kolonizacije na koncu 16. in v začetku 17. stol. Saj se je vršilo tudi v letih 1621 do 1630 močno naseljevanje, ki je pa preblizu času, v katerem je nastal glavni urbar; zaradi tega so takratni novinci omenjeni večinoma kot kajžarji, pa so se kasneje verjetno mnogi kmalu dvignili na rovtarsko stopnjo. Tudi ti so v glavnem tiščali v Žirovski vrh, kar sledi iz pripisa pri zadnjih štirih novincih. Žirovski vrh s poljanske strani in Brebovnica sta bila torej v splošnem kolonizirana proti koncu 16. in v začetku 17. stol. — v času, ko je silil proti istemu ozemlju tudi kolonist iz žirovske smeri.

Skrajni jugozahodni del na novo koloniziranega ozemlja je segal v h l e v - n o v r š k o županijo. Tamkajšnje novince, ki so se naselili do 1588, omenjajo urbarji pod kolektivnim naselbinskim imenom Choyniwurch 1560 (Couniverch: 1630). Koblar meni, da je to Konjski vrh, ki ni imel 1880 nobene hiše in ki naj leži na jugozahodni strani županije.¹⁴⁷ Iz urbarja 1630 je razvidno, da leži »am Seyracher perg« neka kmetija, pri kateri je bilo 1570 izrečno omenjeno, da je v Konjskem vrhu. Da moramo iskati to ime pri Žirovskem vrhu, sklepamo tudi iz urbarja 1569, po katerem sta si bila soseda v Konjskem vrhu kmeta Jesenko in Homolec, ki je imel rovt ob p o g r a j s k i meji. Ime Konjski vrh dobimo še danes na vzhodni strani Račeve. Iz vsega torej vidimo, da je urbarialni Konjski vrh današnji Lavrovec ob meji loškega gospostva. Seveda je možno, da je treba nekatere rovte, ki so omenjeni v urbarjih pod tem kolektivnim imenom, iskati tudi po ostalem ozemlju te županije. Izven Lavrovca so se naselili v splošnem novinci po 1588. — Število in značaj novih kolonistov je razviden iz tabele.

	1500	malo pred					Vseh
		1560—1588		1588—1630			
1 grunt	—	1		2			3
½ grunta	—	6		1			7
¼ grunta	—	6		5			11
kajža	1	2		4			7
	1	+	15	+	12	=	28

V vzhodnih treh županijah — javorski, koroški in brodski — se je moglo rovtarstvo le malenkostno razmahniti. Kajti na tem ozemlju ni ostalo po prvi kolonizaciji večjih nenaseljenih vrzeli; za nove laze torej ni bilo dosti prostora. Tako dobimo v j a v o r s k i županiji do 1630 komaj deset rovt; štiri je možno lokalizirati na tla pri Za Prevalom in ob Blegašu; kolonizirali so torej ponovno ozemlje, kjer so svoj čas stare hube propadle (str. 6). V vsej k o r o š k i županiji naletimo do 1714 le na devet rovtarjev, ki so bili raztreseni preko vsega ozemlja. B r o d s k a županija, ki je bila omejena večinoma na dolino, je imela prostora komaj za šest novih rovt. Sledeča tabela kaže zanimivo razliko med vzhodnim (A) in zahodnim (B) ozemljem Poljanske doline glede na obseg prve (I) in druge (II) kolonizacije po stanju l. 1500 oziroma 1630.

¹⁴⁷ Koblar, o. c., str. 71.

Ž u p a n i j a	I	II
A) Javorska	65	10
Koroška	83	9
Brodsko	43	6
	<u>191</u>	<u>25</u>
B) Poljanska	93	33
Hotaveljska	72	41
Osliška	—	71
Žirovska	88	105
Hlevnovrška	36	21
	<u>289</u>	<u>271</u>

Razmerje med starimi gruntarji in novimi pravimi rovtarji je torej pod A 191 : 25, a pod B kar 289 : 271. Druga kolonizacija, ki je zajela Poljansko dolino po dvestoletnem odmoru, potemtakem ni v zahodnem delu po obsegu dosti zaostajala za prvo.

Na vprašanje, o d k o d je prišel novi kolonist, nam pomagajo odgovoriti osebna imena. Pri tem je važno, ali je ime novince ob njegovem pojavu novo, nenavadno, ali ga pa dobimo na našem ozemlju že prej zaznamovanega. Težava pri osebnih imenih je v tem, da so bili še 1500 zelo mnogi podložniki v urbarju označeni samo s krstnim imenom. Zato še na podlagi urbarja 1560 ne moremo z gotovostjo kontrolirati, ali je kolonist z novim imenom v resnici tujec ali domačin. Po l. 1560 je delo lažje. Imena novih kolonistov — izvzemši osliško in žirovsko županijsko — dokazujejo, da so bili novinci v veliki večini domačini iz rodne županije ali vsaj iz najbližje okolice. Redka so tuja imena, kot Stresik, Tašic, Leben (hotav. žup.), Štibcl, Lunger, Weber, Sporer, Čik, Mahovne (poljan. ž.), Krivec, Martinšek (hlevnovrška ž.). A še v teh tujcih moramo v veliki meri iskati podložnike iz ostalih delov loškega gospostva.

Drugače v osliški županiji. Ime Nova Oslica sicer kaže, da je kraj poimenoval kolonist, ki je bil doma iz Stare Oslice.¹⁴⁸ Podobno tudi Hobovše, ki jih dobimo v hotaveljski in osliški županiji. Enako je iz osebnih imen (Avsenik, Terkovic, Razvozda itd.) sklepati, da so bili pri osliški kolonizaciji soudeleženi prebivalci hotaveljske županije. Vendar je bil večji pritisk s Tolminksega. Podložnikov obeh gospostev namreč ni ločila stroga meja. Saj so že v prejšnjih stoletjih pasli Tolminci na tleh loškega gospostva (str. 5). Iz urbarjev je razvidno, da so imeli Tolminci v 16. stol. na raznih krajih osliške županije svoje senožeti, enako loški podložniki na tolminski strani (1560, 1563, 1630); značilno je ime Škofje, kjer je bil velik kompleks senožeti, ki so jih uživali podložniki oglejskega patriarha iz tolminske naselbine Planine. V Javorjevem dolu v žirovski županiji dobimo pri novem rovtu 1630 celo primer, da stoji gospodarsko poslopje na loškem, a hiša na tolminskem ozemlju. Da so tiščali Tolminci na loška tla, dokazuje dejstvo, da je moral loški oskrbnik 1561 nastopiti zoper nje, ker so le preveč pustošili gozdove.¹⁴⁹ Pri raznih novincih urbar naravnost

¹⁴⁸ Prim. Melik A., Slovenija I, str. 346.

¹⁴⁹ Landshut, Staatsarchiv, Rep. 53, Fasc. 296.

pove, da so s Tolminskega. Razen tega izdajajo Tolmince tudi osebna imena, kot Sedej, Podobnik, Mravlja, Peternelj itd. Tako lahko razumemo farno razdelitev iz l. 1630, ko je bilo 41 podložnikov osliške županije podrejenih cerkljanski fari, medtem ko so ostali spadali pod poljansko. Ko je šlo 1752 za to, da zgrade v Novi Oslici cerkev, je bilo že vnaprej rečeno, da bo podružnična cerkev cerkljanske fare.¹⁵⁰ Sicer se pa še danes zaveda prebivalstvo, od kod je prišlo; prebivalci Stare Oslice imajo namreč svoje sosede v Novi Oslici za Tolmince.

Tudi novinci žirovske županije so prišli v veliki meri s tujega ozemlja. Med njimi dobimo celo vrsto tujih osebnih imen, kot Liker, Kolinic, Pervina, Nadišovic, Sedej, Sekničič, Merlak, Šorn, Jež, Gruden, Kobav, Pavlin, Lemba, Schägl, Consort, Kušič, Križe, Goličič, Prebelic, Kosmač, Sava, Gerbec, Koporc. Brez dvoma so mnogi od teh Tolminci, predvsem oni, ki so se naseljevali na ozemlju ob tolminski meji.

Kolonizacija se je v tej dobi vršila le po posameznikih. To sledi že iz načina pripisov teh novincev v urbarje. Isto pa dokazuje tudi zemljiška razdelitev; na vsem tem obsežnem ozemlju dobimo namreč izključno le samotne kmetije in njih aglomeracije. Rovti so bili že od vsega početka najrazličnejšega obsega. Kasneje so jih številni rovtarji čedalje bolj širili; mnogi rovti so bili že sredi 17. stol. vredni toliko kot grunti ali pa celo več.¹⁵¹ Večina rovt je imelo po kat. mapi 1825 od 15 do 25 oralov polja; niso pa redki taki s 40 orali, v Stari Oslici dobimo celo rovt z 51 orali polja.

Pri drugi kolonizaciji je bilo treba premagati mnoge težave. Ozirati se je bilo treba na stare koloniste, ki so se često upravičeno pritoževali, da silijo novi rovtarji v njih skupno zemljo. V spornih primerih se je posebna komisija prepričala o pravem položaju na tistem mestu. Glavna borba se je pa bila s fužinarji, zoper katere je bila kolonizacija naperjena. Pravdo s fužinarji je rešil škof sebi v prid. Ob koncu druge kolonizacije okrog l. 1630 je bila vsa Poljanska dolina trdno v rokah zemljiškega gospoda. Naseljeno je bilo vse ozemlje; za novince z večjim posestvom odslej tu ni bilo več prostora.

RAZVOJ KAJŽARSTVA

Že iz prejšnjega poglavja je razvidno, da se je vzporedno s pravim rovtarstvom razvijalo na dotlej nenaseljenem ozemlju tudi kajžarstvo, ki je pa zajelo istočasno tudi naselbine prve kolonizacije. Razmah kajžarstva v posameznih naselbinah naj pokažejo sledeče tabele, pri katerih jemljem za osnovo urbarialno razvrstitev naselbin v županije. Žal je lokalizacija kajžarjev 16. in 17. stoletja močno otežkočena, ker so kajžarji omenjeni v urbarjih v celoti na koncu posameznih župani, ne pa po naselbinah. Zato je moralo ostati mnogo kajžarjev brez lokalizacije.

¹⁵⁰ Kos Fr., Doneski, str. 295.

¹⁵¹ Kos Fr., Doneski, str. 245.

1) ž u p a n i j a J a v o r j e ¹⁵²													
		1318	1500		1630				1825 ¹⁵³				
			grunt-kajža		1 g.	1/2 g.	1/3 g.	k.	1 g.	1/2 g.	1/3 g.	k.	
A)													
30)	¹⁵⁴ Volča	5	5	—	5	—	—	6	4	—	2	10	
31)	Podobeno	3	3	—	3	—	—	1	3	—	—	4	
32)	Lom	5	5	—	5	—	—	—	5	—	—	11	
33)	Dobeno	2	2	—	2	—	—	—	1	—	—	—	
35)	Dolenčice	7	7	—	7	—	—	1	6	2	—	5	
42)	Dol. Žetina)	8	4	—	4	—	2	6	4	1	2	4	
41)	Gor. Žetina)		4	—	4	—	—	1	5	—	3	4	
36)	Murave	3	3	—	3	—	—	1	3	—	—	5	
37)	Javorje	13	13	—	13	—	—	4	6	4	3	10	
34)	Delnice	6	6	—	6	—	—	2	4	2	1	6	
Vseh		52	52	—	52	—	2	22	41	+9	+11	+59	
B)													
		¹⁵⁵											
43)	Domačejk)	6	1)	3	—	3	—	1	—	3	1	1	1
44)	Jelovica)		3		3	—	—	3	3	—	2	2	
40)	Podvrh	3	3	—	3	—	—	3	3	—	—	4	
38)	Četena ravan	4	4	—	4	—	—	1	4	—	—	4	
39)	Za Prevalom	6	5)	3	—	3	—	1	—	3	—	1	1
Vseh		19	6)	13	—	13	—	2	4	13	1	4	8
A) 52 52 — 52 — 2 22 41 9 11 59													
B) 19 6) 13 — 13 — 2 4 13 1 4 8													
Brez lokalizacije — — — — 3 3 8 — — — —													
Vseh		71	6)	65	—	65	+ 3	+ 7	+ 34	54	+ 10	+ 15	+ 67

¹⁵² V javorski, poljanski in hotavelski županiji so pod A naselbine, ki so 1291 plačevale ovco, a pod B one s šilingom. Pod C so kmetije druge kolonizacije.

¹⁵³ Razlikovanje posestev po obsegu sem izdelal po ključu, ki sem ga deloma posnel na podlagi rekonstrukcije bližnjih posestev.

	1 grunt	1/2 grunta	1/3 grunta
Dolina	9 oralov polja 8 oralov polja in 30 oralov gozda in paše 7 oralov polja in 40 oralov gozda in paše	7 oralov polja 6 oralov polja in 20 oralov gozda in paše 4 orale polja in 30 ora- lov gozda in paše	3,5 oralov polja 3 orale polja in 15 oralov gozda in paše
Prisojno hrbovje	12 oralov polja 9 oralov polja in 15 oralov gozda in paše	9 oralov polja 7 oralov polja in 20 oralov gozda in paše 5 oralov polja in 40 oralov gozda in paše	4 orale polja 3,5 oralov polja in 10 oralov gozda in paše
Osojno hrbovje	15 oralov polja 13 oralov polja in 30 oralov gozda in paše 10 oralov polja in 45 oralov gozda in paše	10 oralov polja 8 oralov polja in 30 oralov gozda in paše 6 oralov polja in 50 oralov gozda in paše	5 oralov polja

Vse vrednosti so minimalne.

¹⁵⁴ Številka se nanaša na oznako naselbin v priloženi karti.

¹⁵⁵ Znak) pomeni opuščeno hubo.

2) Županija Brode.												
	1318	1500		1630				1825				
		grunt-kajža		1	1/2	1/3	k.	1	1/2	1/3	k.	
2) Breznica	7	7	1	7	1	—	2	4	3	3	4	
1) Gabrovo	4	4	—	4	—	—	—	3	1	1	1	
3) Bodovlje	5	5	—	5	—	—	3	4	1	—	4	
4) Zminec	7	7	—	7	—	—	3	7	—	—	7	
9) Brode	5)	6	—	6	—	—	1	6	—	—	6	
5) Šefert	2)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8) Okrogličan . . . 1)	3	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	
7) Na Šiji 2)	—	—	v koroški županiji									
6) »Grauenek« . . . 3)	—	—	v koroški županiji									
10) Gaberk	3	3	—	3	—	—	2	3	—	—	2	
11) Log	4	4	—	4	—	—	2	4	—	3	6	
28) Visoko	3	3	—	3	—	—	—	3	—	—	—	
29) Smoldno 1)	3	3	—	3	—	—	2	2	1	—	3	
12) Žovšče 1)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Brez lokalizacije . . .	—	—	—	—	1	4	6	—	—	—	—	
Vseh 8)	46	43	+ 1	43	+ 2	+ 4	+ 21	37	+ 6	+ 7	+ 33	

3) Županija Poljane.												
A)												
54) Predmost	2	2	—	2)	—	1	11	4	—	4	32	
53) Poljane	2*)	2*)	—	2)	—	1	10	—	—	6	28	
55) Hotovlja	—	—	—	—	1	1	10	—	—	6	28	
56) Dobje	3	3	—	3	—	—	1	3	—	—	6	
57) Srednja vas	6	6	—	6	—	—	—	6	—	2	4	
58) Žabja vas	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	8	
59) Gorenja vas	9	9	—	9	—	1	9	9	—	—	29	
60) Sestranska vas . . .	4	4	—	4	1	—	3	4	—	—	2	
61) Trata	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	28	
62) Dol. Dobrava	3	3	—	3	—	—	3	3	—	4	17	
63) Gor. Dobrava	4	4	—	4	—	—	3	4	—	1	5	
51) Gor. Brdo	4	4	—	4	—	—	5	3	1	—	9	
52) Dol. Brdo	7	7	—	7	—	—	6	5	2	—	9	
50) Petelin	2	2	—	1	—	—	—	1	—	—	—	
49) Malenski vrh	4	4	—	4	—	—	4	3	—	3	4	
Vseh	50	50	—	49	+ 2	+ 3	+ 55	45	+ 3	+ 23	+ 181	

* Eno hubo, ki jo je obdeloval vidmar (cerkveni podložnik), omenjajo vsi urbarji od 1560. Drugo izpričuje katastralna mapa 1825 kot last župnišča. Ker sta obe kmetiji v zaselški razdelitvi, je bila tudi ta ustanovljena gotovo pred 1560. Prav verjetno je obstojala že na koncu 13. stol.; saj se omenja vikariat v Poljanah že v l. 1296 (Kovač K., Ein Zehentverzeichnis aus

	1318	1500	1630				1825										
		grunt-kajža	1	1/2	1/3	k.	1	1/2	1/3	k.							
B)																	
64) »Jabnalich« . . . 3)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
65) Vinharje	3	3	—	3	—	—	3	—	1	5							
68) Bačna	4	4	—	4	—	—	4	1	—	—							
66) Brdo	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—							
67) Kremenik	3	3	—	3	—	1	3	—	1	1							
70) Zadobje	3 1)	3	—	3	—	—	3	—	—	—							
71) Prilesje	3	3	—	3	—	—	3	—	—	1							
72) Lučne	5	5	—	1) 5	—	—	5	—	—	6							
73) Dolge njive	3	3	—	3	—	—	3	—	—	4							
74) Suhi dol	2	2	—	2	—	—	2	—	—	2							
75) Podlesom	—	2	—	2	—	—	2	—	—	—							
69) Todraž	2	2	—	2	—	—	2	—	—	2							
76) Lajše	3	3	—	3	—	—	3	—	—	—							
»Jesaulach« . . . 1)	2 2)	—	—	—	—	—	—	—	—	—							
45) Spod. Ravan	3 1)	2	—	2	—	1	2	—	—	2							
46) Gor. Ravan	2	2	—	2	—	—	2	—	—	2							
47) Jazbine	3	3	—	3	—	3	2	2	2	3							
48) Lovsko brdo . . . 1)	2	2	—	2	—	—	2	—	1	1							
Vseh 5)	44 4)	43	— 1)	43	—	5	42	+	3	+	5	+	29				
C)																	
152) Žirovski vrh Sv. Antona	—	—	—	—	—	—	2	7	2	3							
151) Žirovski vrh Sv. Urbana	—	—	—	—	—	—	6	5	7	3							
153) Brebovnica	—	—	—	—	—	—	4	—	2	7							
Vseh	—	—	—	—	—	—	12	+	12	+	11	+	13				
A)	50	50	—	49	2	3	55	45	3	23	181						
B) 5)	44 4)	43	— 1)	43	—	—	5	42	3	5	29						
C)	—	—	—	—	—	—	—	12	12	11	13						
Brez lokalizacije . . .	—	—	—	7	12	9	63	—	—	—	—						
Vseh 5)	94 4)	93	— 1)	99	+	14	+	12	+	123	99	+	18	+	39	+	223

der Diözese Aquileja vom Jahre 1296, Mitt. d. Inst. f. österr. Gesch. Forsch. 30, 1909, str. 634.). Da ne dobimo hub v seznamu 1291, nas ne moti, ker ta urbar našteva le tiste kmetije, ki imajo obveznosti do loškega gospostva. Tako tudi ne omenja urbar 1500 hube v Bodovljah, ki je bila last starološkega župnišča, enako ne štirih hub v Zmincu, od katerih sta bili dve v lasti Hansa Adama von Wernekh, a drugi dve ženskega samostana v Loki (gl. urbar 1630).

	1318	1500	1630				1825					
	grunt-kajža		1	1/2	1/3	k.	1	1/2	1/3	k.		
A)												
77) Preserje	3	3	—	3	—	—	2	1	1	3		
79) Hlavče njive	3	3	—	3	—	6	3	—	6	2		
78) Hotavlje	4	4	—	4	—	13	4	—	5	19		
80) Srednje brdo	5	5	—	5	—	5	5	—	—	7		
83) Kopačnica	3	3	—	4	—	3	4	1	5	4		
84) Leskovača	7	7	—	7	—	1	7	—	1	14		
81) Volaka	3	3	—	3	—	1	3	—	1	10		
82) Čabrače	5	5	—	5	—	3	5	—	1	4		
Vseh	33	33	—	34	+	—	32	33	+	20	63	
B)												
98) Kladje	6) 3)	3	—	3	2	—	5	3	2	3		
99) »In inferiori Raun«	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
100) Hobovše	3 1)	2	—	2	—	1	2	1	1	3	7	
94) Dobrava-Mežnar . . .	2 1)	1	—	1	—	—	1	—	—	—		
93) Jezerc 1)	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—		
95) Trbija	4	4	—	4	—	1	4	—	—	2		
96) Pogara	5	5	—	5	—	4	5	—	2	6		
87) Krnice	6 1)	5	—	5	—	4	5	—	1	4		
86) Lajše	2	2	—	2	—	1	2	—	1	2		
85) Robidnica 1)	3	3	—	3	—	1	2	—	3	1		
97) Slajka 2)	—	—	—	—	—	—	1	1	—	1		
88) Studor	3	3	—	3	—	2	3	—	—	6		
89) Dobeno	3	3	—	3	—	1	2	1	1	1		
90) Izgorc	4	1	—	1	—	—	1	—	—	—		
91) Suša	2	2	—	2	—	3	2	—	3	4		
92) Homovc 2)	2	1	—	1	—	—	1	—	—	—		
Vseh 6)	52 6)	36	— 1)	36	+	2	19	36	+	6	16	37
C)												
135) Lazi	—	—	—	—	—	1	—	—	3	5		
144) Stara Oslca	—	3	—	3	—	—	18	5	3	9		
145) Fužine	—	—	—	1	—	—	2	—	2	14		
Vseh	—	3	—	4	—	1	20	+	5	8	28	
A) 33 33 — 34 — 1 32 33 2 20 63												
B) 6) 52 6) 36 — 1) 36 2 2 19 36 6 16 37												
C) — 3 — 4 — — 1 20 5 8 28												
Brez lokalizacije . . . — — — 1 2 28 27 — — —												
Vseh 6) + 85 6) + 72 — 1) + 75 + 4 + 31 + 79 89 + 13 + 44 + 128												

5) Ž u p a n i j a ž i r i											
	1318	1500 grunt-kajža	1630				1825				
			1 g.	1/2 g.	1/3 g.	k.	1 g.	1/2 g.	1/3 g.	k.	
104) Ledinica	3	3	—	3	—	1	1	3	1	1	1
103) Rupe 2)	—	—	—	1	4	1	—	2	1	4	2
101) Kranjsko brdo 2)	—	—	—	pod županijo Hotavlje							
102) Selo	3	2	—	2	—	—	3	2	—	1	1
105) Dobračeva	8	9	—	9	—	—	10	8	—	6	24
106) Stara vas	3	3	—	3	1	2	2	3	—	7	8
107) Nova vas	3	1	—	4	—	3	4	2	—	4	24
Račeva	3	1	—	4	—	3	4	5	1	1	5
122) Goropeke	7	1) 4	—	4	—	—	1	4	—	—	3
123) Brekovec	7	3	—	3	—	—	—	2	1	1	1
125) Martinj vrh	2	2	—	2	—	—	—	2	—	—	—
119) Log-Žirovnica	4	2	—	2	1	—	—	3	—	1	—
120) Sovra	4	3	—	3	—	—	—	3	—	—	1
121) Ravne	2	5	—	5	—	—	—	5	1	—	—
118) Dol. Vrsnik	6	6	—	5	—	—	—	5	—	1	1
117) Gor. Vrsnik	7	8	—	8	—	—	1	8	1	—	6
112) Ledine	6	6	—	6	—	—	—	6	—	—	4
113) Pečnik	4	4	—	4	—	—	—	3	—	—	1
111) Korito	4	4	—	4	—	—	—	4	—	—	1
114) Krnice	3	3	—	3	—	—	—	3	—	—	2
110) Breznica	6	6	—	6	1	—	—	6	—	—	2
108) Žiri	6	7	—	8	—	—	25	6	1	2	34
124) Log	—	2	—	2	—	—	—	3	—	—	—
116) Govejk	—	2	—	2	—	—	—	2	—	—	—
115) Srnaki	—	3	—	2	—	—	—	2	—	—	—
147) { Mrzli vrh	—	—	—	—	—	—	—	8	6	1	—
{ Jarčja dolina	—	—	—	7	5	2	1	4	1	2	6
{ Javorjev dol	—	—	—	—	—	—	—	4	1	—	1
{ Blizu Kranjskega	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
{ brda	—	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—
146) { Blizu Kladja	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
{ Koprivnik	—	—	—	—	—	2	2	10	5	10	9
{ Lanišče	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
{ Gradišče	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
109) Osovnica	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	2
149) Žirovski vrh	—	—	—	—	3	2	—	8	13	19	13
148) Ideršek-Čuden vrh	—	—	—	—	2	2	1	7	1	—	—
Brez lokalizacije	—	—	6	4	31	21	38	—	—	—	—
Vseh	4) + 77	1) 88	+ 6	103	+ 52	+ 37	+ 90	133	+ 36	+ 61	+ 152

6) K o r o š k a ž u p a n i j a

	1318	1500 grunt-kajža	1630				1825				
			1 g.	1/2 g.	1/3 g.	k.	2 g.	1 g.	1/2 g.	1/3 g.	
13) »Nalossy«	—	4	—	1) 4	—	—	—	4	—	—	—
14) »Osovnica«	—	1) 2	—	2	1	—	—	2	1	—	—
15) Sv. Barbara	—	4	—	1) 3	—	—	—	3	—	—	—
16) »Žirovnica«	—	1) 7	—	5	—	—	—	3	—	2	—

	1318	1500		1630				1825				
		grunt-kajža		1 g.	1/2 g.	1/3 g.	k.	2 g.	1 g.	1/2 g.	1/3 g.	k.
17) »Fojke« . . .	—	4	—	4	—	—	—	2	2	—	—	—
18) Sv. Ožbolt in Sv. Andrej . . .	—	9	—	9	—	—	1	1	10	2	4	6
19) Sv. Petra hrib- Stanišče . . .	—	8	—	1) 7	—	—	—	1	5	1	1	1
20) Valterski vrh . . .	—	2	—	2	—	—	—	1	1	—	—	—
21) »Samea« . . .	—	2	—	2	—	—	—	1	—	3	—	2
22) Kovski vrh . . .	—	8	—	8	1	—	2	1	6	1	1	2
23) Bukov vrh . . .	—	6	—	5	—	—	—	2	3	—	—	1
24) »Plečno brdo« . . .	—	2	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—
25) »Kattobli« . . .	—	2	—	2	—	—	—	2	2	1	—	2
26) Gabrška gora . . .	—	9	—	9	1	—	—	—	4	2	5	13
27) Sopotnica . . .	—	14	—	14	1	—	1	—	7	7	4	2
Brez lokalizacije . . .	83	—	—	—	2	3	2	—	—	—	—	—
Vseh . . .	83	2) 83	—	3) 78	+ 6	+ 3	+ 6	15	+ 49	+ 20	+ 15	+ 31
64												
7) Županiya Hlevni vrh.												
126) Dole . . .	—	10	—	10	—	—	—	10	—	1	2	—
127) Zavrac . . .	—	5	—	5	—	—	1	6	—	—	—	1
128) Izgorje . . .	—	5	—	4	—	—	1	4	—	—	—	2
129) Opale . . .	—	2	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—
130) Račeva . . .	—	4	—	4	—	—	—	3	—	—	—	—
131) Vrh . . .	—	1) 2	—	3	—	—	—	2	—	—	—	2
132) Hlevni vrh . . .	—	1) 4	—	4	—	—	—	4	—	1	2	—
133) Hlevišče . . .	—	4	1	4	—	1	—	4	—	—	—	1
150) Lavrovec . . .	—	—	—	1	6	6	3	1	6	4	—	—
Ob potoku Breznik . . .	—	—	—	2	—	—	—	1	—	2	4	—
Brez lokalizacije . . .	—	—	—	—	3	3	3	—	—	—	—	—
Vseh . . .	—	2) 36	+ 1	39	+ 9	+ 10	+ 8	37	+ 6	+ 8	+ 14	—
8) Županiya Oslica.												
138) Podlanišče . . .	—	—	—	4	2	—	—	3	1	3	1	—
141) Nova Oslica- Lanišče . . .	—	—	—	11	3	—	—	8	1	5	3	—
137) Novine . . .	—	—	—	3	—	—	—	3	—	—	—	—
139) Podpleče . . .	—	—	—	3	3	—	—	5	—	—	—	3
134) Davča (polj.) . . .	—	—	—	—	—	—	—	3	2	2	2	—
136) Tičje brdo . . .	—	—	—	—	—	—	—	2	—	3	—	—
143) Podjelovo brdo . . .	—	—	—	17	19	1	1	12	4	1	1	—
140) Hobovše . . .	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1	—	—
142) Sovodenj . . .	—	—	—	1	—	—	—	2	—	1	10	—
Brez lokalizacije . . .	—	—	—	—	—	4	20	—	—	—	—	—
Vseh . . .	—	—	—	39	+ 27	+ 5	+ 21	41	+ 8	+ 16	+ 20	—

Ž u p a n i j a.												
	1318	1500	1630				1825					
		grunt-kajža	1 g.	1/2 g.	1/3 g.	k.	1 g.	1/2 g.	1/3 g.	k.		
Javorje	71 6) 65	—	65	3	7	34	54	10	15	67		
Brode	8) 46 43	1	43	2	4	21	37	6	7	33		
Poljane	5) 94 4) 93	—	1) 99	14	12	123	99	18	39	223		
Hotavlje	6) 85 6) 72	—	1) 75	4	15	96	89	13	44	128		
Žiri	4) 77 1) 88	6	103	52	37	90	133	36	61	152		
Koroška	83 2) 83	—	3) 78	6	3	6	64	20	15	31		
Hlevni vrh	— 2) 36	1	39	9	10	8	37	6	8	14		
Oslica	—	—	39	27	5	21	41	8	16	20		
Vseh	23) + 456	21) + 480	+ 8 5) + 541	+ 117	+ 93	+ 399	554	+ 117	+ 205	+ 668		

Prve kajžarje dobimo torej že v letu 1500. Vendar je iz statistike razvidno, da se je kajžarstvo silno razmahnilo šele po tem letu. Njih razgibanost je dosegla svoj višek v začetku 17. stol. V naslednjih desetletjih je njih porast nekoliko izgubil na svoji sili. Kajžarji poljanskega ozemlja so bili — sodeč po osebnih imenih — v veliki večini domačini iz iste ali vsaj sosednje županije. Le na skrajnem zahodu se tudi pri kajžarjih — kot pri rovtarjih — čuti močan pritisk s sosednjega tolminskega ozemlja.

Na razvoj kajžarstva je močno vplivalo fužinarstvo posredno in neposredno. Skrb za gozdove je bila glavni vzrok, da je prišlo do tako imenovane druge kolonizacije, kjer je bilo med novimi kolonisti precej kajžarjev, kakor je razvidno iz prejšnjega poglavja. V vrsto teh kajžarjev spadajo vsi iz osliške, a zelo mnogi iz poljanske, hotaveljske in žirovske županije. Neposredno zaradi fužinarstva so se razvile kajže ob starih fužinah, kjer so imeli fužinarski delavci tudi borne hišice z nekaj polja. Tako dobimo v urbarju 1630 pri nekaterih kajžarjih hotaveljske županije dajatev v žeblih. Popolnoma fužinarska naselbina so Fužine, ki jih že ime izdaja (str. 38/9). Enako so potomci fužinarskih delavcev pri tej fužini razmeroma številni kajžarji v sosednjih Hobovšah. Fužina nad Hotavljami je pustila sledove v številnih kajžarjih v Volaki, Srednjem brdu in Hotavljah.

Poleg fužinarstva je vplival na razvoj kajžarstva zlasti p r o m e t, ki je bil v Poljanski dolini dosti živahnejši kot v Selški. Saj je vodila preko Poljanske doline stara srednjeveška pot na Cerkljo, Tolmin in Čedad.¹⁵⁶ Na več mestih omenjajo urbarji gostilne, kjer so prenočevali potujoči tovarniki. Zaradi prometa so se razvile številne kajže predvsem v dolini sami, zlasti v obeh središčih, kjer se dolina nekoliko razmahne — v poljanskem in žirovskem. Na teh tleh sta zrastle najstarejši fari vsega poljanskega ozemlja. Medtem ko je bilo 1825 na vsem poljanskem teritoriju razmerje med gruntarji in kajžarji 554 : 668, dobimo v 14 naselbinah, ki ležijo v teh dveh prometnih središčih, razmerje 51 : 246. — Poljansko središče sega od Poljan do Sestranske vasi in Dol. Dobrave. Tu so se zlasti razmahnile Poljane kot farno in županijsko središče. V 16. stol.

¹⁵⁶ Kos M., Zgodovina Slovencev, str. 205.

je bil poseljen Tabor nad starim selom. Izrazite kajže so pa zrastle okrog in okrog cerkve. Kajžarski pritisk v Poljane je bil tako močan, da je zrastle v neposredni bližini na drugi strani Sore nova vas Hotovlja, kjer je bilo 1825 kar 28 kajžarjev in 6 posestnikov $\frac{1}{3}$ grunta. Podoben primer dobimo pri Srednji vasi; na njeni skupni paši se je začela razvijati kajžarska naselbina Žabja vas. Isti primer se ponovi pri Sestranski vasi, v katere neposredni bližini je zrastle kajžarska naselbina Trata; še 1825 sta imeli obe naselbini obsežno skupno pašo. Ker je postala Trata kasneje sedež fare, se je kajžarstvo tam tem bolj razmahnilo. Na številne kajžarje naletimo tudi v Gorenji vasi in Dol. Dobravi. Tudi žirovsko središče izkazuje veliko naseljenost predvsem zaradi geografskega položaja. V Žireh, sedežu stare fare in županijskem središču, so se razvile kajže zlasti v neposredni bližini cerkve. V tem središču ležijo tudi naselbine Selo, Dobračeva, Stara vas in Nova vas, kjer povsod naletimo na številne kajžarje. Farna središča so vplivala na razvoj kajžarstva tudi ponekje v hribovju, kot v Javorjih in Leskovici.

Deloma so zrastle kajže tudi na propadlih ali vsaj oslabeledih gruntih. Gruntov je propadlo razmeroma malo. Pač so jih nekaj opustili takoj po prvi kolonizaciji, a to ozemlje so marsikje v 16. stol. ponovno kolonizirali. Od 480 gruntov, ki so se obdržali do 1500, jih je do 1825 propadlo 59; pri tem je pa upoštevati, da jih je 34 od teh le zdrknilo na stopnjo polgruntov. Nasprotno imamo pa kar 60 takih naselbin, ki so šele 1825 prav toliko gruntov kot ob ustanovitvi. V marsikateri naselbini dobimo primer, da so si preostali gruntri razdelili ozemlje propadle hube ter ga uživali kot polje ali pa gmajno. Sicer so pa zrastle kajže vsaj deloma na razsutih gruntih v Volči, Dolenčicah, Jelovici, Gor. in Dol. Brdu, Preserju, Lučnah in Žireh. Na tleh oslabeledih gruntov so se mogle razviti kajže v Dobju, Srednji vasi, Stari vasi, Gabrovem, Breznici, Dol. in Gor. Žetini ter Gor. Brdu. Ker se je na račun gruntov dvignilo razmeroma le malo kajž, dobimo le pri redkih naselbinah kajže med gruntarskimi poslopji.

V večini primerov so morali marveč kajžarji polja popolnoma na novo kultivirati na ozemlju skupnih pašnikov in gozdov. Morali so seveda imeti dovoljenje loške gosposčine, ki je nadzirala obseg novih krčevin in se je ozirala zlasti na starejše sosede, da niso bili preveč prikrajšani v svojih pravicah. Dosti je primerov, da nimajo številni kajžarji niti ene parcele v gruntarskem polju, ki tvori celoto zase. Često so kultivirali kajžarji zemljo takoj zraven gruntarskega polja; vsa obdelana zemlja je v takem primeru v enotnem kompleksu. V dolini, kjer je kajžarstvo številnejše, imajo kajžarji polje navadno v več delih pomešano med seboj. Ta način razdelitve bi torej ustrezal zaselskemu tipu; vendar parcele niso tako močno izprepletene, da bi iz take razdelitve sklepali na istočasno naselitev. Kajžar je predvsem kultiviral neposredno okolico svoje kajže; ker pa je bilo tam premalo prostora zaradi številnih kajž, je mogoče istočasno — lahko pa tudi šele kasneje — kultiviral zemljo, ki ni bila v neposredni bližini. Sicer pa dobimo pri poljanskih kajžarjih v splošnem primer, da ima vsak vse polje okrog kajže v eni celoti; opraviti imamo torej s kajžarskimi samnami oziroma njihovimi aglomeracijami.

V začetku je bila kajžarska kultivirana zemlja kaj borna. Pri mnogih kajžarjih omenjajo urbarji, da nimajo razen kajže nič drugega. Mnogi so imeli poleg kajže le vrtič ali njivico. Največ jih je redilo le po eno kravo. V teku časa se je položaj spremenil, zlasti odkar so — največ v 18. stol. — razdelili skupne gozdove in pašnike, ki so jih bili deležni do neke mere tudi kajžarji. V tem času so se marsikateri rovti dvignili na gruntarsko stopnjo. Zato izkazuje statistika l. 1825 nasproti l. 1630 več gruntov, navzlic propadu nekaterih, dasi v tem razdobju o kaki kolonizaciji ni več govora. V tem času se je dvignilo število $\frac{1}{3}$ gruntov od 93 na 205; v celoti tedaj zraste število $\frac{1}{3}$ — $\frac{2}{3}$ gruntov od 751 na 876. V tem porastu imamo torej gledati le izboljšanje starih posestev; za nove rovtarje tedaj ni bilo več pravih pogojev. Prostor imajo le še novi kajžarji, ki se dvignejo od števila 399 na 668.

* * *

V statistiki na str. 49—55 je upoštevano le število domov — tako gruntarskih kot kajžarskih. Poskusimo še v sledečem rekonstruirati po možnosti število prebivalstva v Poljanski dolini v posameznih razdobjih.

Temeljno oporo nam nudi pri tem poskusu statistika prebivalstva iz leta 1817;¹⁵⁷ ker imamo za leto 1825 na razpolago franciscejske katastralne mape s točno naznačenimi domovi, nam je dana možnost, da doženemo, koliko ljudi pride tedaj povprečno na en dom bodisi gruntarski ali kajžarski. Povprečni količnik znaša za celotno poljansko ozemlje 7, 6 (v posameznih županijah: hotavelska 6, 4; javorska 6, 8; poljanska 7, 1; žirovska 7, 3; brodska 7, 7; hlevno-vrška 7, 7; koroška 8, 0; osliška 9, 7). — V oporo nam je tudi notica, po kateri je štela poljanska fara 1704 okrog 5000 prebivalcev.¹⁵⁸ Takratni obseg poljanske fare je možno popolnoma točno rekonstruirati na podlagi urbarja iz l. 1630. Poljanska fara je takrat štela 635 posestev, katerih število je do 1704 naraslo na 649. Za poljansko faro velja torej v letu 1704 količnik približno 7, 7. Oba količnika iz dveh različnih stoletij se izredno ujemata. Zato upoštevam količnik 7, 6 tudi za starejšo dobo. Gibanje prebivalstva bi bilo torej sledeče:

Županiya	1318.	1500.	1630.	1817.
Javorje	540	494	828	994
Brode	350	334	532	636
Poljane	714	707	1885	2687
Hotavlje	646	547	1444	1750
Žiri	585	715	2143	2794
Koroška	631	631	707	1040
Hlevni vrh	—	281	502	703
Oslica	—	—	699	823
	3466	3709	8740	11427

Če upoštevamo celotno poljansko ozemlje, dobimo sledečo sliko za posamezna razdobja.

¹⁵⁷ Haupt-Ausweis über die Eintheilung des Laibacher Gouvernementsgebiethes in Provinzen, Kreise, Sektionen, Bezirks-Obrigkeiten, Untergemeinden und Ortschaften nebst deren Häuser- und Seelenanzahl im Jahre 1817 (Lic. knjižnica v Ljubljani).

¹⁵⁸ Koblar A., Drobtinice iz furlanskih arhivov. Izv. Muz. dr. II., str. 82.

1318	3466	1817	11427
1500	3709	1880	13515
1630	8740	1890	14212
1778 ¹⁵⁹	11040	1900	13968
1780 ¹⁶⁰	11244	1910	14162
1811 ¹⁶¹	11582		

Seveda je treba upoštevati, da so številke do 17. stol. le močno približne, one iz 18. in zač. 19. stol. pa zelo verjetno nekoliko prenizke.¹⁶²

NOTRANJE GIBANJE POLJANSKIH KOLONISTOV

Istočasno, ko se je vršila druga velika kolonizacija poljanskega ozemlja, je že prišlo do močnega notranjega premikanja starih in novih kolonistov. Pogoj za notranje gibanje je bil zlasti podan, ko je dobil podložnik pravico prodati zemljo, ki jo je obdeloval. Koroški kolonisti so se posluževali te ugodnosti že v 13. stol. (str. 28), ostali pa gotovo že proti koncu 15. stol.¹⁶³ Notranje gibanje lahko zasledujemo od 1500 dalje, od takrat, ko imamo na razpolago številne urbarje z imeni posameznih podložnikov. Seveda tudi ta v mnogih primerih odpovejo; saj so bila prav tedaj šele v nastajanju. L. 1500 je bilo za poljansko prebivalstvo samo krstnih imen brez priimkov kar 28,2%; še v 17. stol. dobimo le često samo krstno ime, s katerim si seveda ne moremo nič pomagati. Laže ugotovimo, da gre za isto rodbino, če je osebno ime posestnika iste kmetije dobilo končnico -ič, kot Gor. Vrsnik: 1500 Kalatz, 1560 Kalčič, Trbija: 1500 Gregor Klemenov sin, 1560 Klemenčič, Suhi dol: 1560 Jurij Štefanov sin, 1577 Štefančič, Dol. Ledina: 1560 Gregor Simonov zet, 1636 Simončič, Krnice: 1578 Jurij Jurijev sin, 1625 Jurjančič, Nova Oslica: 1579 Pavle Primožev sin, 1584 Pavle Primožič, Žiri: 1582 Miklavic, 1604 Miklavčič, Lajše: 1636 Mulner, 1642 Mulnerčič. Da niso bila imena v 16. in 17. stol. še trdna, kaže tudi pojav, da dobimo tedaj v 25 slučajih primer dvojnega imena pri istem podložniku, kot Pušar ali Ploha, Mačko ali Pleša, Lemovic ali Kavčič itd. Včasih je dodan osebnemu imenu tudi poklic, a kasneje je prvotno osebno ime odpadlo, kot Babič Zimerman, nato le še Zimerman.

Notranje premikanje lahko zasledujemo le na podlagi onih imen, ki so prav značilna za kako naselbino ali manjše ozemlje. Tako je poljansko ime Jezeršek doma v Jezerčicah (hotav. žup.), Stržiner v Stružinah (Žirovski vrh), Jelovčan v Jelovici (javor. ž.), Hojker-Fojker v Hojkah (kor. ž.), Hribern timer na

¹⁵⁹ Notaten oder eigentlich Materialien zu weiterer Ausarbeitung des Herzogthum Krain betreffend (Narodni muzej v Ljubljani). Statistika za 1778, 1780 in 1811 upošteva farne meje; ker je segala deloma v Poljansko dolino tudi loška fara, so številke le približne. Upoštevajoč razmere na koncu 19. stol. računamo lahko, da je spadalo iz loške fare v takratnih letih v poljansko ozemlje najmanj 1200 ljudi.

¹⁶⁰ Ganz kurz gefaßte Beschreibung von dem Herzogthume Krain (Nar. muzej v Lj.).

¹⁶¹ Tableau général de la population des Provinces Illyriennes (F.I.E 61, 6) Paris, Archives Nationales. (To statistiko kot tudi ono pod 159 in 160 mi je dal na razpolago g. doc. dr. Zwitter, za kar se mu tudi na tem mestu iskreno zahvaljujem.)

¹⁶² Zwitter Fr., Prebivalstvo na Slovenskem od 18. stol. do današnjih dni, str. 37/8.

¹⁶³ Landshut, Staatsarchiv, Rep. 53, Fasc. 295; register iz l. 1493.

Hribu (kor. ž.). Kolikor je najti teh imen v 16. in 17. stol. v Poljanski dolini, so vsa v neposredni bližini teh središč. Razen teh so še nekatera druga imena zelo značilna za Poljansko dolino, od koder so se širila drugam, kot Ažbe (1500 ga dobimo le v Lomu in Dolenčicah v jav. ž.), Čadež (polj. ž.), Demšar (1500 le v Gor. Žetini), Jesenko (1500 v Dobnem, Studorju, Leskovici, Kopačnici — hotav. ž., v Todražu-polj. ž.), Kermelj (1500 le na Valterskem vrhu — kor. ž.), Krek (jav. ž.). Prav močno — vsako najmanj v dvajsetih primerih — so bila v 16. in 17. stol. razširjena v Poljanski dolini tudi imena: Albreht (zlasti žir. ž.), Avsenik, Alič (zlasti polj. ž.), Bogataj (66 primerov, zlasti žir. in osl. ž.), Bizjak (hot.), Burnik, Vončina (hot.), Cerer (polj.), Terček (polj. in hot.), Trpin (hlevnovrška), Tavčar (43 osl. in hot.), Dolinar (polj. in kor.), Dolenc (47 zlasti jav.), Eržen (47 zlasti osl.), Ferlan (40, hot.), Ferlic (polj.), Grošelj (jav.), Guzelj, Jereb (hlev. in žir.), Jančič (žir.), Jeraša (hot.), Kavčič (64, žir.), Kumer (osl.), Košir (polj.), Kalan (brod.), Kos (jav.), Lostrek (žir.), Luznar (polj., hot.), Miklavc (jav.), Maček (53, žir., hot., polj.), Oblak (49, polj.), Pivk (žir.), Petrič (žir.), Podobnik (osl.), Primožič (osl.), Peternelj (49, osl.), Raznožnik (žir.), Razvozda, Režek (polj.), Strel in Strelec (zlasti žir.), Sedej (osl.), Šust (polj.), Šubic (55, hot., polj.).

Iz teh najmočnejših središč so se širila imena na vse strani. Oglejmo si le dva izrazita primera! Ime *D e m š a r* je bilo prvotno doma edino v Gor. Žetini, kjer sta bila od 1500 do 1714 dva gruntarja tega imena. V sledečih letih dobimo ime takole razširjeno: *G r u n t a r j i*: 1560—1714 Murave, 1560—1679 Žiri, 1560—1577 Hojke, 1577—1714 Dolenčice, 1582—1625 Jelovica, 1582—1609 Sv. Ožbolt, 1604—1659 Gor. Žetina, 1630—1656 Jazbine, 1630—6 Osovnik, 1679 do 1714 Selo, 1679—1714 Dol. Brdo, 1679—1714 Gor. Ravne, 1679—1714 Javorje, 1679—1714 Delnice, 1679—1714 Delnice, 1688—1714 Brekovice, 1709—14 Pre-serje, 1709—14 Sestranska vas, 1709—14 Dol. Brdo, 1709—14 Gor. Brdo, 1709 do 14 Javorje, 1709—14 Četena ravan. — *K a j ž a r j i*: 1560—1688 (žir. ž.), 1560—1604 (jav.), 1568—77 (jav.), 1578—1610 (Žetina), 1625—79 (Račeva), 1625 (žir.), 1625 (hot.), 1625—1714 (Gor. Žetina), 1630—59 (hot.), 1630—42 (jav.), 1643—1714 (žir.), 1643—1714 (hot.), 1659—1714 (žir.), 1659—1714 (Račeva), 1659—79 (polj.), 1659—88 (jav.), 1659—1714 (Žiri), 1679—1714 (Stara vas), 1679—1714 (žir.), 1679—1709 (žir.), 1679—1709 (polj.), 1679—1709 (jav.), 1679 do 1688 (jav.), 1679—1714 (jav.), 1679—1714 (jav.), 1688—1714 (Nova vas), 1688—1714 (Sestranska vas), 1688—1709 (Malenski vrh), 1688—1714 (polj.), 1709—14 (Poljane).

Ime *O b l a k* je bilo spočetka doma le v Lučnah; tu sta bila tega imena dva gruntarja od 1500—1714. V 16. in 17. stol. je bilo ime močno razširjeno. *G r u n t a r j i*: 1560—1679 Vinharje, 1560—1714 Dolge njive, 1577—1709 Dol. Brdo, 1588—1659 Zadobje, 1604—1714 Gorenja vas, 1604—25 Sestranska vas, 1604—1714 Lučne, 1610—1714 Bukov vrh, 1625—59 Dolge njive, 1630—1714 Lučne, 1636—79 Dol. Brdo, 1636—79 Brdo, 1636—1714 Kremenik, 1641—88 Kladje, 1641—59 Kladje, 1641—1714 Trbija, 1659—1714 Srednja vas, 1659—1714 Poljane, 1659—1714 Prilesje, 1679—1714 Brode, 1688—1709 Breznica (žir.), 1688—1714 Gorenja vas, 1709—14 Brode. *K a j ž a r j i*: 1588—1604 (polj.), 1625—59 (Sestranska vas), 1630—1714 (polj.), 1630—79 (polj.), 1630—89 (Brebovnica), 1659—88 (žir.), 1659—79 (žir.), 1659—1714 (žir.), 1659 (polj.), 1659 do

1714 (polj.), 1659—79 (polj.), 1659—79 (polj.), 1659—88 (polj.), 1679—1709 (žir.), 1679 (hot.), 1679—1714 (polj.), 1679—1714 (polj.), 1679—88 (polj.), 1679—1714 (jav.), 1688—1709 (žir.), 1688—1709 (polj.), 1688—1709 (polj.), 1709—14 (Račeva), 1709—14 (Brebovnica), 1709—14 (brod.).

Obe imeni, ki sta bili prvotno doma le v eni naselbini, kažeta, kako močno se je gibal prebivalstvo v 16. in 17. stol. po Poljanski dolini. Isto je možno razbrati tudi iz drugih imen, katerih prvotno domovino je mogoče doznati. Velik del premikanja gre pač na račun rodbinskih zvez. Vendar je razvidno iz urbarja 1630, da so posestva tudi zaradi drugih vzrokov močno prehajala iz rok v roke, kar je možno razbrati iz tabele, ki obsega dobo nekaj desetletij pred 1630.

A) Grunti		B) Kajže in rovti	
Negotovo	12.2%		40.3%
Dedovanih	60.8%		25.4%
Kupljenih	17.4%		29.4%
Zamenjanih	5.5%		4.0%
Na dražbi prodanih	4.1%		0.9%

Da je pri kajžah in rovtih tako visok odstotek negotovih, nas ne sme motiti; zakaj zelo mnoga posestva so bila prav takrat v nastajanju in jih zato tedaj niti ni bilo mogoče dedovati. Večino negotovih je pri A in B pač treba prišteti k dedovanim. Preseneti nas pa zelo visok odstotek kupljenih posestev, ki je znaten že pri gruntih, ki pa še bolj naraste pri kajžah in rovtih; skoro vsako tretje posestvo pod B je bilo v teku par desetletij prodano. Zamenjavanje posestev, ki se je vršilo tudi med podložniki različnih gospodstev, je bilo pri gruntih za spoznanje česče kot pri kajžah in rovtih, a na dražbo je šlo dosti več gruntov kot kajž ali rovt.

Grunti, ki so ostali po obsegu skozi stoletja večinoma neokrnjeni, so torej močno menjali gospodarje. Na redkih se je obdržalo staro ime od 1500 do 1825. Z gotovostjo je zabeležiti le deset takih primerov: Gor. Vrsnik-Filipič, 1500 Kalatz, 1560—1825 Kalčič, Gor. Ledina-Trepal, Žiri-Naglič, Srednje brdo-Eržen, Lučne-Oblak, Podobeno-Dolenec, Dolenčice-Izda ter Ažbe, Stanišče-Kermelj. V devetih primerih, pri katerih je 1500 omenjeno samo krstno ime, je pa kontinuiteta samo verjetna: Sovra—1560 Mihael Andrejev sin, 1564 Mihael sin Andreja Albrehta, 1564—1825 Albreht, Gor. Vrsnik—1500 Mihael Štefanov sin, 1560—1825 Kalčič, Govejk 1500 Ahac Janezov sin, 1560—1825 Kalčič, Jezeršek—1500 Linhart, 1560—1825 Guzelj, Hotavlje—1500 Simon Linhartov sin, 1560—1825 Šubic, Lajše—1500 Jurij Pavlov zet, 1560—1825 Čadež, Gaberk—1500 Gregor Primožev sin, 1560 Mihael Gregorjev sin, 1604—1825 Marcina, »Nalogu«—1500 Klemen Kristanov sin, 1560—1825 Bernik, Kovski vrh—1500 Luce Petrov sin, 1560 Matevž Ožbaltov sin, 1568 Martin sin Matevža Debeljaka, 1568—1825 Debeljak.

Zusammenfassung.

Die Poljanska dolina, die schon in der vorslowenischen Zeitperiode auf den verschiedensten Seiten sehr spärlich besiedelt war, haben die Slowenen wahrscheinlich bald nach ihrer Ankunft in die neue Heimat kolonisiert. Wahres Leben gab jedoch diesem Gebiete der Bischof von Freising, der 973 den größeren Teil der Poljanska dolina im Westen bis zum Bach Volaštica und den Ortschaften Hotavlje, Bačna und Kremenik erhalten hatte; das übrige Gebiet dieses Tales war dem Bischof vor 1291, sehr wahrscheinlich aber bald nach 989 zugefallen. Damit begann die Periode der intensiven Kolonisierung der Poljanska dolina. Die Kolonisten besetzten zunächst die günstigeren Lagen sowohl im Tale als auch die Sonnenlehnen im mittleren Gebirge am linken Ufer der Sora, wo die Kolonisierung in der Hauptsache schon in der Mitte des XIII. Jahrhunderts abgeschlossen war. Von hier aus begannen sie sich in der zweiten Hälfte des XIII. Jhs. auch auf die westliche Seite des Gebirges auszudehnen, wo sie aber anfangs nicht festen Fuß faßten. Zu gleicher Zeit drangen sie auch in den mittleren Teil des Gebirges auf der rechten Seite und in jenes um Žiri als Mittelpunkt vor. Diese ganze Zeit hindurch — vom 12.—14. Jh. — fand die Kolonisation im Gebirge auf der östlichen Seite der Poljanska dolina statt. Die erste große Kolonisationstätigkeit fand ihren Abschluß wahrscheinlich in der Mitte des 14. Jhs. im süd-westlichen Teil im Gebiete von Hlevni vrh. Im Bereiche der älteren Kolonisation stoßen wir überall, ausgenommen im östlichen Gebirge, ausschließlich auf die Bodenteilung in Gewinn- und Weilerfluren, was bezeugt, daß sich damals Kolonisten in Gruppen ansiedelten. Diese Art der Ansiedlungen ist zu Anfang des 14. Jhs. fast völlig den Ansiedlungen auf Einzelhöfen und ihren Agglomerationen gewichen, die an den Winterlehnen des Gebirges am rechten Ufer der Sora stark überwiegen, am linken aber nur bis an den äußersten Osten heranreichen.

Das östliche Gebirge und das Gebiet des Amtes Hlevni vrh besiedelten die Kärntner Kolonisten slowenischer Nationalität mit teilweise deutschem Einschlag. Im übrigen Teil der Poljanska dolina waren die Kolonisten im allgemeinen bodenständige Slowenen.

Die Bauerngründe, die zwar sehr verschieden in Bezug auf die Ausdehnung waren, maßen zumeist 10—17 Joch. Die älteren waren im allgemeinen kleiner als die jüngeren, was teils von der besseren Lage und dem fruchtbaren Boden abhängt. Die einzelnen Besitzer besaßen zumeist eine Hube, außer im Gebiete des Hlevni vrh und im Kärntner Amt, wo die Untertanen schon 1291 das Recht innehatten, die Huben zu verkaufen, beziehungsweise sie in mehrere Teile zu teilen; auf diesem Boden hatten die einzelnen den Genuß von $\frac{1}{4}$ —4 Huben.

Mit Rücksicht auf die Abgaben, die man schon im 13. Jh. fast in ihrer Gesamtheit mit Geld abkaufen konnte, erhalten wir im 13. wie auch im 16. Jh. drei Arten von Grundbesitz; die älteren zahlten mehr, die jüngeren begünstigte der Bischof, die Grundbesitzer der dritten Art, jene im Kärntner Amt und in dem des Hlevni vrh, genossen bei den Abgaben ziemliche Erleichterungen. Der Zehnte, den die Herrschaft von Loka selbst im 17. Jh. nur in geringerem Maße einforderte, war für das ganze Gebiet der Poljanska dolina ziemlich einheitlich und im Vergleich zu den übrigen Abgaben drückend. Nur wenige einzelne waren befreit. Der Wert aller dieser Abgaben ohne Rücksicht auf die Robot betrug 1630 vom Grund 9—16 Fl. Von der Robot waren alle, auch die niedersten bischöflichen Bediensteten befreit, desgleichen auch die Gastwirte und die Bauern der Schweig- und Widmairhuben. Unter den Hörigen, die Weinfuhren verrichteten, die Objekte bei den Herrschaftsbesitzungen ausbesserten, Holz hackten und das nötige Holz nach Loka führen mußten, bevorzugte man bis in die Mitte des 17. Jhs. die Untertanen des Amtes Hlevni vrh und des Kärntner Amtes. Von damals an aber waren alle Untertanen verpflichtet, eine neue Steuer, das Robeitgeld, zu zahlen und einen Tag im Jahre wirkliche Robot zu leisten.

Im 16. Jh., zur Zeit, als im Sinne der Rezeption des römischen Rechtes der ganze Reichtum an Erzen dem Landesfürsten zufiel, traten die Hammerwerke auf (Hobovše,

Brekovice, im 17. Jh. auch an der Volaščica und Brebovščica), die sich aber nirgends auf die Dauer halten konnten. Da aber Gefahr drohte, daß der bischöflichen Gewalt die beträchtlichen, nicht besiedelten Wälder in der westlichen Hälfte der Poljanska dolina entzogen würden, kam es im 16. und Anfang des 17. Jhs. zu einer intensiven Kolonisierung des bedrohten Gebietes.

Der Ausgangspunkt der neuen Kolonisierung ist in den nordwestlichen Teil der Poljanska dolina zu verlegen, wo in der Mitte des 16. Jhs. das neue Amt Oslica entstand und die Kolonisation um 1588 ihren Abschluß fand. Von hier aus nahm sie die Richtung von Westen gegen Osten in das Gebiet des benachbarten Amtes Hotavlje und Žiri. Unterdessen kultivierten die Kolonisten auch das umfangreiche Gebiet des Žirovski vrh, von Brebovnica und Lavrovec. Die zweite Kolonisation, die um 1630 beendet war, blieb nicht viel hinter der ersten im westlichen Teile der Poljanska dolina zurück, während man im östlichen Teil, der schon bei der ersten Kolonisation intensiv besiedelt war, nur einen geringen Zuwachs wahrnimmt. Die neuen Kolonisten bevölkerten manchenorts den Boden, der schon in der ersten Periode besiedelt war, aber bald darauf verwüstet wurde. Es waren im allgemeinen Heimische aus der unmittelbaren Umgebung, nur in die nordwestlichen Gebiete drangen die benachbarten Tolminer vor. Die Kolonisierung wurde nur durch Einzelne durchgeführt, weshalb man auf diesem Gebiete ausnahmslos nur auf Einzelhöfe und deren Agglomerationen stößt, die verschiedenste Ausdehnungen aufweisen.

Um 1630 war das Gebiet der Poljanska dolina geschlossen angesiedelt. Von nun an war hier nur noch für neue Keuschler Raum, die sich schon gleichzeitig mit den Gereutlern anzusiedeln begonnen und den Höhepunkt ihres Wandertriebes zu Anfang des 17. Jhs. erreicht hatten. Die neuen Keuschler waren bodenständige Heimische, nur im Westen finden wir auch solche aus Tolmin. Ihre Entfaltung begünstigten im 16. Jh. und zu Anfang des 17. Jhs. vor allem die Hammerwerke, später aber besonders auch der Verkehr (vor allem im Tale mit dem Mittelpunkt um Poljane und Žiri) und die erschöpften und verfallenen Grundbesitzungen; an letzteren gab es im Verlaufe der Jahrhunderte bis zum 19. Jh. sehr wenige. Daher sahen sich die Keuschler genötigt, den Grund und Boden in den meisten Fällen aufs neue zu kultivieren, und zwar auf dem Boden der gemeinsamen Weiden und Wälder. Anfangs ernährte sie nur der karge Boden, sie konnten sich jedoch emporarbeiten, als zumeist im 18. Jh. der gemeinsame Grund und Boden aufgeteilt wurde. Die neuen Keuschler, die dieser Begünstigung nicht teilhaft wurden, sind daher zum größten Teil sozial schwächer.

Während der zweiten Kolonisierung kam es zu einer mächtigen inneren Bewegung, die das Kaufrecht, das die Kärntner Kolonisten schon im 13. Jh., die anderen aber gewiß schon gegen das Ende des 15. Jhs. besaßen, begünstigte. Von diesem Recht machen besonders die Grundbesitzer, noch mehr aber die Gereutler und Keuschler Gebrauch. In einigen Jahrzehnten vor 1630 wurden 17.4% Grundbesitze und 29.4% Gereute und Keuschen verkauft. Selten sind daher Besitzungen, die von 1500—1825 den gleichen Beinamen beibehalten haben. Grundbesitze, die Jahrhunderte in ihrer Ausdehnung größtenteils gleich geblieben waren, hatten ihre Eigentümer stark gewechselt.

ODLOMKI STIŠKEGA NEKROLOGIJA IZ 15. STOLETJA

Milko Kos (Ljubljana)

Pomembni viri za poznavanje srednjeveške zgodovine so nekrologiji ali mrtvaške knjige, ki so jih, urejene navadno po mesecih in dneh, vodile cerkvene ustanove v namen, da so se pri posameznih dneh mogle spominjati umrlih članov, sobratov in dobrotnikov, pa tudi drugih cerkvenih in svetnih oseb, ki so bile v zvezi z dotično cerkvijo. Iz slovenskih samostanov nam je ohranjenih le malo takih nekrologijev. Nekrologij kartuzije v Bistri pri Ljubljani, ki je bil začet kmalu po letu 1415., je opisal, ocenil in objavil Wl. Milkowicz.¹ Ta nekrologij je služil za podlago mlajšemu iz 17./18. stoletja, ki ga je opisal in v izvlečku priobčil Kozina.² Nekrologij kartuzije v Žičah, ki sta ga deloma objavila Pusch in Frölich, je bil, kot se kaže, sestavljen v 15. stol., sklicuje se pa tudi na starejši nekrologij.³ Nekrologijske zapiske o žičkih profesih in konverzijah iz 17. in 18. stoletja vsebuje rokopisni kodeks št. 640 Univerzitetne biblioteke v Gradcu.⁴

Niso bili pa doslej povsem neznani tudi nekrologiji cistercijanskega samostana v Stični. Mlajši nekrologij, sestavljen kratek čas pred razpustitvijo samostana (zgodilo se je to l. 1784), se nahaja v arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani. Sledove starejših imamo pa v vrsti rokopisnih del za stiško zgodovino, ki se nahajajo danes deloma v arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani, deloma v Nacionalni biblioteki na Dunaju in jih je sestavil marljivi stiški historiograf Pavel Pucelj (Puzel, 1669—1721). Iz Puceljeve roke je tudi stiški nekrologij v rokopisu male kvartne oblike, ki se nahaja danes v arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani in je večidel iste vsebine kot obsežen nekrologij, ki ga je na svoj način objavil Pucelj v četrtem delu svoje »Idiographia sive rerum memorabilium monasterii Sitticensis descriptio... 1719« (rokopis v arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani). Kozina, ki je v izvlečku objavil Puceljev nekrologij in zgoraj omenjeni mlajši stiški nekrologij iz 18. stol., sodi, da so Puceljevi nekrologiji nedvomno prevzeti iz starih mrtvaških knjig.

Wl. Milkowicz ima pa o teh v Puceljevih rokopisnih delih objavljenih nekrologijih znatno neugodnejše mnenje. Če je Pucelj sploh imel kako predlogo in je bila ta starejša, ji je s svojo samovoljno preureditvijo vzel prvotno vrednost.

¹ Die Nekrologe der Karthause Freudenthal, Mittheilungen des Musealvereins für Krain, II (1889), 41 dalje.

² Kodeks 8071 Nacionalne biblioteke na Dunaju. — Mittheilungen des Historischen Vereines für Krain, 18 (1863), 27—31.

³ Diplomataria sacra ducatus Styriae, II (1756), 329 dalje.

⁴ A. Stegenšek, Konjiška dekanija, 289.

Kajti imena mrtvih je razporedil v razdobjih po sto let v alfabetskem redu, v vsakem stoletju pa pustil umreti natančno po 50 menihov. Milkowiczu se zdi, da je Pucelj večino svojih nekrologijev sam sestavil ali je pa vsaj delal po ne mnogo starejših predlogah. Če je samostan vobče začel voditi kak nekrologij, se je moglo to zgoditi leta 1350., ko je Stična sklenila bratovščinsko zvezo s cisterco v Reinu pri Gradcu, ali pa leta 1386., ko je stopila v tako zvezo z benediktinci v Gornjem Gradcu. Mogoče pa Pucelj starejših nekrologijev, če jih je Stična vobče imela, sploh ni videl. Milkowicz sklepa to iz Puceljevega neznanja za točen smrtni datum vojvodinje Viride, vdove po avstrijskem vojvodu Leopoldu III., velike dobrotnice stiškega samostana. Nekrologiji pri Puclju so brez vrednosti, tako zaključuje Milkowicz svoja izvajanja o tem predmetu.⁵

Najdba odlomkov originalnega stiškega nekrologija iz 15. stol. nam more dati odgovor na vprašanja, ki jih je postavil Milkowicz. Na odlomke me je opozoril kolega prof. dr. J. Kelemina, za kar se mu prav lepo zahvaljujem. Pri vezavi 5. zvezka imenjske knjige (Gültbuch) za Kranjsko za l. 1619—1661 — danes v arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani — so bili uporabljeni trije pergamentni odlomki v velikosti 41×28 cm, $42 \times$ ok. 8.5 cm, 41×2.5 cm. Že pred odločitvijo od platnic imenjske knjige mi je bilo jasno, da gre tu za odlomke originalnega stiškega nekrologija iz 15. stoletja.⁶

Iz teh danes v arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani hranjenih odlomkov moremo spoznati, kako je bil urejen stari stiški nekrologij. Pergamentni listi velikega folio-formata so bili razdeljeni na šest stolpcev v sledečem redu od leve proti desni: 1. koledar, ki je obsegal a) pri posameznih dneh dnevnice črke od A do G, b) označbo dni po rimskem načinu s kalendami, nonami in idi, c) pri nekaterih dneh svetniške praznike po cistercijskem koledarju,⁷ 2. stolpec umrlih menihov, »monachi«, 3. stolpec umrlih novicov, »novicii«, 4. stolpec umrlih konverzov, »conversi«, 5. stolpec umrlih plemičev, »nobiles«, 6. stolpec umrlih »familiaris«. Pod 2—4 so torej zabeležene duhovne osebe iz Stične pa tudi od drugod, pod 5. plemstvo, pod 6. pa osebe, ki so spadale k samostanski družini, meščani in druge laiške osebe neplemiškega stanu.

Z rdečilom so izpisani naslovi posameznih stolpcev, rimski koledar in pomembnejši svetniški prazniki, med umrlimi pa nekatere osebe, ki so zavzemale ali visok položaj (na primer stiški opat, koroški vojvoda, goriški grof) ali se pa prejkone izkazale napram samostanu. Snov je bila tako razporejena, da so pri odprti mrtvaški knjigi na dveh hkrati vidnih straneh bili vpisi za polovico meseca; pri mesecih po 30 dni po 15 dni, pri mesecih po 31 dni pa dnevi 1—16, oziroma 17—31 na vsakih dveh straneh. Na odlomkih, ki so se nam ohranili, imamo

⁵ G. Kozina v Jahresbericht der k. k. Ober-Realschule in Laibach 1865, 7 dalje. Wl. Milkowicz, Die Chronik Puzels aus dem krainischen Cistercienserstifte St. Sigmund, Mittheilungen des Musealvereins für Krain, III (1890), 66 dalje. — Milkowiczova trditev o 50ih umrlih menihih vsakih 100 let se ne vjema s podatki pri Puclju.

⁶ Prim. o imenjskih knjigah sedaj J. Polec, Svobodniki na Kranjskem, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, 17 (1936), 16 dalje.

⁷ H. Grotefend, Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit, II/2, 23 (cistercijski redovni koledar).

vpisano: a) za dni od 1. do 15. septembra stolpec »conversi«, b) za dni od 16. do 30. septembra stolpec »novicii«, c) za dni od 17. do 31. oktobra stolpce »conversi«, »nobiles« in »familiares«, d) za dni od 1. do 14. novembra pa stolpce »koledar«, »monachi« in »novicii«. Posamezne stolpce delijo navpične črte, posamezne dni pa vodoravne.

Ureditev stiškega nekrologija je podobna ureditvi dveh nekrologijev cistercijskega samostana v Reinu pri Gradcu.⁸ Od enega sta nam ohranjena dva odlomka iz 14. stol., drugi, začel leta 1390, je pa popoln. Oba imata na folijih velike oblike razdeljeno snov na pet stolpcev: servicia, monachi, novicii, conversi, familiares. Podobno ureditev na take stolpce imata od vzhodnoalpskih cistercijskih samostanov še samostana v Heiligenkreuzu in Lilienfeldu na Nižjem Avstrijskem.⁹ Tako ni samostan v Reinu dal Stični le prve menihe, imel v Stični nekatere cerkveno-upravne privilegije, dajal Stični predloge za knjižno-iluminatorsko in literarno delo, marveč bil Stični tudi, kar se tiče ureditve najstarejšega znanega nekrologija, za zgled.¹⁰ Ne dolgo za obema reinskima in nemara pod njunima vplivoma je namreč nastal stiški nekrologij.

S tem prehajamo na vprašanje o času, kdaj je nastal naš stiški nekrologij. Vpisi v njem so od peterih rok: 1. roka, ki je najstarejša in je vpisala ogromno večino teksta ter jo bomo še skušali podrobneje datirati, 2. roka, ki je proti koncu 15. stol. zapisala nekatera imena, 3. roka, ki piše še gotsko kurzivo, od nje je zapis iz l. 1525, 4. roka s humanistično pisavo 16. stol., 5. zapisi 17. stol.

Prvo in glavno roko moremo podrobneje datirati iz zapisov samih. V stolpcu plemičev vpisana Elizabeta iz Čreteža (Rewtenberg) je umrla l. 1425 (gl. spodaj op. 11). Pri stiškem opatu Petru je od glavne roke pripisana letnica njegove smrti: 1427. Pavel Glogowicz, ki je omenjen v vrsti umrlih plemičev, se v virih zadnjič omenja l. 1432 (gl. spodaj opazko 10). Mnenja sem, da je kmalu po tem letu glavna roka sestavila temeljni tekst naše mrtvaške knjige. Nedvomno se je pri tem posluževala starejših zapisov, ki so tudi mogli biti nekrologiji ali vsaj imeti nekrologijski značaj. Najstarejše ime z ozirom na življenjsko dobo, ki sem ga mogel iz naših nekrologijev točno določiti, je Vlfoldus, opat v Admontu na Štajerskem, ki je umrl 2. novembra 1137, živel tedaj še ob času, ko so leta 1136 ustanavljali v Stični samostan (gl. spodaj opazko 22).

Preostane nam še vprašanje, kako moremo danes, po najdbi stiškega nekrologija iz 15. stol., soditi o vrednosti nekrologijev, ki jih je v svojih rokopisnih delih iz stiške zgodovine uporabljal in objavljaj Pavel Pucelj. Vrednost njegovih zapisov je različna glede na stanovske kategorije, v katere je tudi Pucelj, seveda na prav svojevrsten in svojevoljen način, razdelil svoje nekrologijsko

⁸ Popis in izdajo obeh reinskih nekrologijev je priredil v Monumenta Germaniae historica. Necrologia, II, 341—355, Herzberg-Fränkel. Odlomke je opisal in objavil tudi H. Zeissberg, Archiv für österreichische Geschichte, 58 (1879), 217 dalje. Nekrologij iz l. 1390 je opisal A. Weiss, Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen, II (1865), 16, v izvlečku sta ga pa priobčila Pusch in Frölich, Diplomataria sacra ducatus Styriae, II (1756), 333—353.

⁹ Monumenta Germaniae hist., Necrologia, II, str. V.

¹⁰ Wl. Milkowicz, Die Klöster in Krain, Archiv für österr. Geschichte, 74 (1889), 297 dalje, 305. — M. Kos - Fr. Stelè, Srednjeveški rokopisi v Sloveniji, 8 dalje, 14 dalje. — Fr. Stelè Monumenta artis Slovenicae, I, 49.

gradivo. Imena menihov in novicev, razvrščena v nekrologiju po mesecih in dneh, so pri Pucelju razporejena svojevoljno le na stoletja. Imena konverzov ima Pucelj izpisana po alfabetskem redu. Kolikor morem iz ohranjenih odlomkov presoditi, je skoraj vsa imena konverzov — z nekaterimi napakami sicer — zopet najti v Puceljevem seznamu. Zelo samovoljno je postopal Pucelj z imeni plemičev. Sestavljal je obsežne, po alfabetu urejene »nekrologije« ustanovnikov, dobrotnikov itd. stiškega samostana, toda uporabljal pri tem le v majhni meri naš nekrologij (ali pa kak prepis njegov). Prevzel je iz svoje nekrologijske predloge imena le nekaterih plemičev, jim dodal večkrat le zaokrožene letnice, večidel imen plemičev pa ni, kot se kaže, sestavil na podlagi nekrologijskih virov, marveč raznih listin in podobnega gradiva. Najbolj se Pucelj približuje predlogi in s tem našemu nekrologiju ter zanesljivosti v rubriki, ki našteva umrle »familiares«. Pod to rubriko vpisana imena je pustil razvrščena po mesecih, kot jih je našel v predlogi; izpustil je le dneve. Toda tudi iz stolpca »familiares« ni prevzel vsega, posebno težje čitljiva in nenavadnejša imena je rad izpuščal, nekatera imena tudi popravljal, imena ženskih oseb pa kar prešel.

Z ozirom na vse to moremo iz Puceljevega gradiva in prepisov obnoviti do neke mere stari stiški nekrologij le v kolikor se tiče rubrike »familiares«, glede ostalih rubrik pa Puceljevo samovoljno prenašanje tak posel skoraj docela onemogočuje. Posebno velja to za rubriko, pod katero so zbrana imena umrlih plemičev.

V objavi nekrologijskega odlomka, ki sledi, označujem glavno in prvo roko z navadnim tiskom, ostale pa z manjšimi črkami in pridejanim datiranjem po stoletjih (na primer: 17 = 17. stoletje). Razprt tisk pri vpisanih imenih pomenja pisavo z rdečilom, arabske številke ob levem robu pa mesečne dneve.

SEPTEMBER

CONV(ERSI)

2. Blansla.
3. Lantwinus.
7. Petrus conversus.
11. Otto. Gotschalcus conversus.
14. Chuno. Dittricus conversus. LX.

(NOV)ICII

16. (...) us novicius.^{a)}
17. (...) enire con (...)dom)ino Alberto (...) comite de Goricia sollempniter.^{a)}¹
18. Nicolaus novicius.
19. September in Höfflain. 17.
20. Dominus Fabianus Perneck kancelarius domini abbatis Johannis XIX. Ioannis Glauitsch. 16.²
22. Vlricus novicius.
23. XVI.
25. Conradus plebanus in Sancto Vito.³ Johannes plebanus in Tiuer.⁴
26. ... et sacerdos (...ci)vitae et prior... abbatis.^{a)} 17.
27. 1673. ... illos (?)^{a)} anno 1673 ... ta erat et ...^{b)} 17.
30. ... sacerdos anno 1651^{a)} ... Rudolffswö(rth).^{b)} 17.

OCTOBER

17. FAM.⁵ Laukart. Geysel. Duricus. Gerdrudis de Weyssberg.⁶
18. CV.⁵ Jacobus conversus. NOB.⁵ (Dom)ina Clara de Offenpach.⁶ Gerlacus de Weinch.⁶ FAM. Heinricus. Agnes. Marquardus. Stephanus. Marcus. Marinus. Magister Nicolaus prebendarius 96.⁸
19. CV. Accellinus. Leo. Johannes. Conradus. Leo conversus. FAM. Chunrat. Janse.
20. NOB. Herrodus de Awersperg.⁹ FAM. Wolfarus.
21. CV. Petrus conversus. NOB. Hayna. Paul Glogowicz.¹⁰ FAM. Christina. Marquardus. Wilhelmus. Agnes.
22. CV. Johannes conversus. FAM. Dreitel. Mechtildis. Martinus. Gerdrudis. Meinhardus. Amelricus. Lieppurch.
23. NOB. Elizabeth de Rewtenberg.¹¹ Offna de Schonberg.¹² FAM. Fridricus. Nicolaus. Nicolaus. Jacob et filia eius Dorothea. Andre. Thomas officialis de Possen.¹³ Briccius Tanczl. Agnes uxor et omnium liberorum. 15 ex.
24. CV. Dobrosso conversus. NOB. Chunegundis. FAM. Wolfgangus. Adelbertus. Dyemut.
25. NOB. Gregor de Standorff cum sanguineis (!) suis.¹⁴ FAM. Amelricus. Nachbrochna. Johannes. Heinricus. Nedobel.
26. CV. Bernhardus conversus. NOB. Vlricus dux Karinthie et Philippus frater eius.¹⁵ FAM. Jacob. Margreta.
27. CV. Edelberdus conversus. NOB. Georius Hoffsteter. FAM. Ernestus. Meinhardus. Rudolfus. Symon. Wulsilch. Cristan. Perchta. Chinicz. Winter.
28. NOB. Chunegundis et Mathias de Kosyak.¹⁶ Dominus Laurencius de Awersperg milles.⁶ FAM. Biley. Adam. Waltheus.⁶ Reychut. Leutoldus. Meinhardus. Michael. Lienhardus. Hermayne. Meinhardus. Christina.
29. NOB. Dominus Albertus miles de Offenpach.¹⁷ Agnes de Meychou.¹⁸ Georgius Mönkniczer. Margaretha uxor eius. 15 ex. FAM. Hertwidus. Frouinus. Waltheus.⁶ Heinricus Zemfiel. Elicabeth uxor eius de Staencz. Urbanus et Andreas de Staencz cives et Vrsula uxor Martini pyleatoris. Petrus Egkell civis de Staencz. 15 ex.¹⁹
30. CV. Georius. Alexus conversus. NOB. Meinhardus dux Karinthie.²⁰ FAM. Perchta. Andia. Heinricus. Otto. Primus cocus.
31. CV. Laure. Heinricus. Menclinus. Adam con(versus).

NOVEMBER

1. d. kal. nove. Omnium sanctorum. MON. Gotfrid(us. R)upertus.^{b)} Johannes monachus et sacerdos de Runa.²¹
2. e. 4. non. Commemoratio omnium animarum. MON. Vlfoldus abbas Admundensis.²² Dominus Conradus Yserperger de Stancz.¹⁹ NOV.⁵ Dominus Thomas plebanus in Saxenueld.²³
3. f. 3. non. MON. Heinricus.
4. g. 2. non. MON. Dominus Johannes et dominus Andrea abbates in Lantstrost.²⁴ Bernhardus monachus et sacerdos. Vlricus professus in Czewtel.²⁵
5. A. non. Malachie episcopi. MON. Dominus Wernhardus Victoriensis.²⁶ Georius monachus et sacerdos.
6. b. 8. id. MON. Woltingus.
7. c. 7. id. NOV. (H)einricus notarius.
8. d. 6. id. Quatuor coronatorum.

9. e. 5. id. Theodori martyris. MON. Dominus Petrus abbas Sitticensis anno M^oCCCC^oXXVII^o.²⁷ Hilgerus. Leo. Abardus monachus et sacerdos.
10. (f.) 4. id. MON. Imgrammus monachus.
11. g. 3. id. Martini episcopi. MON. Nicolaus. Laurentius. Joannes Lippoglaua monachus 1525.²⁸ NOV. In die sancti Joan(nis...) g suscepit habit(um) noviciorum anno ... natus Rudolsbert.^{16 b) d)}
12. A. 2. id.
13. b. id. Bricii episcopi. MON. Lanfridus. Rudolfus. Dominus Nichel senior in Stancz.¹⁹
14. c. 18. kal.

a) odrezan pergament; b) zabrisan oziroma nečitljiv tekst; c) tako original d) na tem mestu izradiran tekst, napisan prvotno z rdečilom.

¹ Goriški škof Albert II., o katerem pravi Pucelj (Idiographia... 47), da je osvobodil l. 1303 stiški samostan carinskih dajatev. Samostan je imel torej povod na slovesen način (sollempniter) spominjati se ga, posebno ker je grof že sledečega leta 1304., dne 3. septembra umrl (V. Joppi, Necrologium monasterii Rosacensis, Archiv für vaterländ. Geschichte und Topographie, 19, 1900, 15) in bil 7. septembra v Rosazu na Furlanskem pokopan (Rubeis, Monumenta ecclesiae Aquileiensis, 30). Zapis v našem nekrologiju je zašel na mesto, ki je po času (druga polovica septembra namesto prva) in rubriki (med novici) napačno.

² Stiški opat Ivan Glavič 1500—1511 (Milkowicz, Die Klöster in Krain, Archiv für österr. Geschichte, 74, 1889, 329).

³ Prejkone župnik Konrad v Šentvidu pri Stični, ki se omenja med 1249 in 1261 (Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark, III, 120; Schumi, Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain, II, 136, 217; Jaksch, Monumenta hist. duc. Carinthiae, IV, 392).

⁴ Ali Johannes arhidiacon Kranjske in Marke, ki se omenja 1361 kot župnik v Laškem, (Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant, IV, 118), ali pa Johannes de Mila, 1374 omenjen kot sin Dietmara Mila, šolskega mojstra v Ljubljani, 1388 arhidiacon Kranjske in Marke, 1398 prezentiran na župnijo v Laškem (Orožen, 119—120).

⁵ CV. = konverzi, FAM. = familiares, MON. = monachi, NOV. = novicii.

⁶ Hmeljnik pri Novem mestu. Mogoče Klara, žena Kristofa Gumplerja, 1430 (Puzel, Idiographia..., 78, 593).

⁷ Kravjek, nemško Weineck, nekdanj grad blizu Muljave pri Stični.

⁸ 96 = 1496.

⁹ Mogoče Herbart Turjaški, sin iz zakona Elizabete iz Čreteža z Viljemom Turjaškim (glej opombo 11). O njem Richter, Die Fürsten und Grafen von Auersperg, Neues Archiv für Geschichte..., 1830, 188. Ta Turjaški je bil v zvezah s Stično; Pucelj ga ima v seznamu stiških dobrotnikov omenjenega pri l. 1424 (Idiographia..., 76, 596).

¹⁰ Pavla, ki se je Glogowicz imenoval po vasi Glogovici blizu Šentvida pri Stični, poznajo viri v razdobju okoli 1400—1432 (Schumi, Archiv für Heimatkunde, I, 108—109). Po Pucelju (Idiographia..., 76, 347) je Pavel Glogowicz ustanovil kapelo Matere božje v Šentvidu pri Stični, jo dotiral in si pri njej zase in dediče pridržal patronatno pravico. Pucelj ga na n. m. 592 pri letu 1422 beleži med stiški ustanovniki. Zadnjič se v znanih virih omenja l. 1432 (Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain, 1862, 52).

¹¹ Elizabeta iz Čreteža (Reutenberg), žena Viljema Turjaškega in »hofmaisterin« vojvodinje Viride Visconti, žene avstrijskega vojvode Leopolda III., ter žena vojvodov Leopolda IV. in Ernsta. O njej glej podatke v turjaških listinah: Mittheilungen des Musealvereins für Krain, XIX, str. 110 dalje in XX, str. 161 dalje. Elizabeta je umrla med 26. febr. in 18. majem 1425 (Mittheilungen..., XX, 198, 200).

¹² Offnia de Schonnenberg 1250 med dobrotnicami stiškega samostana (Schumi, Urkundenbuch, II, 135).

¹³ Hudo pri Stični.

¹⁴ Po Pucelju (Idiographia..., 51) je dobila Stična 1320 od Ulfiga iz Šumberka eno hubo in en ribnik v »Steindorff prope thermas vulgo Teplicz«. Pri Dolenjskih Toplicah je stiški samostan res imel posest (primerjaj ime kraja Meniška vas), toda imena nalik na »Steindorff« v tamošnji okolici danes ne najdem.

¹⁵ Koroški vojvoda Ulrik III. iz rodu Spanheim, umrl 27. oktobra 1269 v Čedadu (Jaksch, Mon. hist. duc. Carinthiae, IV, 722). Njegov brat Filip, umrl 21. ali 22. julija 1279 v Kremsu (Jaksch, Geschichte Kärntens bis 1335, II, 90).

¹⁶ Kozjak, nekdanj grad pri Temenici na Dolenjskem.

¹⁷ Albert iz Hmeljnika se omenja v virih med 1300 in 1313 (Schumi, Archiv für Heimatkunde, II, 244; Fontes rerum Austriacarum, II, 35, 73; 36, 132). Pucelj ga ima v seznamu ustanovnikov stiškega samostana zabeleženega pri letu 1324 (Idiographia..., 589).

¹⁸ Mehovo pri Novem mestu.

¹⁹ Stainz jugovzhodno od Gradca. V sekavski nekrologij sta v 15./16. stol. pri 6. oktobru vpisana tudi »Andreas famulus« in »Florianus Egckl... de Stentz« (Mon. Germ., Necrol., II, 425).

²⁰ Koroški vojvoda Majnhard iz rodu Goriško-Tirolskih, umrl 1. novembra 1295 v Greifenburgu na Koroškem (Jaksch, Geschichte Kärntens bis 1335, II, 144).

²¹ V reinskem nekrologiju iz l. 1390 je vpisan k 1. novembru v vrsti menihov Johannes Rotenmanner (Mon. Germ., Necrol., II, 353).

²² V reinski nekrologij iz l. 1390 je vpisan k 2. novembru v vrsti menihov Woluoldus abb. Admundensis. Woluoldus je pred novembrom 1115 postal opat v Admontu na Zgornjem Štajerskem, umrl je 2. nov. 1137. Njegovo ime je vpisano tudi v mlajšo bratovščinsko knjigo samostana Seckau, ter v nekrologije samostanov: sv. Ruperta in sv. Erentrude v Salzburgu, Seon na Bavarskem, Admont in Millstatt (Mon. Germ., Necrol., II, 51, 73, 182, 233, 305, 353, 379, 464, 759).

²³ V Žalcu je bil za župnika neki Tomaž l. 1319 in zopet l. 1428 (Beträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen, IX, 96 in X, 112).

²⁴ Kostanjeviški opat Johannes je vpisan tudi v reinski nekrologij iz l. 1390 (Mon. Germ., Necrol., II, 353). Kostanjeviški opat Andrej se omenja v listinah med 1391 in 1406 (Milkowicz, 370). V 14. stol. je bilo v Kostanjevici pred Andrejem troje opatov z imenom Johannes. Prejkone je v našem nekrologiju mišljen oni, ki se omenja v listinah med 1320 in 1333 (Milkowicz, 350, 370).

²⁵ Cistercijski samostan Zwettel v Nižji Avstriji.

²⁶ Cistercijski samostan v Vetrinju (Viktring) pri Celovcu.

²⁷ Stiški opat Peter se k 9. novembru omenja tudi v nekrologiju samostana Rein iz l. 1390 (Mon. Germ., Necrol., II, 353). Po Milkowiczu (325, 343) je upravljal samostan od l. 1407. Valvasor, Ehre, II, 699, ga ima zabeleženega s smrtnim datumom 1428 »den 9. Wintermonats-Tag«.

²⁸ Prejkone Lipoglav (Veliki, Mali) pri Grosupljem.

Résumé

Fragments d'une nécrologie de Stična. — Publication avec commentaire des fragments d'une nécrologie provenant de l'abbaye de l'ordre de cîteaux à Stična (Sittich) en Slovénie. Les fragments se trouvent aux Archives du Musée National de Ljubljana et contiennent les plus anciens textes nécrologiques connus de cette abbaye. Ils datent pour la plupart d'environ 1430—1440 et conservent des noms de personnes défuntes pendant les mois de septembre, octobre et novembre. L'auteur explique la composition du nécrologe dont les rubriques, dans le cadre du calendrier cistercien, contiennent des noms de «monachi», «novicii», «conversi», «nobiles» et «familiares». A cet égard le nécrologe de Stična s'apparente à quelques nécrologes provenant des couvents cisterciens de l'Autriche (Rein, Lilienfeld, Heiligenkreuz). C'est ce nécrologe ou une copie qu'a utilisé l'historien Paul Puzel dans son oeuvre restée manuscrite »Idiographia sive rerum memorabilium monasterii Sitticensis descriptio... 1719« (aux Archives du Musée National de Ljubljana), mais d'une manière tout à fait insuffisante et incorrecte.

ŠE ENKRAT O SVOBODNIKI NA KRANJSKEM

Dr. Janko Polec

Z mojo razpravo »Svobodniki na Kranjskem« (Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, XVIII, 3-142) se bavi g. univ. prof. Metod Dolenc kar v dveh referatih: najprvo v »Slovenskem Pravniku« (1937, 91, 92) in potem pod naslovom: »O poreklu svobodnjakov (Freisassen)« v 3.—4. snopiču mariborskega »Časopisa za zgodovino in narodopisje«, 1936 (116—126), (izšel šele decembra 1937). Dočim priznava prvi (v začetku in na koncu) spisu vsaj nekaj pozitivnih strani, ne najde drugi v njem dobre trohice. Glede na način polemike se mi sicer močno upira, zastaviti pero v obrambo svojih izvajanj, ki sem jih po svojem najboljšem prepričanju z viri skrbno in dovolj podprl (na 123 straneh je 764 opazk, ki navajajo večinoma vire). Ker pa je zlasti drugi referat, posebno v IV. razdelku, postavil po virih večidel neutemeljene, deloma jim prav nasprotujoče trditve, glede katerih bi se moglo moje molčanje napačno tolmačiti in bi neoporečene utegnile zaiti v znanstvo, mi bodi dovoljeno, da priobčim zlasti na drugi referat nekaj odgovora.

Ugovori v obeh referatih se tičejo v glavnem terminologije in pa postanka svobodnikov. Drugi referat podaja v I. razdelku še kratko vsebino spisa. Mestoma jo navaja tako, da ni jasno razbrati, ali podaja proti mojemu svoje ali moje mnenje.

I. Všeč mu že ni moja kar mimogrede napisana, pa resnična opazka, da je za svobodnike na Kranjskem ohranjeno zelo obsežno gradivo »doslej popolnoma neizčrpano«. G. D. vprašuje: »Ta zadnja trditev odpira vprašanje, odkod pa bi bil dr. Jos. Gruden zajemal svoja zelo obsežna izvajanja o svobodnjakih, ko je pisal svoje »Slov. župane v preteklosti«, ako ne vsaj iz stanovskih spisov omenjenega gradiva.« To vprašanje bi si g. D. mogel prihraniti, ko bi le zopet pogledal v Grudnovno delo. Njegova »obsežna izvajanja«, ki se bavijo na ne celih treh straneh male osmerke ex professo s »svobodnjaki«, govore izrecno le o »svobodnjakih ali plemičarjih« (str. 27.), torej le o kosezih in ne o onih svobodnjakih, ki jih pod nazivom »svobodniki« obravnava moja razprava, in to na podlagi jasno citiranih virov, ki nimajo s stanovskimi spisi, ki so meni služili, prav nobene zveze.

Moja označba imenjske knjige kot »deželne katastra« nepodložnih zemljišč se zdí D.-u »preširoka«, ne da bi povedal zakaj. Če pa si predočimo, da so morala biti vpisana v imenjsko knjigo vsa nepodložna zemljišča in nanje pripadajoče davčne naklade, pravilnosti moje označbe ni mogoče oporekati. Je tudi v skladu z ugotovitvijo S. Adlerja (Das Gültbuch von Nieder- und Oberösterreich, str. 26.): »Das Buch hat somit den Charakter eines Steuerkatasters für den grundherrlichen Besitz.«

V prvem in drugem referatu (SP, 92 in ČZN, 117) poudarja g. D., da sem porabil v drugem delu svojega spisa »mnogo gradiva, ki se ne tiče samo svobodnjakov, marveč na splošno vsega podeželskega prebivalstva, katero torej ni le »specifično svobodnjaško pravo«, to pa zato, »ker sem ga našel v virih, ki sem jih obdelal«. Če naj bo to očitek, potem moram poudariti, da sem porabil to gradivo ne le zato, ker sem ga našel v virih, marveč, ker vsebuje to pravo svobodnikov, po katerem so oni živeli, čeprav, kar je naravno, res to ni specifično le njihovo pravo. Saj tudi daleč ni vse »specifično pravo« sogornikov ono zasebno in kazensko pravo, ki ga prikazuje pisec PZ in mnogoštevilnih razprav, pisanih na podlagi zapisnikov vinogorskih zborov, marveč je tudi to po večini le pravo, po katerem so živeli tudi sogorniki!

Slednjič postavlja g. D. na koncu prvega razdelka trditve, ki iz tega, kar je dotlej navedel, nikakor ni sklepna: »Glavna misel Polčevega spisa je torej, da svobodnjaki nimajo zgodovinske zveze s kosezi (Edlinger), kakor sem trdil jaz v tem smislu, da so svobodnjaki preostanki kosezov.« Ta trditev pa je pač le domišljena. Pri prikazovanju pravne zgodovine me nikdar še ni vodila in me tudi ni v tem primeru kakšna »glavna«, morda celo aprioristična misel, marveč edinole prizadevanje, pokazati pravnozgodovinski razvoj tak, kakor je bil. Sedaj smem pač glede na navedeno trditev povedati, da sem poglavji XVII. »Nepravi svobodniki« in XVIII. »Razmerje svobodnikov do tako imenovanih 'Freileute' in do kosezov« vstavil šele kasneje, ko je bil spis že gotov, in to na pobudo s tretje strani; zato sem moral celo vsa naslednja poglavja in odstavke prešteti.

II. V terminološkem pogledu se g. D. spotika nad tremi izrazi: nad »svobodniki«, »imenjsko knjigo« in »hubo«. Graja predvsem, da sem izpreminjal sproti »ustaljene izraze brez nujne potrebe«. »Ustaljenost« slovenskega naziva za nemški »Freisass« je do-

kazal prav g. D. sam najbolje, ki navaja v PZ (str. 133.), kjer govori ex offio o svobodnikih v smislu nemških »Freisassen«, poleg izraza »svobodnjak« v oklepaju še »svobodnik, svobodin«. Sedaj pa, ko sem se jaz odločil za izraz, ki ga navaja g. D. sam na drugem mestu, pravi, da »se za prevod Freisassen izraz »svobodnik« nikakor ne da priporočati«, dočim mi očita, da sem opustil izraz »svobodin«, ki ga postavlja PZ šele na tretje mesto. Sklicujoč se na novejšo slovenske zgodovinarje, ki nazivajo mimogrede svobodne kmete sploh »svobodnjake«, na novejša slovarja in na hrvatsko terminologijo, zagovarja g. D. izraz »svobodnjak« za »Freisassen« in graja, da sem se naslonil na Čehe namesto na Hrvate in Srbe. G. D. ne uvaža, da imenujejo Čehi prav popolnoma isti sloj prebivalcev, ki se pri njih in pri nas imenujejo nemški »Freisassen«, s starim prvotnim nazivom »svobodniki«, dočim danes ne moremo še trditi, da so hrvatski svobodnjaki tudi prav svobodniki v našem smislu. Tudi pušča popolnoma vnemar doslej edino sled, kako so naši predniki pristno slovensko imenovali »frazzase«, namreč ledinsko ime »svobodnico«, ki ga najdemo v listinah kot naziv za svobodniški vinograd na Vipavskem. Izraz »svobodnjak« mi je tudi presplošen, označujoč v navadnem govoru in v pravem izrazoslovju vobče svobodnega človeka in kar nič pripadnika posebne vrste, le v nekem pogledu svobodnega sloja prebivalstva. G. D. sam mora v naslovu svojega drugega referata pristaviti »svobodnjakom« v oklepaju nemški »Freisassen«. Zato ni mogel prepričati, da je njegov izraz kaj boljši in točnejši od mojega. Proti novejšim zgodovinarjem in slovarjem, ki nam razen Čigaleta za to staro, ne več obstoječo ustanovo ne morejo dosti povedati, morem tukaj (po prijazni opozoritvi g. ravnatelja dr. A. Breznika) staviti nasproti starejša gradivo, ki pa govori proti g. D.-u. Kastelčev rokopisni slovar: *Dictionarium latino-carniolicum* (okoli 1680) navaja pri besedi *colliberti*: »slabodniki; kateri per enim gospudi služijo inu so slobodni sturjeni«; prav tako pod besedo *libertus*: »kateri je slaboden sturjen; slabodnik«. Kastelčevemu slovarju sledi po njem posneti *Dictionarium latino-carniolanum* (okoli 1700) in ima pri »colliberti: slobodniki; kateri per enim gospudi služijo, inu so slobodniki sturjeni.« Janežičev slovar (1850) navaja za Freisas: svobodnik, poleg hrvatske oblike: svobodnjak, ki jo je prepisal iz Mažuraniča. Obe obliki ima tudi v slovensko-nemškem delu 1851.

Problematičnost slovenskega izraza za nemški »Gültbuch« sem že sam dovolj označil (str. 17.). Odklanjajoč izraz »imenjska knjiga« ponavlja g. D. kot odklonilne razloge v resnici prav le pomisleke, ki sem jih jaz sam izrecno izrazil (str. 17., odst. 2., na koncu) zoper ta naziv. V drugem referatu predlaga g. D., naslanjaje se na Čigaleto prevod, izraz »zemljišnica« za »Gült«, a za »Gültbuch« naziv: »stanovske zemljiške bukke« za Gültbuch stanov, »svobodnjaške zemljiške bukke« pa za one svobodnikov. Prvič pa bi bilo jezikovno pravilno reči kvečjemu »zemljišnične bukke«. Delitev v stanovske in svobodnjaške pa je nepotrebna, ker tvorijo enotno knjigo. Za svobodnike so vodili poseben zvezek samo iz razlogov priročnosti. Mislil pa, da D.-ev izraz ni nič bolj posrečen kakor moj. Vodi do zamenjave z zemljiško knjigo, kar se je tudi g. D.-u samemu nehoteno pripetilo. Oba izraza sta skovanki; drugi upošteva bolj prvotni namen, prvi poznejši značaj imenjske knjige, nobeden pa ne krije popolnoma nemškega izraza.

Zakaj rabim izraz »huba« in ne »kmetija« za nemški »Hube«, sem pojasnil v opombi 180.; to je g. D. očitno prezrl. Tudi očitke, da rabim »imenje« in »huba« za isti pojem drugega poleg drugega, je neupravičen: prvi pomenja »Gült«, drugi »Hube«, oba izraza uporablja drugega poleg drugega uradni spis, ki ga citiram.

III. Slednjič mi (na koncu IV. razdelka) g. D. očita »nekritičnost«, ker sem zopet mimogrede napisal, da se v moji razpravi »uvaja v pravnozgodovinsko vedo prvič pojem »svobodniškega župana«. Še v nemškem resumeju na koncu ogorčeno odklanja to trditev! Ali zopet po krivici. Ne borim se sicer za znanstveno recorderstvo, toda resnici na ljubo moram ponoviti, da je moja trditev točna. Res govori g. D. (Dušanov zakonik, 1925, 77) o občinah svobodnjakov in njihovih županih, in sicer, kakor to sedaj točno navaja, na podlagi Grudnovih »Slovenskih županov« (str. 28., 29.). Ti svobodnjaki pa, ki so tukaj navedeni, so izrecno označeni kot »plemičarji« (Edlinger), torej niso »svobodniki«. Gruden se naslanja zopet na Dimitzovo pravico o zagorskih plemičarjih-kosezih in njihovih županih (MHVK, 1864, str. 15. sl.). Prav tako mi g. D. v tej zvezi kaj malo premišljeno očita nevednost, češ da se nisem spomnil, da je že Goršič (ČZN, 1929) »pisal o županih (sodnikih) plemičarjev«. Toda spomnil se le ni več g. D., da pišem jaz o »svobodnikih« in ne o »plemičarjih-kosezih, katere v vsem svojem spisu natančno ločim, in o svobodniških županih.

IV. V glavnem pa g. D.-u ni prav, ker oporekam njegovi neutemeljeni trditvi, da so »svobodniki prejšnji kosezi« in ker sem napisal na str. 34. op. 136: »M. Dolenc, PZ, 218, trdi kar apodiktčno: »Vendar so svobodnjaki resnično preostali iz staroslovenske dobe preko poznega srednjega veka kot svobodne, naravnost deželnemu knezu podrejene osebe, ne da bi bili njihovi osebni podložniki.« Pravi, da »tisti, kar apodiktčno ni bil na mestu, zlasti ne v resni znanstveni razpravi«. Ne vem, zakaj ne, ko je resnično. G. D. šele sedaj naknadno navaja Luschina, Grudna, M. Kosa, gotovo ugledna imena, ki pa tudi niso prišli preko golih trditev. Zato hoče g. D. sedaj na vsak način naknadno dokazati, da so svobodniki vendarle izšli iz starih slovenskih kosezov. Njegovo sklepanje vodi po zelo vijugastih, težko prehodnih in še teže preglednih potih. Na eni strani mu je po uvodih k III. in IV. zvezku Kosovega »Gradiva« kar brez pomislekov jasno, da je bilo do XIII. stol. veliko svobodnih ljudi med Slovenci. »Prav lahko, da je bil kakšen kosez med njimi,« pravi g. D. zato, ker navaja Ljudmil Hauptmann podatke za svobodne koseze še za XIII. stol. To je ena komponenta, ki jo uporablja g. D. Druga

pa se mu je nudila prav slučajno v teoriji, ki jo je postavil tubinski prof. Teodor Mayer l. 1935. v svojem spisu »Der Staat der Herzöge von Zähringen«. Po tem naj bi bili poleg zelo raztresenih in ustavno neorganiziranih starih svobodnjakov naselili Zähringovci na krčevinah, zlasti po Švici, svobodne kmete. Nastal je prelom med ustanovo zemljiške gosposke in državnim gospodarstvom. Za to novo vrsto svobodnjakov, naseljenih na krčevinah, so namreč ustanovili Zähringovci posebno gosposko, tako imenovani »Freiamt«¹; tako navaja Mayer tudi za ozemlje salzburskega nadškofa.

Zanimiv je sedaj način, kako hoče g. D. iz teh Mayerjevih, za Švico napisanih trditve dokazati prehod od kosezov na svobodnike. Čeprav da ni treba sicer misliti, da so Zähringovci in njihovi nasledniki pošiljali svobodne kmete tudi med Slovence, se zdi v isti sapi g. D.-u vendar važna ugotovitev »da se pojavlja najpozneje v XII. stol. poleg prejšnjih vrst svobodnih ljudi še nova vrsta, ki ji je zagotovljena posebnost glede podrejenosti napram vladarju«. Četudi ni prav nikjer niti malo ugotovljeno, niti ni doslej sploh kdo trdil, da je bilo takó tudi v naših deželah, pravi sedaj g. D., da pojav takih svobodnih kmetov »ni mogel ostati brez vpliva na podrejenost kosezov, ki so bili že prej v deželi... Kar nič ni pomislekov, ampak je povsem naravno«, nadaljuje g. D. svoje pripoved, »da se je pravno razmerje do vladarja za svobodne kmete-koloniste razširilo tudi na koseze. Na dlani leži, da se je s tem končna stopitev obeh stvarno močno pripravila«. Po tem, kar le trdi Luschin, »da so kosezi (Edlinge) šli navzgor in se povzpeli do svobodnjakov — (zakaj neki, ko so bili, kakor smo pravkar brali, kosezi itak med starimi svobodnjaki!) — se zdijo g. D.-u pravkar navedene domneve »več kakor verjetne«. — (Očitek zmote, ki ga je g. D. tukaj izrekel, da bi bil jaz trdil (str. 94.), da so bili kosezi v primeri s svobodnjaki svobodnejši, ni upravičen; resnica je, kakor je razvidno na str. 94. in 95. mojega spisa, prav narobe). — Zato smatra g. D. že kar za gotovo »novo ustanovljeno podrejenost svobodnjakov in kosezov na slovenskem ozemlju«, vendar pa more »samo domnevati, kakšna je bila«. Misli pa, da se, »po duhu časa sodeč, gotovo ne moti, če retrogradno sklepa, da je vsakočasni gospod v deželi izvrševal funkcije, ki so jih drugod v alpskih deželah dobili die Freiamter«. G. D.-a pri teh trditvah nič ne moti, da nimamo v listinskem gradivu ne na Kranjskem, niti v kakšni drugi slovenski deželi niti najmanjšega sledu take funkcije deželnega kneza nad katerokoli vrsto svobodnih ljudi. Sploh moramo ugotoviti, da so vse gori navedene trditve D.-eve gole drzne kombinacije, in to na podlagi vsaj za naše dežele popolnoma nerealnih predpostavk, ki jih g. D. niti dokazati ne skuša. Preko tega v zgodovini ne morejo pomagati rekla: »Kar nič ni pomislekov«, »na dlani leži«, ne sklicevanje na »duh časa«; tu je treba dokazov vsaj za naše razmere veljavnih dejstev, na podlagi katerih bi bile take trditve vsaj nekoliko verjetne. Pa še taka dejstva je ostal g. D. popolnoma dolžan.

Nato skuša moj kritik pokazati, kako se je po zatrjevani novi podrejenosti »pripravljen« stopitev svobodnikov in kosezov izvršila prav ob poslovanju imenjske knjige. Tukaj je pa še težje slediti njegovim razmetanim trditvam. Na čelo postavlja vzporedbo svobodnikov in svobodnih kosezov, obojih s svojimi svobodnimi posestvi, ki jo je našel v deželskem sodnem redu iz l. 1535., in njihovo antitezo s plemiči. Vendar pa mora g. D. priznati, da navaja isti vir tudi podložne koseze. Nobeno mi neznano, za moja izvajanja usodno odkritje! Pa vendar vprašuje g. D. po tej ugotovitvi kar presenetljivo: »Ali more biti še kaj dvoma, če se poslej kosezi v XVII. stol. ne imenujejo več v imenjski knjigi, ... da so se poslej stopili s svobodnjaki v en sloj?« Ne da bi bil sploh kdaj pogledal v imenjske knjige, kaj šele jih predelal, ali da bi se mogel sklicevati tudi le na kak posreden vir, trdi g. D., »da so imenjske knjige do l. 1662. vodile podatke za plemenitnike in koseze kot svobodnjake hkrati, v toku stoletja pa sploh pozabile na koseze«. Ker štejejo od l. do 5. knjige svobodnjake pod oznako »Gemain« poleg meščanov, a se oznaka »Freisassengrund« najde šele v 7. knjigi, je g. D.-u jasno, »da se do l. 1662. zapisovalci niso čisto nič brigali za vprašanje, kaj je izvor svobodnjaške posesti, dasi je zakonodajec v l. 1535. koseze in svobodnjake še ločil, pa vendar skupno obravnaval. Dokazna vrednost tistih svobodnjaških bukev zdrkne torej, kar se tiče ugotavljanja razvojne črte svobodnjakov na nič«. To po D.-evi sodbi tudi popolnoma ustreja novi dobi od 1535 do 1662. Svobodniki in kosezi so se v tej dobi še dalje komendirali in prehajali v podložništvo, nastale so nove posebne diferenciacije v pravni lastnosti zemljišč. Ker so se takó v tej dobi »razmere postopoma izpreminjale ... pravne enotnosti ni bilo, še manj pa pravega pregleda pri tistih činiteljih, ki jim je bila poverjena naloga, da imajo vse davčne zavezance v razvidnosti«. Njihovo nepoznanje domačih stanovskopravnih razmer dokazuje g. D.-u tudi to, da o priliki terezijanske davčne preosnove stanovski organi niso bili na jasnem, zakaj so bila nekatera zemljišča na Kranjskem polju davka prosta. G. D. vidi tu zopet enkrat »na dlani ležati« priznanje nepoznanja porekla svobodnjakov in se »čudi, da stanovski odbor ni vedel, da so to bivši kosezi, prav svobodnjaki«. Pripomniti pa moram, da nam je to šele sedaj g. D. prvi odkril, in sicer gotovo samo za enkrat brez vseh dokazov. I v tem, da so se n. pr. v kostanjeviški gosposki nazivali imetniki kupnih zemljišč tudi »Freisassen« — (tudi Kovačičevi »svobodniki« [Slov. Štaj. 167] so bili taki) — vidi g. D. dokaz, da stanovski spisi za rešitev vprašanja porekla svobodnikov niso zanesljivi. Ali iz tega, da se pri drugih gosposkah, ki nimajo z oblastvi deželnih stanov prav nikake zveze,

¹ O tem gl. zopet v novem Mayerjevem spisu »Die Entstehung des »modernen« Staates im Mittelalter«, Zeitschr. der Savignystiftung f. Rechtsgesch., German. Abt., 57. Bd. (1937), 278.

nazivajo s takim nazivom podložniki, logično pač ni mogoče sklepati na nezanesljivost stanovskih spisov! Sploh so v tem času, trdi g. D., stanovski dostojanstveniki, ki so zapustili pod vplivom 30 letne vojne, ki igra pri g. D.-u veliko vlogo, svoje gradove in so bili zaposleni v službah, opravljali uradne posle le po formularjih, poznali so zakone in naredbe le malo temeljito, še manj pa poreklo institucij. Ker nisem te njihove »zanikrnosti« uvaževal, mi očita prikrito nekritično uporabo listinskih virov in — omalovaževanje »čistih zgodovinarjev«!

V glavnem torej g. D. v teh izjavah trdi, da se je prav v dobi med l. 1535. in 1662. izvršilo »staplanje« kosezov in svobodnikov, zakar se pa »zapisovalci« imenjske knjige niso zmenili. Ker pa vendarle čuti, da dokazov v imenjski knjigi ni tako lahko spraviti s poti, pa skuša omajati verodostojnost teh knjig in drugih stanovskih virov.

Glede tega »staplanja« kosezov in svobodnikov pa se mu ni posrečil najmanjši dokaz. Ze v splošnem je pustil popolnoma vnevar dejstvo, da svobodništvo ni bilo z osebo spojena lastnost ali pravica, marveč s posestjo nepodložnega, prej stanovskega zemljišča združeno svojstvo, prav kakor tudi lastnost koseza — kolikor moremo to doslej pregledati — vsaj v poznejši dobi poznega srednjega veka ni bilo osebno, marveč s posestjo neke vrste zemljišča združeno svojstvo. Taka koseška zemljišča pa so bila vsaj v tej dobi, ki prihaja tukaj v poštev, pretežno podložna. Konkretnih prostih koseških zemljišč sploh ne poznamo; vsa ona, ki so nam znana v tej dobi, so podložna. Zato se v imenjsko knjigo niso mogla niti vpisati. Kajti po praških sklepih l. 1542. so bila predmet obdavčbe in vpisa v imenjsko knjigo samo prosta zemljišča. Nikdar pa niso vodile te knjige podatkov za plemenitnike in koseze kot take. Vse to je razvidno iz mojega spisa (str. 16. sl.).

Kar se pa tiče posameznih knjig in primerov, je g. D. popolnoma prezrl, da sem prav knjigo IV., ki obsega vpise iz kritične dobe 1546 do 1618 v večmesečnem študiju od strani do strani predelal. Skoraj za vsak posamezni posestni primer sem mogel ugotoviti pridobitveni naslov, kakor je to podrobno razvidno iz opomb 158—162, 172—176 mojega spisa. Iz vseh teh primerov sem mogel povzeti z vsoto gotovostjo že v tej dobi kot pridobitvene načine: a) fevdno podelitev; b) nakup od gosposke; c) nakup od svobodnikov; d) delitev že obstoječih svobodniških zemljišč in f) dedovanje. O vpisu kakega koseškega zemljišča ni sledu. Isti posestni naslovi so razvidni tudi iz imenjskih knjig poznejše dobe v popolnoma ravni črti, tako da moremo iz njih izvor svobodniške posesti brez vsakega dvoma in jasno posneti. Ako hoče g. D. to osporavati, mora dokazati neresničnost mojih konkretnih posameznih ugotovitev iz imenjske knjige. Pa tudi tega ni niti poskusil. O kakšni nezanesljivosti vpisov ne more biti govora. Kolikor so ohranjene še listine, se vpisi s temi povsem skladajo, prav tako pa tudi prilična pojasnila stanovskih organov o poreklu institucije soglašajo z imenjskimi knjigami in ostalimi viri. Zato se jim tudi ne more pripisovati krivda na moji »zmedi« v nazorih glede porekla svobodnjakov« (str. 117., odst. 5.). — Izvajanja D.-eva torej niso mogla ni malo omajati moje ugotovitve, da ni mogoče trditi, da bi bili svobodniki, to je oni »svobodni« kmetje, ki se nazivajo v naših deželah z nemškim imenom »Freisassen«, prejšnji kosezi, marveč da so svobodniki na eni in kosezi na drugi strani vsak zase po postanku in bistvu čisto posebna vrsta svobodnejšega kmetijskega sloja.^{1a}

Ce g. D. slednjič poudarja, da so načini postanka svobodništva, ki sem jih ugotovil, le sekundarni pojavi, katerim je poiskati še historično izhodišče, potem moremo kaj lahko odgovoriti, da je pri svobodniškem pojavu primarna prostost gospodarskih zemljišč. Prostost teh zemljišč ostane nedotaknjena, tudi ako jih pridobi podložna oseba, in daje tej, dokler je v lasti takih zemljišč, svojstvo svobodništva. V tem leži njegov prvotni izvor.

V istem smislu ugotavlja tudi F. L. Baumann² za švabsko ozemlje, ki mu pripisuje prav g. D. znova (str. 116.) veliko važnost za naše razmere, da v poznejši dobi »prostost« sploh ne pristaja posameznim ljudem kot takim, marveč da se prostost drži zemljišča. Tudi T. Mayer sam, na katerega se g. D. sklicuje in ki mu je kot »čisti zgodovinar« gotovo še verodostojnejši, prihaja do zaključka, da se omenjajo v poznejših virih »prosti ljudje« le mimogrede, v glavnem pa »prosta zemljišča«. Zdi se pa, da gre na drugem mestu³ še dalje, ko pravi brez omejitve na poznejšo dobo: »Immer wieder hören wir, dass ursprünglich die Freiheit bei den Menschen gewesen und dann auf die Gründe übergegangen sei, aber nirgends wird ein Fall dargestellt, in dem man diesen Übergang verfolgen könnte.«

Ko me končno hoče g. D. ironizirati, češ da »svobodnjaštvo« sploh ni le »kranjski« problem, s tem res ni povedal nič novega. Toda problem ni enostaven, ne pojem »svoboden« (=frei) enoznačen, niti v istem političnem ozemlju ali, recimo, v isti deželi. Tudi po razdobjih se vsebina tega pojma spreminja. Kolikor se je v poznejšem času neprostost poostrila, je postala seveda »prostost« važnejša, pravi pravilno T. Mayer (ibid. str. 246.), in pojem naravno drug. Prav Teodor Mayer, ki je v svoji zadnji razpravi »Die Entstehung des »modernen« Staates im Mittelalter« zbral dosedanje novejšje izsledke raziskovalcev položaja »svobodnih

^{1a} Tudi za Koroško navaja v najnovejšem času K. Torggler, Carinthia I., 1938, 42, da se ne more ugotoviti, da bi bili ostanki kosezov prešli kasneje med svobodnike.

² »Forschungen zur schwäbischen Geschichte«, str. 237. sl. (citirano po Zeitschr. d. Savigny-Stiftung f. Rechtsgesch. Germ. Abt., 57. Bd., 1937, 266).

³ Theodor Mayer, Die Entstehung des »modernen« Staates im Mittelalter, ibid. str. 251., 254., 257.

⁴ Prav tam, str. 267.

kmetov« za različne dele jugozahodne Nemčije, je pokazal zelo nazorno pestrost in spremenljivost pojma »svobodnega kmeta« in važnost podrobnih razprav za manjše okoliše. Tudi za naše ozemlje bomo mogli pregledati problem prostega kmeta le s preiskavo razmer v posameznih deželah in po posameznih vrstah »svobodnih« kmetov, ki jih ne smemo že a priori istovetiti. Tudi pri nas niso bile v dveh deželah razmere povsem enake. Prav ima zato Mayer, ki zopet pravi: »Es müsste eigentlich immer durch Spezialuntersuchung festgestellt werden, was jeweils darunter (sc. unter »frei«) verstanden worden ist.« (Str. 246. *ibid.*) Izhajati pa iz nekega splošnega pojma »svobodnjaštva«, ki ga ni, in skušati spraviti nasilno vse vrste »svobodnih« kmetov, morda celo v najrazličnejših ozemljih, v slovenskih deželah in v Švici, pod en klobuk, je zato po današnjem stanju pravnozgodovinske znanosti popolnoma zgrešeno. Zdi se mi, da tiči prav tukaj bistvena pomota D.-evega pojmovanja in argumentacije.

BRONAST KIPEC GLADIATORJA Z MIRJA

R. Ložar

Pri odstranjevanju materiala, nahajajočega se na notranji, to je mestni strani emonskega zidu na Mirju, so maja 1936. našli bronast kipec gladiatorja (pod. 1, 2). Kipec se je nahajal med najraznovrstnejšim drugim gradivom, kakršno je pri omenjeni regulaciji vedno prihajalo

Pod. 1.

Pod. 2.

na dan in ki ga časovno ni mogoče dodeliti nikaki enotni skupini. Pred zidom so prebivalci Emone odlagali pač vse mogoče predmete in tudi smeti.

Kipec je visok 10,5 cm ter razmeroma dobro ohranjen. Na hrbtne strani (pod. 2) je votel, in sicer sega votlina do pod kolena leve noge. Figuri manjka levica, ki je očitno držala ščit.

Verjetno je, da je nekdo iz radovednosti ali iz kakega drugega nagiba levico s ščitom ter s pripadajočim hrbtnim delom odžagal ali odpilil, pri čemer se je pokazalo, da je kipec znotraj votel. Jasnih in zanesljivih sledov uporabe takega orodja pa danes na figuri seveda ni več videti.

Kipec predstavlja gladiatorja v tipičnem borbenem položaju, sličnem onemu, ki nastane na povelje »bōdi«. Levo nogo je gladiator sunil predse, z desnico pa drži kratek meč (gladius), s katerim bo zadal nasprotniku smrtni udarec. Pozo gladiatorja si moramo dopolniti še z gibom leve, ki je pač držala ščit (scutum), ali dolgega pravokotnega ali malega okroglega, ni mogoče reči. Na obeh nogah nosi gladiator golenice (ocrea, knemis), katerih zgornji reverzi segajo precej nad kolena. Čez prsa in pas je gladiator odet z nekakšno ohlapno srajco ali jopico, iz vzporednih raz oziroma žlebov na obeh stegnih ter na desnici pa sledi, da so bili tudi njegovi udje zavarovani; očitno nosi na stegnih fasciae, to je poveze iz blaga ali usnja, na rokav pa slično delano manico.¹ Obraz gladiatorja je zavarovan s kovinsko mrežo, ki je del čelade (galea); ta je nizka ter ima greben naprej zasukan. Po vsej opremljenosti, ki jo figura kaže, ne more biti nobenega dvoma, da gre za gladiatorja iz vrste tako imenovanih samnitov (samnes), ki je najstarejša gladiatorska vrsta Rimljanov. Ti »samniti« so prejeli vzorec orožja in oboroženosti posredno od bojne opreme plemena Samnitov, ki so ga l. 310. pr. Kr. Rimljani po hudih bojih porazili in premagali. Samniti so neke vrste težka kategorija gladiatorskih čet in borb; zanimivo pa je, da se omenjajo le do dobe cesarja Avgusta.² Po dobrih opažanjih Meierjevih, ki jih citiramo samo po navedenem članku Lafayeve v Daremberg-Saglioju, se je kategorija kasneje, vsekakor pa že za časa Kaligule, razdelila v dve podkategoriji, imenovani secutor in oplomahus. Razlika med obema je bila v tem, da je vsak izmed njiju imel za nasprotnika zastopnika posebne kategorije in je bil tudi temu primerno oborožen; secutor je imel za nasprotnika tako imenovanega retiaria (zaradi tega se tudi imenuje contraretiarius), oplomahus pa gladiatorja iz kategorije tako imenovanih tračanov. Meier tudi misli, da so se čelade secutorja in oplomaha med seboj razlikovale; dočim je imel poslednji visoko čelado, na kateri so se nahajali močni grebeni s perjanicami itd., je imel secutor nizko čelado brez nakita, da bi ga retiarius, zankar, mrežar, prehitro ne ujel. Če je na podlagi teh navedb dovoljeno kaj trditi o figuri z Mirja, imamo v njej upodobljenega secutorja.

Na dve malenkosti je ob tej figuri potrebno opozoriti. Kratki meč, ki ga gladiator drži v desnici, ni skoz in skoz raven, temveč na koncu zakrivljen. S tem je hotel oni, ki je kipec napravil, nemara izraziti, da se je gladiatorju ta nesreča pripetila v borbi; kajti ukrivljen je samo konec rezila, ne pa celo rezilo, kot n. pr. pri mečih gladiatorjev iz traške kategorije (Daremberg-Saglio, n. n. m. fig. 3585 in 3596). Druga posebnost zadeva levo stran prsi gladiatorja, kjer se bo marsikdo z začudenjem vprašal, kako da je ta del telesa tako ploščat. Čeprav smo zgoraj dejali, da levica ni in da ščita manjka, je vendar leva stran prsi tako ploščato izdelana, da telesna oblika taka ne more biti in da bi bilo tu morda — toda z največjo previdnostjo — vendarle mogoče videti nekak ščit, ki bi bil pa seveda skrajno slabo upodobljen.³ Ta ščit bi imel po tem takem okroglo obliko, a njegova oblika bi takisto govorila za samnita-sekutorja. Ob vsem pa ostane vprašanje nerešeno zlasti zaradi tega, ker ne vemo, kako bi bilo treba v tem primeru dopolniti levo roko gladiatorja.

Ob tem malem bronastem kipcu se nehoče poraja vprašanje gladiatorskih nastopov v Emoni. Ali je figura spomin nanje? Po mnenju nekaterih, ki jih W. Schmid ne navaja, se je v hiši II v Emoni nahajala gladiatorska kasarna,⁴ in sicer so sklepali neimenovani nanjo iz tega, ker je bil v enem izmed prostorov hiše II najden žrtvenik boginji Nemezi. Schmid upravičeno zavrača tako mnenje na podlagi razlogov, ki mu jih daje talni načrt hiše. Razen tega bi se gladiatorska kasarna po njegovem mnenju ne mogla nahajati v taki oddaljenosti od amfiteatra (več kot pol km), ki je sodeč po nekem starem sporočilu, ležal blizu križanske cerkve. Stanje emonskih terenskih izkopavanj nam zaenkrat ne dovoljuje misliti na kak amfiteater v Emoni in onemu staremu sporočilu ni mnogo verjeti, kajti razvaline gledišč in amfiteatrov v naših krajih ne bi bile dolgo skrite. Razen tega nas pa tudi pogled na gospodarske in socialne razmere v stari Emoni, kolikor so nam iz dosedanjih izkopavin znane, ne upravičuje misliti na to, da je imela Emona gladiatorske in druge amfiteaterske predstave, ki so zahtevale ogromnega denarja. Zato si moramo figuro z Mirja tolmačiti kot spomin na gladiatorske igre, ki ga je prinesel kak prebivalec Emone s seboj iz Italije. To ni nič nenavadnega. Upodobitve zlasti pri ženskem svetu v velikih čisljih stoječih gladiatorjev nahajamo razen v sliki, mozaiku in reliefu zlasti v drobni umetnosti malih bronastih kipov, terakotnih svetilk, steklenih in glinastih posodic in podobnega materiala iz vseh dežel rimskega imperija in ni potreba, da ga podrobno navajamo.

Med nje spada gladiatorska figura z Mirja.

¹ Daremberg-Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, s. v. gladiator.

² Daremberg-Saglio, ist.

³ Prim. kako lepo je ščit upodobljen na mali figuri iz bronu v: Neugebauer, Antike Bronze-Statuetten, 1921, Abb. 60.

⁴ W. Schmid, Emona. Jahrbuch für Altertumskunde, VII, 1913, 102.

Slovstvo

Dr. Richard Pittioni, Allgemeine Urgeschichte und Urgeschichte Österreichs. Leipzig und Wien, Fr. Deuticke, 1937, VI + 212 str. z 48 tabl. Cena broš. 10 RM, vez. 12.60 RM.

Po nemškem zgledu je tudi prejšnja Avstrija leta 1935 uvedla v učnem načrtu za srednje šole primeren pouk prazgodovine. Zahteve učnega načrta pa se niso dale tako lahko realizirati, ker ni bilo nobenega priročnika ali učne knjige, ki bi ustrezala zahtevam. V okviru dela »Handbuch für den Geschichtslehrer«, ki ga je začel izdajati Oskar Kende, je sedaj R. Pittioni, privatni docent na dunajski univerzi, objavil lep pregled prazgodovine, ki ni samo dober priročnik za srednješolskega učitelja nego zasluži tudi kot znanstvena publikacija vso pozornost. Kakor to zahteva učni načrt, je ta izvirna knjiga razdeljena v dva dela: v pregled splošne prazgodovine in v specialno prazgodovino avstrijskega ozemlja. Ker je slednje v tesni zvezi z našo domačo prazgodovino, ne bo odveč, če opozorimo na Pittionijevo knjigo tudi na tem mestu.

Oris splošne zgodovine je razdeljen, kakor običajno, v starejšo in mlajšo kamneno dobo, v dobo bronarstva ter starejšo in mlajšo železno dobo. Pri starejši kamnjeni dobi pa ne polaga avtor, kakor navadno, toliko važnosti na kulturne stopnje, ki so dobile svoja imena po glavnih francoskih najdiščih, marveč jo je po zgledu O. Menghinia razdelil v kulturo rezil, kulturo sekirnega klina in v koščeno kulturo, kar je vsekakor bolj pravilno. Pri vsakem kulturnem obdobju podaja najprej opis dotične kulture, nakar obravnava kronologijo (dobre pregledne tabele!), poreklo in razširitev dotične periode, potem materialno in duhovno kulturo in naposled, kot najtežje vprašanje, vprašanje naroda, ki je bil nosilec te kulture. Zelo važen je za nas drugi del, specialna avstrijska prazgodovina. Naloga, ki si jo je avtor tu postavil, ni bila lahka, saj je ravno na polju prazgodovine še vse v teku in ni mogoče podati končnoveljavne slike. Izgleda pa, da ima avtor tudi tu srečno roko. Dočim je v prvem delu samo na koncu prvega poglavja navedel najvažnejšo literaturo, je v drugem delu podprl svoja izvajanja z mnogimi pripombami. Omeniti moramo še table z množičnimi, v prvem delu deloma le premajhnimi slikami. Zlasti slike iz področja domače prazgodovine bodo dobro dopolnile tekst.

Naj bodo dovoljene manjše opombe, ki pa se naj ne tolmačijo kot omalovaževanje te koristne knjige.

Na str. 47 misli avtor še, da je vzhodna skupina donavske neolitske kulture dobila obsidian, neko vrsto vulkaničnega stekla, iz področja egejskega morja, kar ni točno. F. Tompa je že pred leti v svoji knjigi »Die Bandkeramik in Ungarn« opozoril na to (str. 21), da pridejo prej v poštev najdišča tega materiala na zgornjem Ogrskem (Hegyalja) kakor Egejs. Po Pittioniju (str. 72) so bile kretske palače prvič razdejane pri nekem potresu, kar pa ni gotovo. Bolj verjetno je, da gre tu za vojne dogodke, ki jih je treba postaviti v večji okvir. Napačno je predstavljeno tudi preseljevanje Dorcev na str. 78 in pri laténski kulturi (str. 114 sl.) bi bilo treba vsaj omeniti tudi grške vplive. Toda ni tu mesto, da bi o tem govorili v podrobnostih. V zvezi z oceno pričujoče knjige naj mi bo dovoljeno opozoriti tudi na zadnjo večjo razpravo istega avtorja »Untersuchungen im Bergbauggebiet Kelchthal bei Kitzbühel, Tirol«, ki jo je Pittioni v zvezi z drugimi objavil v Mitteilungen der prähist. Komm. d. Akademie d. Wiss. Wien, III, 1937. Ker je bilo prazgodovinsko rudarstvo močno razvito tudi na našem ozemlju, bo tudi ta razprava marsikoga zanimala.

Dr. Balduin Saria.

Izbrani spisi sv. Cecilija Cipriana. I. del: Pisma, knjižica »o padlih«. Poslovenil, uvod in pripombe napisal dr. Fr. Ks. Lukman. Celje, Družba sv. Mohorja, 1938, VI + 214 str. Cena broš. 27 din (za neude 36), vez. 36 (48) din.

Avtor odlične knjige »Martyres Christi« (glej referat v Glasniku, XVI, 1935, 90) je s pričujočo knjigo začel izdajati nove serije starokrščanskih književnih spomenikov, izbrana dela cerkvenih očetov, ki naj prinese v slovenskem jeziku najvažnejša patristična dela, kakor jih imajo na pr. Nemci v zbirki »Bibliothek der Kirchenväter«. Za prvo knjigo si je izdajatelj izbral dela prvega velikega kartaškega škofa Cipriana, ki je l. 259 padel kot žrtev Valerianovega preganjanja krščanstva. Da nam je prva knjiga prinesla dela sv. Cipriana, ni brez razlogov. Saj je on edini cerkveni pisatelj iz časa mučeništva, čigar literarna dediščina in, kar je za

presojajo njegovega značaja še bolj važno, čigar obsežna korespondenca je popolnoma ohranjena. Izdajatelj je v prvem zvezku poslovenil 26 od vseh 59 ohranjenih pisem in spis »o padlih« (de lapsis), ki vsebuje navodila, kako naj se postopa z onimi, ki so za časa Decijevega preganjanja odpadli. Važen spis »de catholicae ecclesiae unitate«, kjer se Ciprian v svojem vnuemu zavzema za edinost krščanske cerkve in ki je nekako v zvezi s spisom »de lapsis«, pride z drugimi traktati vred najbrž v 2. zvezku. Kot uvod podaja Lukman najprej odličen življenjepis kartaškega škofa, nato poroča o Ciprianovi ohranjeni korespondenci in analizira štiri najdaljša poslovenjena pisma in knjižico »o padlih«. Na koncu je seznam najvažnejše literature. Pogrešam tu samo merodajno izdajo originalnega teksta, ki jo je priredil W. v. Hartel v 3. zvez. dunajskega Corpus-a script. eccl. lat. Izdajatelj je vložil v obdelavo mnogo truda in je zlasti z mnogostevilnimi pripombami poskušal Ciprianova dela približati modernemu bralcu. Zeleti je samo, da se zbirka čim prej nadaljuje. B. Saria.

Ernst Tomek, Kirchengeschichte Österreichs. 1. Teil: Altertum und Mittelalter. Tyrolia Verlag, Innsbruck 1935, 8°, 389 str.

Namen pričujočega dela je orisati cerkveno zgodovino v mejah bivše avstrijske republike v prvi vrsti v korist v šoli poučujočega klera in slušateljev teologije. Koristilo pa bo tudi drugim, ki se zanimajo za oris avstrijske cerkvene zgodovine. Za nas prihaja v poštev zaradi analogij zgodovinskega razvoja cerkvenih razmer v sosednjih pokrajinah in pa zato, ker so pod salzburško nadškofijo spadali tudi Slovenci.

V I. zvezku, ki ga imamo pred seboj, obdela E. Tomek, prof. dunajske univerze, avstrijsko cerkveno zgodovino starega in srednjega veka: zgodovino krščanstva v rimskih provinciah ob Donavi pred in po l. 313, potem pa v predkarolinški in karolinški dobi, v dobi Babenberžanov, dobi medvladja in dobi Habsburžanov. Ker obravnava v prejšnjih poglavjih predvsem zunanjo cerkveno zgodovino, oriše v zadnjem poglavju cerkveno organizacijo in življenje v visokem in poznem srednjem veku. Snov je podana pregledno in živahno. Tekst spremljajo navedki virov in literature pod črto, za njim so ponatisnjene vrste škofov, zaključek knjige pa predstavlja stvarni register, ki vsebuje tudi imena krajev in oseb.

Nekaj pripomb. V poglavju o organizaciji in življenju cerkve v Avstriji v visokem in poznem srednjem veku sledi, ko pride pisatelj do župnij, podnaslov Die Entwicklung der Pfarren in Niederösterreich za vse naslednje strani, dasi se tu razpravlja o razvoju župnij tudi v drugih deželah, dalje o samostanih in notranjem cerkvenem življenju, kar se s podnaslovom pač ne krije. Legendo o sv. Mohorju, ki da je umrl l. 70, ima pisatelj (str. 23) za dobro utemeljeno. O Slovanih govori zaničljivo, češ da so bili »Heiden mit geringer Kultur« (str. 61), »da es sich um ein jeder geistigen und religiösen Kultur entbehrendes Volk handelte« (str. 79), kakor da so imeli Germani pred svojim pokristjanjem višjo kulturo kot Slovani. Če bi bil pisatelj upošteval *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* v Kosovi izdaji, bi moral reči, da so Slovenci prosili Bavarce za pomoč proti Obrom pred l. 743 in ne »okoli l. 749« (str. 74); dalje, da je Pribina dobil del Panonije v fevd okoli l. 840, ne l. 849 (str. 94). Delovanje sv. Cirila in Metoda imenuje »Störung der Slavenmission« (97). Sv. Ciril je ustvaril glagolski, ne pa cirilski črkopis (98). O udeleženci bavske sinode proti Metodu pravi (str. 99), da so bili Salzburžani in Passauci »mit Recht über die Untreue und Undankbarkeit der Slaven wie über das Eindringen des Methodius in das Missionsgebiet, für das sie so viele Opfer gebracht hatten, überaus erbittert.« Sodobni papež Janez VIII. je sodil drugače kakor Tomek. Temu pristranskemu pisateljevemu stališču nasprotuje, če kmalu nato (str. 101) obžaluje postopanje nemških škofov proti Metodu z besedami, ki so brez citiranja povzete iz Schnürerjevega dela *Kirche und Kultur im Mittelalter II.*, Paderborn 1926, str. 15. Prav tako neprijetno dirne, če se o posledicah madžarskih navalov v Panonijo in na Moravsko izraža nekam otožno z besedami: »Eine kostbare Gelegenheit, weite Gebiete im Südosten zu christianisieren und zu germanisieren, war vorbei« (str. 101). Ohranjeni rokopis freisinških spomenikov ni iz 9. stoletja, kakor trdi pisatelj (str. 91). Tudi pisava raznih imen je napačna. Na str. 295 n. pr. piše pravilno Přemysl, sicer pa Przemysl. Reichenberg na str. 153 je treba popraviti v Reichenburg. J. Turk.

Inventare österreichischer staatlicher Archive, V. Inventare des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs. 6. Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs. — Dritter Band des Gesamtinventars. — Wien, 1938. Verlag Adolf Holzhausens Nachfolger, Wien. — Lexikon 8°, 698 str.

Med archive, ki hranijo posebno bogato in pomembno gradivo za zgodovino slovenske zemlje in Slovencev je šteti Državni arhiv, ali kakor se glasi njegov uradni naslov, »Hišni, dvorni in državni arhiv« (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) na Dunaju. Ze ime ustanove same pravi, kaj moramo v njem iskati. Po eni strani arhivalije habsburško-lorenske vladarske hiše in avstrijskega dvora, po drugi strani pa državne arhivalije. Med temi so v prvi vrsti take, ki se nanašajo na zunanjepolitične odnose nekdanje države, torej one, ki so izšle iz centralnih uradov, poverjenih z zunanjimi zadevami državne oblasti. Te nimajo za nas — ker slovenske dežele niso v avstrijski zunanji zgodovini igrale nikdar posebne vloge — tolikega pomena kot cela vrsta drugih arhivalij, ki so jih v teku časa vtelesili temu arhivu. Državni arhiv

na Dunaju ni veljal namreč le za arhiv vladajoče dinastije, dvora in zunanjega ministrstva, marveč vobče kot neke vrste osrednji državni arhiv nekdanje države. Zato so se v vseh časih, odkar ga je leta 1749. ustanovila cesarica Marija Terezija, stekale vanj arhivalije najrazličnejše provenience. Prav med temi pa najdemo največ gradiva za zgodovino Slovencev in slovenske zemlje.

Ze nekaj let izhajajo obsežni inventarji dunajskega Državnega arhiva. Niso pa to le neke vrste goli sezname ali katalogi gradiva, ki se v arhivu nahaja; v njih najdemo mnogo več. Sestavljeni so v obliki zgodovine arhiva in arhivalij ter zgodovinskega prikaza organskega razvoja velikih oddelkov, ki se v nje arhiv deli. Doslej je izšla, kot četrti zvezek zbirke, ki jo tu naznanjamo, splošna zgodovina arhiva in njegove ureditve hkrati z zgodovino arhivalij in inventarji arhiva nekdanje rimsko-nemške države (Reichsarchiv), arhiva državne pisarne (Staatskanzlei) ter ministrstva za zunanje zadeve, poslaniških arhivov (Gesandtschaftsarchive) in arhivov, ki so poimenovani po raznih zunanjih državah. Glavna vsebina petega zvezka je zgodovina in inventar arhiva habsburško-lorenske hiše in tako imenovanega kabinetnega arhiva. V šestem zvezku, ki ga tu naznanjamo, pa najdemo zgodovino in inventarje treh obsežnih oddelkov dunajskega Državnega arhiva: 1. listine, 2. rokopisi in 3. samostanski arhivi.

Listine, predvsem so to srednjeveške, so v dunajskem Državnem arhivu inventarizirane v obliki ene same, velike, po času urejene vrste, ne glede na provenienco. Iz sedanje ureditve torej ni razvidno, katerim arhivom in registraturam so posamezne listine in listinske skupine, preden so bile prenešene v Državni arhiv, nekdanj pripadale. Zgodovina oddelka »listine«, ki jo je v pričujoči publikaciji obdelal P. Kletler, nam pa vendar kaže, katere arhive prav za prav vsebuje ta oddelk Državnega arhiva. Vidimo koliko bogatega gradiva je v tem oddelku tudi za zgodovino naše ožje domovine. Dovoljeno naj mi bo spopolniti Kletlerjeve podatke z nekaterimi lastnimi opažanji, do katerih sem prišel pri proučevanju tega oddelka Državnega arhiva.

V tem oddelku se nahaja med drugimi obsežen arhiv goriških grofov, katerih definitivni dediči so postali Habsburžani leta 1500. Najprej so po tem letu prenesli stari goriški arhiv v Innsbruck, nato pa sredi 16. stol. na Dunaj. Tudi veliki deli nekdanjega arhiva celjskih grofov se nahajajo na Dunaju v Državnem arhivu, med drugim najmanj 500 originalnih listin iz 12. do 15. stoletja. Pa tudi številni manjši arhivi cele vrste srednjeveških plemiških rodbin, ki so imele nekdanj besedo na Slovenskem, bi se dali izločiti iz oddelka »listine«. Tako na primer stari arhivi gospodov iz Jeterbenke (Hertenberg), Polhovega Gradca, Mengša, Svibnega, Planine (Montpreis), Viltuša (Wiltthaus) in drugih. V začetku 19. stol. so prenesli v Državni arhiv znatne zbirke arhivalij salzburske in brixenske cerkve. Ker sta obe imeli na naših tleh obsežno posest, je njuno nekdanje arhivalno bogastvo zelo pomembno tudi za našo preteklost. Število srednjeveških listin v Državnem arhivu na Dunaju, ki potekajo s slovenskega ozemlja in se nanj nanašajo, cenim na približno 5000. V oddelku »listine« so se nahajale tudi listine (okoli 1500 po številu) iz arhiva nekdanje dubrovniške republike in iz arhiva stolnega kapitlja v Splitu. Te dve skupini sta pa bili definitivno izročeni oblastem naše kraljevine leta 1920.

V drugem oddelku šestega zvezka splošnega inventarja popisuje F. Antonius zgodovino in sestav oddelka »rokopisi«. Tudi tu je marsikaj za slovensko zgodovino prav dragocenega. Naj omenim razne urbarje, fevdne knjige, kartularije in registraturne knjige iz starega goriškega, celjskega in salzburskega arhiva, po imenu na primer celjske fevdne knjige in deželno-knežje urbarje za Kranjsko iz 14. in 15. stoletja. Dalmacija je v tem oddelku zastopana po vrsti zgodovinskih razprav iz 17. in 18. stoletja. V oddelku »rokopisi« so uvrščeni tudi rokopisni zborniki iz raznih zapuščin. Omenjam tri rokopise iz biblioteke grofa Volbenka Engelberta Auersperga (umrl 1673) in zapuščino grofov Cobenzlov.

Zgodovino in inventarje samostanskih arhivov je v pričujoči ediciji obdelal W. Latzke. V tem oddelku Držav. arhiva se nahajajo povečini arhivi samostanov, ki jih je razpusil cesar Jožef II. Arhive odpravljenih samostanov na Slovenskem je sprva po večini dobila tedanja Dvorna biblioteka na Dunaju, odkoder so pa njihov večji del leta 1811. izročili Državnemu arhivu. Listine štajerskih samostanov je Državni arhiv v letih 1869. do 1871. izročil Deželnemu arhivu v Gradcu. Zato je tamkaj treba iskati stare arhive nekdanje kartuzije v Zičah (okoli 290 listin za dobo 1165—1779), dominikanskih samostanov v Marenbergu (okoli 170 listin za dobo 1251—1743), Ptuj in Studenicah (okoli 130 listin za dobo 1238—1753), benediktinskega samostana v Gornjem Gradu ter minoritskih samostanov v Ptuj in Celju. Pač pa so se ohranili in ostali na Dunaju stari arhivi kartuzijskega samostana v Bistri pri Ljubljani (284 listin za dobo 1257—1742), kartuzijskega samostana v Pleterjah (145 listin za dobo 1304—1595), frančiškanskega samostana v Ljubljani (10 listin za dobo 1449—1520), jezuitskega kolegija v Ljubljani (21 listin za dobo 1592—1751), samostana dominikank v Velešovem (270 listin za dobo 1163—1753) in samostana klarisij v Mekinjah (218 listin za dobo 1287—1761). Samó iz arhivov samostanov, ki jih je Jožef II. razpusil na ozemlju današnje jugoslovanske Slovenije, se nahaja v dunajskem Državnem arhivu okroglo 1600 listin, od teh večji del iz dobe pred letom 1500. Hkrati s samostanskimi arhivi je bilo izročeni Državnemu arhivu tudi več manjših arhivov posameznih cerkva na Slovenskem, omenjam le listine za župnije Senčur pri Kranju, Cerklje na Gorenjskem, Konjice in Slovenska Bistrica ter za cerkev sv. Fridolina na Bregu v Ljubljani.

Od ogromnega arhivalnega gradiva, ki se nahaja v dunajskem Državnem arhivu, našteva sporazum, sklenjen med našo kraljevino in avstrijsko zvezno vlado 26. junija 1923 in ratificiran

istega leta 29. novembra, izrecno sledeče arhivalije, ki jih mora Avstrija oddati naši državi: 1. listine srednjega veka jugoslovanskega izvora, 2. oddelek »Bosna in Hercegovina« kot oddelek celote »Hungarica«, 3. oddelek »Illyrico-Serbica«, 4. oddelek »Črna Gora« (korespondenca dalmatinskega namestništva s črnogorskim oblastmi), 5. akti in listine onih samostanov na ozemlju kraljevine, ki jih je odpravil Jožef II., 6. korespondenca kneza Karadjordja z mejnimi komandanti, 7. listine in akti dalmatinske, hrvatske in kranjske namestniške registrature ali deželne vlade kakor tudi arhivalije srbske Vojvodine, 8. deli občin oddelkov »Dalmacija«, »Kranjska« in »Hrvatska«, 9. akti Kaporjeve rodbine iz Korčule, 10. arhivalije Ilirske pisarne, 11. akti vojaške granice, 12. rokopisi grofa Petra Zrinjskega in grofa Krste Frankopana, 13. rokopis »Collectaneum« iz dominikanskega samostana v Ptuj iz 15. stol. (kodeks Böhm št. 141/2). Ta jugoslovansko-avstrijski arhivski sporazum je bil razglašen v Službenih Novinah, št. 54, 7. marca 1924 (priloga VII—1924) in v Uradnem listu ljubljanske in mariborske oblasti, št. 21 z dne 18. marca 1924.

Ugotavljam, da ni nobena točka tega sporazuma do danes še izvršena, kljub številnim korakom in prizadevanju, ki je bilo v tem oziru storjeno, med drugim tudi od strani Narodnega muzeja v Ljubljani in Muzejskega društva za Slovenijo. M. Kos.

Inventare österreichischer staatlicher Archive — V. Inventare des Wiener Haus- Hof- und Staatsarchivs.

- A.) 4. in 5. Gesamtinventar des Wiener Haus- Hof- und Staatsarchivs. Aufgebaut auf der Geschichte des Archivs und seiner Bestände. Herausgegeben von L. Bittner, I. Band, Wien, 1936 (str. 608, Leksikon 8°), II. Bd., Wien 1937 (415 str.).
- B.) 1. Lothar Gross, Die Geschichte der deutschen Reichshofkanzlei von 1759 bis 1806. Wien, 1933 (str. 497).
- C.) 2. Josef Karl Mayr, Geschichte der österreichischen Staatskanzlei im Zeitalter des Fürsten Metternich. Wien, 1935 (str. 160).
- D.) 3. Josef Karl Mayr, Metternichs geheimer Briefdienst, Postlogen und Postkurse. Wien, 1935 (str. 132).

A.) V gori že od prof. Kosa označeni obsežni publikaciji vsebuje 4. zvezek pod naslovom skupnega inventarja (Gesamtinventar) kot uvod zelo zanimiv zgodovinski razvoj vsebine in uredb drž. in dvornega arhiva izpod peresa sedanjega ravnatelja Ludvika Bittnerja (str. 1—202). V prvem splošnem poglavju obravnava v glavnih obrisih razvoj rasti arhiva, ki je štel ob ustanovitvi sredi 18. stol. 13.125 listin, 82 fasciklov in 32 zvezkov, danes pa šteje 70.000 listin, 100.000 fasciklov in 30.000 zvezkov. Leta 1753. bi zavzele arhivalije, ako bi bil fascikel poleg fascicla postavljen, 300 m, danes pa 18.000 m. Daljnja poglavja razpravljajo o vlogi državnega arhiva v državni upravi, o službenih redih, o pogojih znanstvene uporabe, o arhivskih uradnikih v splošnem, o pomenu arhiva za državno upravo in znanost, o notranjem delu itd. (Glej tukaj str. 55 navedbo o poskusu pridobiti blejske listine. Kakor je razvideti iz Radicseve zapuščine, je Radics opozoril drž. arhiv na te listine, ki so bile v hrambi Ruardovega zastopnika dr.-ja Ahazhiza v Ljubljani.)

Dalje je sestavil Franc Huter v abecednem redu življenjepise vseh arhivskih uradnikov iz 1. 1743. Navedeno in ocenjeno je njihovo arhivsko in splošno znanstveno delo. Slovanov je med njimi izredno malo, v zadnji dobi le Vaclav Kratochvil in Josip Malota, ki sta ob prevratu 1918 svoji domovini, Čehoslovaški, zelo mnogo koristila. Jugoslovana ne najdemo med arhivskimi uradniki ne iz bivše Cis- ne iz Transilivanske ne enega, ne kakega tujerodca iz naših dežel.

Na str. 167—262 je pod naslovom »Übersicht der Archivbehelfe (Repertorien)« navedenih in kratko označenih 548 repertorijev in katalogov arhiva.

Podravnatelj arhiva Lothar Gross je obdelal (str. 273—398) pod naslovom »Reichsarchive« deloma zelo obsežne arhive centralnih uradov nekdanje nemške države, ki so prešli v dvorni in državni arhiv, kakor n. pr. arhiv državnega dvornega sveta (Reichshofrat), državnega komornega sodišča, nemških državnih zborov, mojunški kancelarski arhiv vrhovnega državnega kancelarja, spisi o mirovni pogodbi nemške države itd.

Za novejšo politično zgodovino evropsko važni arhiv nekdanje državne pisarne in njenega naslednika, avstro-ogrskega ministrstva za zunanje posle, (1749—1918) je opisal Josef Karl Mayr (str. 399—467). Isti avtor je podal tudi pregled arhivov avstrijskih poslaništev in drugih diplomatskih zastopstev (konzulatov), ki so sedaj združeni v drž. arhivu in pa takih, ki so še vedno kje drugje shranjeni (str. 468—508). Pri tem se je pokazalo, da se nekateri arhivi, ki so jih oddale avstrijske oblasti ob izbruhu svetovne vojne v varstvo tujim konzularnim zastopstvom, zlasti arhivi konzulatov na Balkanu, nahajajo še vedno pri zastopstvih dotičnih prevzemnih držav (zlasti Italije in Španije).

V razdelku »Staatenabteilungen« (str. 509—584) sta združila Lothar Gross in Josef Karl Mayr opis onih delov arhiva, ki vsebuje po državah urejene spise o odnošajih Nemčije,

pozneje Avstrije a) do posameznih nemških in b) do nenemških držav (str. 509—584). Opozoril bi tukaj na str. 529 (Bosna), str. 536 (Illyrico-Serbica), str. 564 (Crna gora), str. 570 (Dubrovnik) in str. 577 (Srbija).

Slednjič opisuje zopet Lothar Gross (str. 585—600) pod zaglavjem »Sonstige Sammlungen von Archivalien verschiedener Herkunft« zlasti zbirke diplomatske korespondence raznih diplomatskih zastopnikov.

V II. zvezku skupnega inventarja, ki tvori hkrati 5. zvezek celotne publikacije, obravnava Fritz pl. Reinöhl habsburško-lotrinški rodbinski arhiv (str. 1—61). Naše zgodovinarje bodo zanimali v tem sklopu spisi notranjeavstrijske dvorne komore (str. 39), ki so prešli l. 1846 iz graškega arhiva; obravnavajo sicer največ rodbinske zadeve graške veje Habsburžanov (1570—1637). Vendar ni izključeno, da nudijo tudi pojasnilo za stanovske razmere te dobe v spisih, ki se tičejo denarnih zadev. Bodoči življenjepisec Jožefa barona Erberga ne bo smel prezreti v tej zbirki (str. 55) tudi arhivalno zapuščino po tem možu. Ko je namreč cesar Ferdinand zvedel, da je Erberg, njegov bivši vzgojitelj, na smrt zbolel, je ukazal zaseči vse, na njegov položaj kot vzgojitelj nanašajoče se spise, tudi skrinjico s pismi cesarice Marije Ludovike, glede katere je odredil Erberg, da se mu položi v krsto. V tej zapuščini se nahajata tudi dva snopiča in trije zvezki Erbergovih spominov. Zanimiva za svetovno zgodovino bo tudi zapuščina nadvojvode Franca Ferdinanda, ki je shranjena v petih zapečatenih zabojih in se sme odpreti šele l. 1954.

V sledečem razdelku je obdelal (str. 63—112) Jakob Seidl lotrinški hišni arhiv.

Izredno važen za nas je pa nadaljnji razdelek o kabinetnem arhivu (str. 213—272), ki ga je obdelal zopet Fritz pl. Reinöhl. Opozoril bi tukaj na stare kabinetne spise, tičeče se posameznih dežel (n. pr. str. 122, 123, 125, 126). Prav posebno zaslužijo našo pozornost tako imenovani spisi cesarja Franca (str. 127 sl.), ki izvirajo povečini iz bogatega ročnega arhiva cesarja Franca II. V tem delu arhiva so tudi poročila o potovanjih cesarja Leopolda II. l. 1790 in 1791 v naše dežele, ko so se odpravile ob tej priliki mnoge jožefinske preuredbe in se je dogovorila nova organizacija (str. 128, 130, 131). Nahajajo se tukaj spisi glede nove ureditve v ilirskih pokrajinah in v Dalmaciji in o ustanovitvi kraljestva Ilirije (str. 131), ki sem jih delno že porabil v svojem »Kraljestvu Iliriji« (gl. tukaj str. XI), dalje o odpravi jezuitskega reda (str. 131); Hudelistova poročila o razmerah v Dalmaciji l. 1809 (str. 133); poročila raznih guvernerjev o deželnih zadevah (gl. n. pr. poročila Brigidova [str. 135], Spiegelfelda [str. 138], Steffanea [str. 138], Maksimilijana Vrhovca [str. 139], potem poročila o deželnih stanovih l. 1791 [str. 141]). V kabinetnem arhivu so bile pozneje uvrščene arhivalne zapuščine kabinetnih in tudi nekaterih drugih referentov. Med prvimi je zlasti obsežna in važna ostalina našega rojaka Antona viteza Pfliegerja, posebnega zaupnika cesarja Franca II. (str. 149, 209 sl.), čigar podroben življenjepis še ni spisan; med drugimi je nekaj spisov goriškega škofa Jožefa Wallanda o cerkvenih in šolskih zadevah (str. 149). Za našo zgodovino tudi ni brez važnosti zapuščina grofa Karla Zinzendorfa (gl. seznam str. 222). V kabinetnem arhivu se nahajajo tudi spisi drž. sveta (Staatsratsakten) (str. 223 sl.), brez katerih ni mogoče pisati zgodovine uprave, tudi ne za posamezne dežele od konca 18. stol. do 1830, in pa spisi drž. konference. Sploh bi moral vsakdo, kdor bi hotel pisati našo zgodovino, zlasti zgodovino uprave od druge polovice 18. stol. do l. 1848 dobro pregledati razne sestavine kabinetnega arhiva. Zato mu bo pri iskanju arhivalij ta pregled neprecenljive vrednosti. Seveda, kdor bi iskal tukaj in v ostalih pregledih teh zvezkov morda obsežen seznam vseh posameznih arhivskih kosov, katerih je v dvornem in drž. arhivu preko 60.000.000, bi bil, kakor je poudaril sam L. Bittner v uvodu k 4. zvezku, razočaran. Pričujoči inventar naj bo le vodnik po arhivu, zgrajen po načelih genetične in kritične metode, ki nudi raziskovalcu res le pregled vsebine posameznih razdelkov arhiva z opombami o njihovem postanku in sestavinah.

Slednjič je na strani 273—441 tega zvezka opisal Wilhelm Kraus arhive raznih dvornih uradov, cesarskega rodbinskega fonda in posameznih rodbinskih graščinskih gospod.

B.) K nalogam, ki so si jih nadeli izdajatelji teh publikacij, spadajo tudi monografije o posameznih arhivnih razdelkih. Te naj na podlagi virov kritično pokažejo, kako so zrastle arhivalije posameznih oblastev iz njihovega poslovanja. Tej zunanji zgodovini oblastev naj se pridruži njihova notranja zgodovina in prikaz njihovega poslovanja. Težišče teh spisov naj bo v pojasnilu razdelitve referatov, stališča referentov, njihovih posebnosti pri sestavi spisov, zlasti njihove pisave,* opisa njihovega življenja in dela v uradu in izven njega.

V prvi taki monografiji, ki tvori hkrati prvi zvezek v celi tej seriji inventarnih publikacij dvornega in državnega arhiva, je napisal Lotar Gross zgodovino državne dvorne pisarne (Reichshofkanzlei) v dobi od 1559, t. j. od začetka vlad cesarja Ferdinanda II. do ukinitve nemškega cesarstva l. 1806. Prvotno ji je bila naloga izstavljati državne listine; pozneje se je njen delokrog razširil v centralno oblastvo in zunanje ministrstvo v današnjem smislu. Njeno zgodovino je v bistvu že svojčas pojasnil H. Kretschmayr (Das deutsche Vizekanzleramt, Archiv f. österr. Gesch. 84., 385 sl.). Gross je, prikazujoč arhivno gradivo, izhajajoče iz tega urada, podal hkrati zgodovino njenega postanka in razvoja ter pokazal njegov pomen za pravno, gospodarsko in kulturno zgodovino. V podrobnosti se tu ne moremo spuščati. Omeniti

* Kot arhivno pomagalo so v posebnem kartonu zbrane pisave vseh uradnikov dvornega in drž. arhiva od 1749—1935 (gl. zv. 4., str. 272, šte. 548).

in izpopolniti hočemo le mal drobec iz tega dela, tičoč se delno naših razmer. V obsežnejšem življenjepisu slika enega najznamenitejših funkcionarjev drž. dvorne pisarne, vicekancelarja Rudolfa Coraduzzi, ministra Rudolfa II. Njegovo poreklo, kakor tudi zadnje bivališče in zadnja leta življenja so še v zgodovinskih temi. Gross navaja v opombi 134^a Hurterjevo opombo (v njegovi zgodovini cesarja Ferdinanda II.), da je bil Coraduzzi iz Kranjskega in da govori neke beneški poslanik Soranzo o Coraduzzijevi nameri, potovati v svojo domovino pri Trstu. Te podatke bi spopolnil tako, da priobčuje dr. J. B. Witting v svojem spisu, ki je ostal pri nas po krivici dokaj neznan: »Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels« (Jahrb. der herald. Gesellsch. Adler, 1894), natančno genealogijo rodbine Coraduzzi. Po tej izhaja ta rodbina iz Toskane. Karel C. je bil sprejet 10. aprila 1603 kot kranjski deželan. Bil je tudi, kar je naravno, ker je bival na dvoru Rudolfa II., v zvezi s Tychem de Brahe. Zapustil je dragoceno knjižnico, ki je prešla deloma v dvorno knjižnico v Gradcu, deloma v knjižnico jezuitskega profanskega samostana na Dunaju. Coraduzzi so bili po vrsti posestniki Loža (Valvasor, XI, 327; Orehka pri Postojni (Valvasor, XI, 414) in Koče vasi pri Ložu (Hallerstein, gl. Valvasor XI, 273).

C.) V drugi monografiji, ki je hkrati drugi zvezek arhivnih inventarnih publikacij, je opisal Josef Karl Mayr zgodovino avstrijske državne pisarne (Staatskanzlei), prednice avstrijskega zunanega ministrstva v dobi Metternicha. Spis je poln zanimivih podrobnosti o delovanju najbližje okolice kneza Metternicha, pa vendar pisan v tako velikih obrisih, da bralec skoraj pozabi, da je izšel iz arhivalij in namenjen razpravi o njihovem postanku.

D.) Plod Mayrjevih studij o državni pisarni je hkrati njegova monografija o Metternichovi pisemski službi, poštini ložah in poštini kurzirih, ki je izšla kot tretji zvezek v seriji inventarnih publikacij drž. arhiva. Razprava o sredstvih in potih, katerih se je Metternich posluževal, da je dobil vpogled v dopisovanje inozemskih državnih poglavarjev in drugih organov, ni le važna za obče razumevanje Metternichovega časa, marveč tudi še posebej za spoznavanje njegove politike. V arhivih so od tega postopka ostali intercepi, t. j. prepisi pisem, ki so jih prestregli na pošti, odprli v tako imenovanih poštini ložah v posebnem tajnem postopku in prepisovali. Ti intercepi so posebna vrsta arhivalij, ki jih moremo prav razumeti le, če poznamo njihov postanek, pisce itd. Njihov študij spada danes v krog najmlajše zgodovinske pomožne vede, spisovstva (Aktenkunde). Na enak, silno zanimiv način, ki smo ga že poudarili za prejšnje delo, je opisal Mayr način poslovanja pri odpiranju pisem, osebe, ki so pri tem sodelovale, razna pota, po katerih so se skušali tuji državniki in zasebniki izogniti Metternichovi kontroli in slednjič tudi boje Metternichove okolice za usmeritev poštini potov (kurzov) preko Avstrije.

Po obsegu in vsebini silno bogate publikacije dunajskega državnega in dvornega arhiva, ki znova upravičujejo sijajno znanstveno tradicijo tega velikega zavoda, obeta še to leto zaključiti obsežen stvarni in osebni register.

Janko Polec.

France Stelè, *Monumenta artis Slovenicae*. I. Srednjeveško stensko slikarstvo. Akademsko založba. Ljubljana, 1935. 4°. 60 str. teksta, 104 table.

Pri Akademski založbi v Ljubljani je pričelo v snopičih izhajati veliko umetnostno zgodovinsko delo pod naslovom *Monumenta artis Slovenicae* izpod peresa spomeniškega konservatorja Fr. Stelèa. Monumenta bodo po perspektivi založbe obsegala štiri dele, izmed katerih bosta prva dva posvečena slikarskim spomenikom, tretji kiparstvu, četrti pa stavbarstvu. Doslej je zaključen prvi zvezek, ki obravnava naše slikarstvo najstarejše dobe, to je srednjeveško slikarstvo. Zvezek obsega trinajst snopičev, vsak izmed njih razpravlja o zaključnem spomeniškem poglavju. Ta so naslednja: 1. Splošni pregled razvoja srednjeveškega stenskega slikarstva v Sloveniji. 2. Slikani kranjski prezbiteriji. 3. Johannes concivis in Laybaco. 4. Johannes Aquila de Rakespurga. 5. Ladja cerkve v Turnišču. 6. Poslednja sodba. 7. Trpljenje Kristusovo. 8. Sveti trije kralji. 9. Marijino življenje. 10. Svetniške legende. 11. Crngrob. 12. Oltarne slike. 13. Miniaturno slikarstvo. Po vrsti spomeniškega materiala obsega prvi zvezek tedaj monumentalno stensko slikarstvo, oltarne slike ali table in iluminirane rokopise, to je vse spomenike našega srednjeveškega slikarstva, ki so nam ohranjeni. Naravno pa je, da se je moral tako avtor kakor založnik pri obravnavanju spomenikov glede obsega kar najbolj omejiti in zato so nekateri obdelani izčrpnje, drugi skromneje.

S sistematičnega vidika nudi doslej izdani prvi zvezek nekaj izbor iz raznih umetnostno-zgodovinskih perspektiv, v katerih je gradivo možno obravnavati in te bi bile, če smo prav povzeli, nekako naslednje: Splošno umetnostno-zgodovinski uvod je podan v 1. snopiču. Tu obravnava Stelè nekatere načelno važne točke, ki brez njih poznanja ne bi bilo mogoče dojeti ostalega dela tako, kakor je potrebno. Kanon dekoracije cerkvenih stavb, ki ga Stelè ponazoruje v 2. snopiču, posvečenem kranjskemu prezbiteriju, daje vpogled v srednjeveško umetnostno-vzgojno in normativno miselnost. Poglavje umetniških osebnosti zastopata snopiča 3. in 4. S snopičem 6. se pričenjajo v ožjem smislu ikonografska poglavja, ki jih je pet (6–10). Snopiča 5. in 11. sta posvečena dvema samostojnima važnima spomenikom, 12. in 13. pa oltarnim podobam, oz. miniaturom. Iz navedenega je razvidno, da sta avtor in založnik zasledovala cilj, nuditi naročniku nekaj vpogled v svojstvenost naše srednjeveške slikarske umetnosti, obenem pa tudi v probleme in področja, ki jih danes na podlagi naših spomenikov že lahko obravnavamo in navajamo.

Glede na naslov, ki ga delo nosi, nudi navedeni izbor premalo, kajti Monumenta so običajno izdaje, ki prinašajo zgodovinsko gradivo v taki izčrpnosti in predvsem v oni kolikor mogoče popolno rekonstruirani zgodovinski zvezi, da so podlaga za vse nadaljnje delo. Njih lastnost je na eni strani objektivnost, na drugi pa tudi kvantitativna popolnost. Tiste monumente so po svojem značaju in namenu bolj ali manj izvleček, subjektivna izdaja v zmanjšanem obsegu. Za širjenje razumevanja slovenske umetnostne preteklosti bodo pa dragocen inštrument, kakor so za izdajo spomenikov etapa.

Temu dejstvu stoji nasproti drugo, ki ga ni prezreti in ki je morda najbolj pomembna ugotovitev ob tem delu. Še pred malo leti, pred 20 recimo, bolj ali manj neobdelana ledina, ob kateri ni bil možen noben drug znanstveni način kot goli opis, združen z interpretacijo spomenika, je danes ta ledina, mislimo namreč na naše srednjeveško slikarstvo, že plodna kulturna plast. Nekoč majhno, skromno število spomenikov je po zaslugi avtorja Monumentov v teku teh let bohotno naraslo, da je nastopila možnost konstrukcije zgodovinskih vrst, kronoloških razmotiranj in primerjav. Gradivo, ki je bilo — ni še temu dolgo — brez problemov in navidez brez zametkov, odpira danes na vse strani bogate vidike in krije v sebi probleme, ki jih bo treba reševati, čim bolj se bo naša umetnostna zgodovina usovrševala. Glede na vse to predstavljajo Monumenta res lep pregled, dobrodošel tudi strokovnjaku, in sintezo, ki omogoča iskanje, ki pa bo tudi avtorju koristna za nadaljnje publikacije.

Da v tej mladi znanosti korak za korakom zori spoznanje do znanstvenega rezultata in da je tu vsaka nova razprava obenem tudi nov rezultat, najsi tudi temelji na korekturi dosedanjega, o tem nam govori zveza, v kateri so nastajala Monumenta in pa skoraj istočasno izhajajoča druga Steletova obravnava našega srednjeveškega slikarstva (izšla kot knjiga pri Družbi sv. Mohorja v Celju 1937). Monumenta so dobila v tej drugi razpravi prepotrebno dopolnilo, zato je umestno, da se tu omenja. Predvsem velja to za ožja umetnostno zgodovinska vprašanja, ki so še podvržena razvoju in v katerih tudi Monumenta predstavljajo ponekod šele začasno rešitev. Manj pa velja to za ikonografska poglavja. V drugi publikaciji so obdelani ikonografski cikli in norme sicer izčrpnije nego v Monumentih, toda končna slika je tudi v teh že toliko ustaljena, da se ne more več dosti spremeniti. In ker imajo Monumenta težišče prav v ikonografskem oddelku in so tako nazorno ilustrirana, je ta publikacija zlasti za poznavanje religiozno-cerkvene srednjeveške umetnosti pri nas, pa v mnogočem tudi zunaj, delo, ki ga ne bo mogoče pogrešati.

Knjiga predstavlja lep dogodek v našem znanstvenem svetu; pri ev. 2. izdaji bi bilo treba še spopolniti nekatera poglavja in popraviti naslov, ki pove manj, nego knjiga nudi (samo stensko slikarstvo, dočim obravnava delo vse vrste slikarskih spomenikov).

R. Ložar.

Slovenska krajina. Zbornik ob petnajstletnici osvobođenja. Uredil Vilko Novak. Beltinci, 1935. 8°. Str. 136.

Slovenska krajina petnajstletnice svoje osvoboditve ni mogla lepše proslaviti kot z izdajo tega zbornika. Z njim je dobila deželica »ob skrajnih mejah našega narodnega telesa, do koder je tipala poprej samo blede, pogosto le plaha slutnja« (F. Stelè, 1926), monografijo, ki nam jo pokaže kot nič manj ali še bolj slovensko kot so naše ostale pokrajine. Urednik V. Novak je zbral kar najboljše sodelavce in tudi sam krepko zastavil pero, da bi bila slika prekmurske zemlje in njenega človeka čim bolj popolna.

Kot uvod podaja Sv. Ilešič »Geografski pregled Slovenske krajine«. Pravilno podarja, da Slovenska krajina ali Prekmurje¹ ni zemljepisna enota, temveč le del slovenskega Pomurja, ki ga proučujemo posebej zaradi tega, ker mu je dolgotrajna pripadnost k Ogrski dala svojevrsten razvoj. Iz članka dobimo dobro sliko prekmurskih fizično- in antropogeografskih razmer. Posebno pozornost posveča Ilešič gospodarskim in narodnostnim razmeram kakor tudi oblikam in tipom naselij. — O narodopisni in jezikovni razdelitvi Prekmurcev nas pouči kratek sestavek, ki ga je prevedel urednik Zbornika iz A. Pavlovega, že 1909 v madžarskem jeziku izišlega »Glasoslovja slovenskega narečja na Cankovi«. — Najstarejšo dobo zgodovine Panonske krajine, katere del je bilo tudi Prekmurje, opisuje M. Kos. Je to »velika doba« njene zgodovine, ki traja od naselitve Slovencev do prihoda Madžarov, in ki ima svoj višek za vlade kneza Koclja. — Zelo tehten, brez dvoma najboljši v Zborniku, je članek F. Stelèta »Umetnost v Slovenski krajini«; je tudi lepo ilustriran z 22 slikami na prilogah, ki so knjigi dodane na koncu. Tu imamo krasen pregled umetnostnih prizadevanj v Prekmurju, ki so bila zlasti intenzivna v XIV. stoletju, a dosegla relativno živahnost tudi v

¹ Ilešič omenja kar v prvi vrstici svojega članka obe imeni. Nočem izzvati nove borbe okoli vprašanja: Ali Slovenska krajina ali Prekmurje?, a sem skromnega mnenja, da sta za objektivnega zemljepisca pravilna oba naziva, ker sta pač oba v vsakodnevni rabi. Slično sta n. pr. imeni Primorsko in Julijska krajina obojni pravilni, dasi je seveda »Julijska krajina« nekoliko širši pojem. Ker sem čutil potrebo take objektivnosti, sem v novem zemljepisu dravske banovine za Kocénov atlas (Zagreb [1938]) rabil naziv »Prekmurje ali Slovenska krajina«. Prim. tudi mnenje F. Baša v Zborniku, str. 109.

XVIII. in ob prehodu iz XIX. v XX. stoletje, dokler ni nastopila po osvobojevanju nova doba, katere najpomembnejši izraz vidimo v župni cerkvi v Bogojini; zgrajena je po Plečnikovih načrtih. Posebno obširno se bavi Stelč s freskami v stari župni cerkvi v Turnišču iz XIV. stoletja, »ki spadajo umetnostno in zgodovinsko med najzanimivejše ostanke srednjeveškega slikarstva v Evropi«. — Slovstveno delo Slovenske krajine je strokovnjaško obdelal V. Novak, ki je napisal tudi članek o kulturnih stikih Slovenske krajine z narodnim jedrom. Te stike zasleduje vse od XVI. stoletja do naših dni. — Zelo velik del Zbornika (str. 46—107) zavzemata razpravi M. Slaviča: »Narodnost in osvoboditev Prekmurcev« in »Prekmurske meje v diplomaciji«. Prva je močno polemičnega značaja; avtor zavrača tu trditve N. Zv. Bjelovučića in J. Matošića, ki sta skušala v Hrvatih vzbuditi mnenje, da so Prekmurci Hrvati in da je Prekmurje hrvatsko narodno ozemlje. Posebno zanimivo so tu opisane borbe Slovencev za osvoboditev prekmurskega ozemlja. Dragocena in enako dokumentarna je druga razprava, ki pripoveduje, kako trd je bil diplomatski boj za Prekmurje na mirovni konferenci v Parizu in nato še pri mednarodni razmejitveni komisiji. Šele 8. julija 1924 je bil podpisan razmejitveni akt, ki je dokončno določil prekmurske meje! — Vrsto člankov zaključuje F. Baš z razpravico, ki v njej opisuje narodopisni položaj Slovenske krajine. Tudi on poudarja tesno povezanost Krajine z ostalim slovenskim Pomurjem, a ugotavlja obenem, da se je kljub izginuli meji na Muri zaradi posebnih razmer ohranil prekmurski regionalizem. Podravci in Pomurci so nižinski Slovenci, ki naj se dvignejo gospodarsko in kulturno v skupnem delu. »Slovenija čaka poleg gospodarskih akcij za zagotovitev domače zemlje tudi n. pr. domačih prekmurskih umetnikov in znanstvenikov, čaka skratka na ono, kar je le deloma dočkala iz Prlekije! Slovenska krajina naj Prlekijo izpopolni!«

Zelo dragocen donesek je ob koncu knjige bibliografija o Slovenski krajini. Da bi le imeli za vsako slovensko pokrajino tak pregled! Kajpak tudi ta ni popoln, dasi se je njegov urednik V. Novak zelo trudil, da zbere vse, kar bi bilo količjak važnega. Škoda, da niso bolj upoštevana madžarska in nemška dela; zlasti pod zaglavjem »Pokrajina in ljudstvo« bi se moglo navesti še marsikaj. Omenil bi n. pr. Windischevo *Geographie des Königreiches Ungarn*, Preßburg, 1780, ki ima o Prekmurju več zanimivih drobcev. Tudi pogrešam v bibliografiji literaturo o gospodarstvu. Tozadevno opozarjam na v. Budayevu razpravo: *Landwirtschaftliche Produktion in Ungarn*. *Ungarische Jahrbücher*, I, 1921, 175—193. Za študij vasi je pomembna razprava G. Prinza: *Die Siedlungsformen Ungarns*, *Ungarische Jahrbücher*, IV, 1924, 127—142, 335—352 (s karto: *Ungarns Dorfformen* iz l. 1922). Hvalevredno je, da je Novak upošteval tudi dnevno časopisje, vendar je marsikaj ušlo njegovi pazljivosti. Navedel bi n. pr. samo nekatere sestavke iz »Slovenca«, ki bi jih taka bibliografija skoraj morala omeniti: P. S.: *Literatura ogrskih Slovencev*, 1919, št. 66; J. Klekl: *Razvoj političnega življenja v Slovenski Krajini* (Prekmurju), 1925, št. 277; F. Kolenc: *Elektrifikacija Prekmurja*, 1926, št. 52; isti: *Agrarni problem v Prekmurju*, 1926, št. 71; M. Slavič: *Ešče Matošić*, 1926, št. 152; I. Friščić: *Istina o Prekmurju*, 1926, št. 241; J. Godina: *V mongolskem ujetništvu*, 1929, št. 41—59.

Naj izrazim še željo, da bi se v bodoči popolnejši bibliografiji Slovenske krajine bolje upoštevali zemljevidi; zlasti starejši med njimi hranijo marsikatero toponomastično zanimivost. Sicer pa je Zborniku samemu dodan zemljevid Slovenske krajine, ki ne nudi bog ve koliko gradiva, a čitatelju vendar dobro služi.

V. Bohinec.

I. Škafar, Družba sv. Mohorja in Slovenska krajina, Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju. 1937. Str. 31.

Ze V. Novak opozarja v »Slovenca« 1931, št. 276, in nato v zborniku »Slovenska krajina«, Beltinci, 1935, str. 45, na posebno mesto, ki ga ima v stikih prekmurskih Slovencev s slovensko književnostjo Družba sv. Mohorja. I. Škafar se je lotil hvaležne naloge, da te stike поблиže preišče in pokaže, kako velik je bil vsekdar pomen, ki ga je imela Mohorjeva knjiga za prekmurske Slovence. Svoje prve štiri naročnike je imela Družba v Slovenski krajini l. 1866. V sedemdesetih letih je začelo število Mohorjanov naraščati. Največ jih je bilo v letih 1896—1905, in sicer 3210; po njih je prišlo v Slovensko krajino 19.260 knjig. V razdobju 1868—1892, ki ga imenuje Škafar po župnikih Marku Žižku v Beltincih in Jožefu Borovnjaku v Tišini, ki sta vneto širila Mohorjeve knjige, Žižek-Borovnjakovo dobo, so te knjige prihajale v Prekmurje preko Radgone. Madžari so takrat bili še dokaj strpni. Ko so pa v devetdesetih letih na vseh koncih Ogrske ojačali madžarizacijo, so se razmere poslabšale. Tedaj je Prekmurcem v F. Ivanócyju vstal narodni buditelj in vodja, ki je bil obenem vnet branitelj in razširjevalec Mohorjeve knjige. Z zanimanjem sledimo Škafarjevemu opisu težke borbe, ki jo je vodil Ivanócy skupaj s svojimi sodelavci J. Kleklom, Iv. Bašo in drugimi za slovensko kulturo v Prekmurju (Ivanócyjeva doba). »Kar je bil Slomšek za svojo škofijo in za vse Slovence, to je bil Ivanócy za svojo dekanijo in vso Slovensko krajino. Podoben je bil Slomšku po poklicu, duševnih sposobnostih in neskaljenem duhovniškem življenju, zlasti pa v delu in trpljenju za svoje ljudstvo. Slomška je preganjal pretirani nemški nacionalizem, Ivanócyja pa madžarski.«

Po prevratu je število Mohorjanov v Prekmurju močno padlo, kar je vsekakor izraz gospodarske krize.

Ob koncu je spisu dodano zanimivo pismo Ivanócyjevega učenca in župnika v Beltincih, Stefana Kúharja ml., tajniku Mohorjeve družbe, s katerim je l. 1913 Družbi ponudil knjigo, ki bi bila pisana v prekmurski slovenščini in ki naj bi izšla v dveh zvezkih. Škoda, da do izdaje te knjige ni prišlo.

Spis je ilustriran s portreti F. Ivanócyja, J. Klekla, Iv. Baše in Št. Kúharja.

V. Bohinec.

Die Kärntner Slowenen in Vergangenheit und Gegenwart. Grundsätzliches zur Minderheitenfrage. Klagenfurt, 1937. Im Selbstverlage des Slowenischen Kultur - Verbandes, Klagenfurt, Viktringerring 26. 150 str.

Ta brošura neimenovanega avtorja, ki je izhajala najprej kot priloga »Koroškega Slovencu«, je slovenski odgovor knjigi Th. Veiterja »Die Slowenen in Kärnten« (Wien-Leipzig, 1936), ki je brez dvoma doslej najbolj dokumentirano in objektivno nemško delo o koroških Slovencih. Deli se v dva dela; v prvih poglavjih govori avtor načelno o materinem jeziku in o njegovem pomenu za šolo in cerkev, v drugi polovici knjige pa razpravlja konkretno o položaju koroških Slovencev, zlasti o šolstvu in o štetjih prebivalstva. V historičnem oziru se omejuje knjiga na opis borbe za slovensko šolo po l. 1848. in posebej po uvedbi utrakvistične šole in pa na nekaj političnih reminiscenc. Pri opisu položaja, ki je nastal po svetovni vojni, je važna predvsem nazorna slika poslovanja utrakvistične šole in pa formulacija slovenskega stališča do znanega projekta kulturne avtonomije iz l. 1927. Brošura stoji na strogo konservativnem stališču in predstavlja apel na bivši avstrijski režim, da naj pravično reši koroško narodno vprašanje, čeprav obenem priznava, da se položaj Slovencev pod tem režimom ni prav nič izboljšal. V tem oziru je brošura, katere epilog je napisan o Božiču 1937, danes seveda že neaktualna. Njen pomen je v dokumentarnosti podatkov iz predvojne in predvsem iz povojne dobe. Knjiga se v mnogih ozirih strinja z Veiterjevim mnenjem, ki ga korigira le v nekaterih točkah. Njeni podatki so seveda le zelo fragmentarni in pri obstoječih koroških slovenskih razmerah tudi ne morejo biti drugačni. Izčrpne slovenskega dela o koroških Slovencih pa doslej še nimamo.

Fran Zwitter.

Karlovšek Jože, Umetnostna obrt. Splošen razvoj in naš slog. V Ljubljani, Izdalo in založilo Obrtniško društvo. 1938. 138 str. s 101 sliko.

Pisec skuša razložiti (str. 3), »kako so se razni narodi ali pa posamezna ljudstva v istih minulih časovnih dobah medsebojno razlikovali po umetnostnem pojmovanju in s tem vred tudi po svojih izdelkih«, posebej pa še (str. 4) »pokazati, ali imamo Slovenci svoj slog v umetnostni obrti in kako daleč nazaj sega v zgodovino«.

Na razmeroma majhnem prostoru je kaj takega v zadovoljivi meri v Ljubljani težko mogoče doseči. Za to nam tukaj manjkajo velike muzejske zbirke in one velikanske literature, ki po ostalem svetu govori o tem predmetu. Imamo v Ljubljani samo boren del, čeprav je precej večji, kakor so Karlovškovi »Viri«. Naša domača obrt, tudi umetna, pa je še premalo zbrana in poiskana, kaj šele da bi bila kakorkoli v zadovoljivi meri znanstveno preiskana, da bi bilo o vseh njenih panogah mogoče kaj zanesljivega reči. Tak položaj sili pisca, ki skuša vso to stvarino z enotnega vidika pokazati, v shematiziranje in posiljene konstrukcije, kar se jasno vidi na onih treh značilnih tipih, ki jih Karlovšek (str. 18) v splošnem razvoju umetnostne obrti konstatira. Že sam pravi, da ti tipi neprestano prehajajo drug v drugega in se medsebojno vplivajo, kar ga sili v to, da se pri svojem podrobnem opisovanju drži »čistih tipov«. Ni pa spoznal, da so ti »čisti tipi« med vsemi najbolj redki, ker so pač abstraktne konstrukcije, torej nekeke pomožne študijske hipoteze, dokler ne dobimo česa boljšega.

Ta notranja neskladnost se prav posebno jasno pokaže v drugem delu spisa, v katerem skuša Karlovšek dognati bistvo slovenskega narodnega sloga in iz njega določiti nekaka načela in zahteve za naš današnji narodni slog. Ta stalna povezanost znanstvenega študija s praktično obrtnostjo je sploh poteza, ki je skupna vsem Karlovškovim knjigam, ki jim daje neko posebno, ne baš prikupno noto. Tukaj se srečujemo z vso ono terminologijo, s katero so se v prejšnjih poglavjih definirali drugi slogi, dikcija postane mestoma skoraj poetična, kar je sicer simpatičen dokaz piščeve ljubezni do predmeta, a bo v nejasnih, naivnih glavah povzročilo samo zmedo. Ob vsej svoji simpatični vnemi za stvar je avtor prezrl, da za definitivne sklepe in avtoritativne zahteve niso porabni izsledki, ki so zaradi svoje fragmentarnosti premalo zanesljivi. Tako se mu je lahko pripetilo, da kaže kot izdelke naše vzorne, domače, narodne umetne obrti v svoji lastni knjigi objekte, ki ne nasprotujejo samo njegovim lastnim besedam in zahtevam (na pr. svečnik na sl. 86, sl. 89, »srček« s cigaretami na sl. 100), ampak so tudi po terminologiji Schultze-Naumburga in njegovega kroga pravi, tipični »Hausgreuel«. In vaza na sl. 101, ki bi naj, kakor njene sorodnice, učinkovala s svojo plemenito obliko, je samo na podstavek in v jarko sonce postavljeni večji »pot de chambre«.

J. Glonar.

Kazalo — Index

Razprave — Dissertations

Blaznik Pavle: Kolonizacija Poljanske doline	1
<i>La colonisation de la vallée de Poljane</i>	
Kos Milko: Odlomki stiškega nekrologija iz 15. stoletja	63
<i>Fragments d'un nécrologe de Stična du 15e siècle</i>	

Zapiski — Mélanges

Polec Janko: Se enkrat o svobodnikih na Kranjskem	70
<i>Les colons sans charge (Freisassen) en Carniole (Réplique)</i>	
Ložar Rajko: Bronast kipec gladiatorja z Mirja	74
<i>Statue en bronze d'un gladiateur trouvée au Mirje</i>	

Slovstvo — Chronique des livres

Richard Pittioni: Allgemeine Urgeschichte und Urgeschichte Österreichs (B. Saria)	76
Izbrani spisi sv. Cecilija Cipriana (B. Saria)	76
Ernst Tomek: Kirchengeschichte Österreichs (J. Turk)	77
Inventare österreichischer staatlicher Archive (M. Kos)	77
Inventare österreichischer staatlicher Archive (J. Polec)	79
France Stelè: Monumenta artis Slovenicae (R. Ložar)	81
Slovenska krajina (V. Bohinec)	82
J. Škafar: Družba sv. Mohorja in Slovenska krajina (V. Bohinec)	83
Die Kärntner Slowenen in Vergangenheit und Gegenwart (F. Zwitter)	84
Karlovshek Jože: Umetnostna obrt (J. Glonar)	84

